

740
122

Debreceni Egyetem
Egyetemi és Nemzeti Könyvtár

KELETI UTAM

EMLÉKEI.

IRTA :

WOSINSKY MÓR,

apari plébános.

SZEGZÁRD,

NYOMATOTT UJFALUSY LAJOSNÁL.

1888.

914274

ELŐSZÓ.

Midőn az 1887. évben őszszel tett keleti utamnak leírását jelen munkában közrebocsátom, háromszoros czél vezérel. Szándékom ugyanis: a látottak és tapasztaltak hű leírásával keleti utitársaimnak kedves emléktárgyat szolgáltatni, a Kelet iránt oly annyira érdeklődő nagy közönségnek rövid vonásokban kellemes olvasmányt nyújtani, s a keleti missiók nemes ügyének támogatásához tehetőségemhez képest hozzájárulni.

Keleti utitársaim az uti emlékeknek tarka kaleidoskopjával tértek haza, melyből csak az emlékezet segélyével választhatják ki az egyes vonzó részleteket. Elmossa azonban azokat is idővel a feledésnek pusztító hatalma s a mi mindebből megmarad, az csak olyan, mint a kellemes, szép álmkép. A jelen munkában

azonban az utitárs szép utunk emlékeinek maradandó albumát birja.

A Kelet iránt érdeklődő nagy közönségre annyiban voltam tekintettel, hogy elkerülve az untató száraz adatokat, inkább az egyéni impressiókra fektettem súlyt s a keleti szép képnek tisztán áttekinthető ecsetelését az érdekesebb epizódoknak színeivel igyekeztem éleníteni, hogy mulattatva legyen az tanulságos.

Hogy fáradozásomnak gyümölcsét a keleti missiókra szánom, e szándékomat ugyan ezen utnak tapasztalatai érlelték meg bennem. A szent földön lépten nyomon anyagi segély hiányából támadt szánandó és siralmas állapotokat találtam; de másrészt nem egy ízben volt alkalmam, az önfeláldozó szegény missionariusok fáradhatlan tevékenységének szép eredményét lelki örömmel tapasztalhatni. Ha a nemes jótékonyságnak fillérei valahol ezerszeresen gyümölcsöznek, úgy az bizonyára a keleti missiók ügye által történik.

Kedves kötelességemnek tartom e helyen is hálásan emlékezni Troll Ferencz pápai praelatus és apátkanonok ur Ő Méltóságáról, ki e munkának nagylelkű támogatásával azon

helyzetbe juttatott: hogy most annak összes jövedelmét a keleti missiokra fordíthatom s így nem önzés, hanem a jótékonysági nemes cél érdekében kérhetem a szives olvasót a munkának minél tágasabb körben való terjesztésére.

Kelt Aparon (Tolna megye) 1888. mártius hó 19-én.

A szerző.

1887. július egyik napján aratóimnak némi ellenőrzésére napernyőm alatt ütöttem tanyát néhány kéve fölött földemen. A nap égető sugarai tikkasztó gőzfürdőt improvisáltak, melyben falum egyetlen intelligens elemével, tanítómmal, hideg zuhany- s jeges hűsítőkről álmadoztunk. Hogy legalább a képzeletnek bűvös hatása csillapítsa némiképp e rekkenő hőséget, élénk színekkel festettem Svédországnak e hónapokban oly kellemes klimáját, a honnét előző évben épp aratásra tértem haza. Ha kánikulában irigyli az ember a jegesmedve módját s a sarkföldön szeretne utazni, az csak természetes óhaj; de hogy az égő napnak déli-bábos rezgő sugarai afrikai ultra lelkesithetnének, azt magam sem hittem volna. Megvallom azonban, hogy épp ez aratási szemle alkalmával fogamzott meg benem keleti utazásomnak első csirája. Most e majdnem afrikai hőségben olvastam először lapomban a keleti ultra szólító felhívást. Korfu, Alexandria, Kairo, a sivatag, a pyramisok, Jeruzsálem, Konstantinápoly, Athéné! . . . Mily fülbemászó, szép hangzásu szavak! Hisz a titokteljes Sphinx, az óriási pyramisok,

az egyiptomi templomok borzalmas omladékai, a temetők ez ősi birodalma, a szent-föld, a csodák országa, Jeruzsálem falai . . . mindez már ifjúkoromtól fogva ábrándjaimnak netovábbja volt! Megfeledkeztem én a hőségről; még arról is, hogy Afrikában különb meleg is lehet s felugorva kemény nyughelyemről, diadalittasan tekintetem végig a várakozáson felül szaporodó gabona-keresztek mosolygó sorain. Már-már láttam képzeletben, mint adja egyik gabona-alkusz a másiknak a kilinset, — mint liczitalja egyik a másikat túl jó árakkal s nagyon rövid, de ép oly felületes számítással csakhamar kihoztam, még pedig bőven, jelen terméséből a keleti utat, pedig három ilyen termésnek jeremiási siralmi sem veszik el ez örömtelt ut kellemes élményeinek finanzialetter örömszerű utóizét!

Heuréka helyett azt kiáltottam fel: „megyek!”

E pillanattól kezdve csupa Sphinxeket láttam, obeliskek hieroglyphjeit syllabizáltam, pyramisokat másztam s tevéket nyargaltam álmomban és ábrándjaimban.

Neki feküdtem az ut előtanulmányainak, melyek minden hosszabb utnál ép oly ingerlő kellemes érzést keltenek az emberben, mint a visszaérkezés utáni reminiscentiáknak apránkénti emésztése.

Lelkiismeretes pontossággal tettem meg minden előkészületet s legkisebb részletig beszereztem mindazt, a mit sokszor orientálatlanul hazaérkezett orientalisták mint nélkülözhetlent hangsúlyoznak. E nélkülözhetlenségek között első helyen szerepelt a Zacherlin! Sőt mi több, nem ismerve még e gyilkos por-

nak hatását, egy teljes kilót vittem magammal. Pedig még ha skorpió bántotta volna is fáradságtól oly annyira elcsigázott tagjaimat, talán még arra sem hederítettem volna.

Hogy az afrikai kanikula ellenében már előre kárpótoljam magamat, elindultam már augusztus 28-án néhány napra Marmarosba s onnét egyenesen Budapestén át a nagy utra.

Három virágrészre indulni bizonyára nagy dolog! s megvallom őszintén, hogy indulásom előtt komolyan foglalkoztam testamentum készítés gondolatával, de felhagytam vele, mert eszembe jutott, hogy reám nézve ez ép oly komikus volna, mint ha Wertheim-szekrényt készíttetnék.

A felvidékről visszatérve pontosan kompareáltam a központi pályaudvarból indulandó külön vonatunkhoz.

A vonat indulása előtti órában sűrűen gyülekeztek a keleti utasok s csak úgy tarkáztak a váró termek a chinezerebbnél chinezerebb kostümbe bujt magyaroktól. Könnyen meg lehetett a társaságnak tagjait ismerni, mert valamennyien fehérén bevont parafa sisakot hordtak, némelyeknél az ujdonat-uj sárga „gamaschli“ után következtetve alig lehetett volna elhinni, hogy a kanikula világrészébe készülnek, de minden kételyt eloszlatozott náluk a fehér sisakra lepke alakuan nagy csokorba kötött s még egy méterig lelógó tarka fátyol. Mások pókhálóhoz hasonló, átlátszó fehér selyem öltözetben tetszelegtek maguknak, úgy, hogy didergett az ember ha csak reájuk nézett. A pusztának néhány

törzsgyökeres fia már a városban is parádézott fehér sisakjában, kikkel utlevéleink láttmozgatása alkalmával a consularatusoknál találkoztunk.

Haszontalan kiadás volt ez teljesen, mert ily számos tagu uti vállalatnál soha sem nézik az egyesek utleveleit. Szerezhettünk azonban ez alkalommal már előzetesen fogalmat magunknak arról, hogy mi a keleti kényelem. Az egyik consularatusi tisztviselő oly önérzetes s komoly ünnepélyességgel fogott a vidimáláshoz, mintha csak a San-Stefanoi békeszerződés pontozatait akarná fogalmazni, de alig készült el az első utlevélnek aláírásával már bele fáradt s udvariasan kért engedélyt, hogy egy cigarettet szivhasson el, mielőbb a munkát folytatná.

Az igazi keleti kényelemről azonban nekünk a keleten volt legkevesbbé alkalmunk személyesen tapasztalatokat gyűjthetni.

Kedélyes bucsuzás után elindult a vonat. Soká lengtek még a pályaudvarban a fehér kendők a vállalkozó utasoknak utolsó „Isten veled“-et jelzendők.

A „keleti“ kényelemnek szoktatója gyanánt tisztességesen összetömörítettünk, úgy, hogy alig maradt hely gazdátlanul. E szorult helyzetnek volt azonban rationabilis oka, mert ugyanez időre hirdettetett még egy „kéjutazási kirándulás Fiuméba“ s így mindkét rendbeli kéjutasok egy ugyanazon „külön vonatra“ szorítottak össze. Mindennek daczára igen kedélyes volt a hangulat.

Mindinkább élénkebb lett a társaság s kivált a kocsi szomszéd kupéjából szünni nem akaró hahota

harsogott át. Átvezetett minket is a kíváncsiság oda, hol néhány élezes körmönfont ügyvéd mulattatta magát egy tipikus debreczeni civissel, ki szintén a nagy utra szánta el magát. Igen jó képű, pedrett bajszu, fekete magyar ruhába öltözött, sarkantyus Mokány Bercezi, az egyszerű, gazdag paraszt fajtából. Igaz debreczeni létére még német szót is alig hallott, vagy ha hallhatott is, ismeretlen, külföldi volt az előtte.

Bele ugratva a fiskálisok által, kitérta hatalmas tarisznyájának tartalmát s sorra kínálta az uraknak, iszonyuan penetrans szagu érett turóját, pogácsáit, s körtéit, de elárulta egyszersmind, hogy bőrendje finom töpörtyü és néhány méterre való saját készítményű magyar szalámival van tele.

Éléskamrája csakugyan elég lett volna egy embernek az egész utra. A jó ember vagy nem hitt elejétől fogva a vállalkozónak, vagy talán arra számított, hogy pénzben veheti ki az élelmezést.

Bandi bátyánk igen jó természetes észszel volt megáldva s sikerülten tudta vagyoni állapotát velünk megismertetni. Mintha csak per tangentem emlitené, ugy vetette oda: hogy 3000 holdas birtokát bérbé adta, de az ujonnan szerzett 100000 forintos birtokot maga művelteti. Látszólagos véletlenséggel akadt kezébe egy 337 forintos posztó számla, melyet ép most fizettet ki Budapesten azon 50 árva gyermek számára, kiket évenként felruház. Élelmesen jegyzé azonban meg: „messziről jönnek az urak s olyanoknak sokat beszél-

het az ember!“ Tehát documentaliter akarta állításait bebizonyítani s elővett tárczájából gondosan becsomagolt papír szeleteket, virilista listákat, melyek nyomtatott betűkkel győztek meg bennünket arról, hogy Bandi bátyánk csak direct adó gyanánt 5000 forintot fizet.

A sötétség beálltával megbánni látszott kérdését, vagy talán gyanakodás támadt benne az őt annyira körülvevő urak ellen, mert oly jóízű naivsággal említé: „ha valahogy rossz emberek támadnának meg bennünket, nálam 50 forintnál többet nem találnának!“ de meg voltam győződve, hogy csizmaszárában legalább néhány ezer forintot rejteget.

Az éjjelt, kényelmes nyugvó hely hiányában meglehetősen álmatlanul töltöttük, de felvidított bennünket Bandi bátyánknak társasága, ki már kora hajnalban jól *bekávézott* baraczk pálinkájából, érett turóját most azonban — nehogy az urak ismét oly nagy hecchezet csináljanak belőle — csak félre vonultan költötte el, körtéit azonban már publice bicsakolta szalonna gyanánt.

A vidék leírásába nem boesátkozom, mert ki ne ismerné azt? hisz évenként hány kéjutazást rendez Fiume- s Abbaziába az államvasutak városi menetjegy irodája, a melynek személyesítője — melleleg legyen mondva — nem más, mint a mi keleti utunk vállalkozója.

A Fuzine előtti remek vidék még Bandi bátyánknak is tetszett, mert oda nyilatkozott, hogy „oly szép, mintha csak le volna pingálva!“

Az alagutak egymást érik itt, alig bujtunk ki az elsőből, Bandi bátyánknak csizma szárából hosszú

törnek nyele kandikált ki, melyet egészen elrejtteni nem volt már elég ideje s így éktelen hahota között sült ki, hogy Bandi bátyánk kivont törrel vett posítiót az alagut sötétségében.

Fiumébe érkezve, a városnak futólagos megtekintése után az egész társaság helyi gőzösön Abba-ziába rándult ki. Már e rövid, alig egy óráig tartó tengeri ut alkalmával hölgyeinknek leggyöngédebb idegzetűje az ingerkedő hullámoknak rövid szenvedés után áldozatul esett.

Itt kezdte meg a vállalkozó az utasoknak élelmezését s meg kell vallani, a mily kitűnő volt az itt kezdetben, úgy — számolva mindenütt a helyi viszonyokkal — az egész uton minden igazságosan ítélő embert teljesen kielégített.

Az ismerkedési ebéd után rózsás kedélyhangulatban tekintettük meg a pompás babér-berkeket s a nálunk még üvegházi, de ott már szépen aklimatizált növényzetet, mely Abbaziát roppant munka- és költséggel valódi kis paradicsommá változtatta. Nem csoda tehát, hogy a fiumei közönség, kivált vasárnapokon, előzőnli e kedves kirándulási helyet.

Este fele tértünk csak vissza ismét helyi gőzösön az „Achilles“ fedélzetére, hol csakhamar felszedte hajónk horgonyát s a parton álló közönségnek néma intetése között sikamlottunk ki a nagy tengerre.

A hajón megkezdődött ismét a kényelmesebb hely utáni kutatás, mely sok elégedetlenséget szült. Látva a helyzetet, mely nem igen engedett válogatást,

a teljesen hiábavaló ezivódás helyett csakhamar bele nyugodtam sorsomba s egy csak 24 ágygyal berendezett kisebb ebédlőben foglaltam el egy felső emeleti helyet, hol csak én fenyegethettem tengeri betegséggel az alattam levő szomszédomat, de magam legalább hasonló veszély ellen biztosítva voltam.

Soká tartott, míg kiki meglelte s elhelyezte holmiját s míg e podgyászszal megrakott szoba ismét ebédlő-képessé lett, hol a vacsora alatt már csillapodott kedélyvel s békülékenyebb tonusban folytattuk az ismerkedést.

Vacsora után mind a három közös teremből a fődélzetben gyűltünk össze, hol a derült égnek ragyogó csillagsátra alatt eregettünk bodor szivarfüstöt s tekintetünket a csillagokat viaszugárzó sima tengernek tükrébe meresztve a legkedvesebb siestát élveztük.

A társaság egy része még éjjél után is ott ábrándozott a fedélzetén, én azonban, miután Afrika partjáig egy teljes héten át elég alkalmam leend a szép éjszakának kellemeit élvezhetni — a közösen elköltött thea után csakhamar nyugalomra tértem.

Az alattam levő ágyat Bandi bátyánk, a többször emlegetett debreczeni civis foglalta el, ki mint rendszerető ember ép pitykegombos ruháját rakosgatta össze, midőn székre mászva bujtam fel emeletes nyughelyemre. Hogyan sopánkodott, midőn látta a nagy veszedelmet, mely reá vár, ha súlyos terhem alatt felmondják az ágyat tartó kötelékek a szolgálatot s ő lepénynyé lapulhatna alattam. Az volt azonban, mint

mondá, egyedüli vigasza, hogy mint jóra való „keresztényen“ ember utra indulása előtt nemcsak hogy testamentumot készített, de lelkéről is gondoskodott s urvaesorázott. Épületes is volt, hogy lefekvés előtt, félre téve minden álszégyent, összetett kezekkel végezte esti imáját.

A vasuti álmatlan éjszaka, valamint az abbaziaí kirándulás meglehetősen elbágyasztott s így hajónk gépezetének szokatlan dübörgése daczára is csakhamar elaludtam.

Szeptember 11-én már kora reggel a fedélzeten gyűltünk össze s ott töltöttük a napnak legnagyobb részét, gyönyörködve a szép dalmát partokban.

Elhagytuk már Veglia, Cherso s Lussin szigeteket, de még mindig számos apró sziget emelkedett ki a dalmát partok közelében a nyílt Adriából.

A partvidéken kívül közben-közben szép látványt nyújtottak a hajónkat kísérő hatalmas delphineek, melyek vigjátékukban fel-felszöktek a víz színére. A hajósoknak ép úgy mint a halászoknak kedvencz állatuk a delphin; ép oly kegyelettel vannak iránta, mint a törökök galambjaik iránt és ritkán bántják azt.

Délután két óra tájban hagytuk el Sz.-Endre szigetét s Buzi és Lissa között azon nevezetes helyre jutottunk, hol Tegethoff 1866. július 20-án az olasz hajóraj fölött oly fényes győzelmet vívott ki.

Lissa szigetének nyugati partja, a merre hajónk haladt, kopár sziklákat mutat, melyek között Comisa

város fekszik. A sziget tetején várfalak fehérlettek, melyek szintén jeles szolgálatot tettek a lissai csata alkalmával hadseregünknek.

Curzola s számos apróbb szigetek csak a távolban tűnnek fel balra látkörünkben s ezeket is elhagyva, szárazföldön már nem gyönyörködhetik szemünk; a tiszta ég s a határtalannak tetsző tenger egyedüli látképünk.

Este, mint rendesen soká maradtunk a fedélzeten s elmerengtünk egyedüli kilátásunkon, a csillagos szép égen. A tenger sima tükrén üstökös gyanánt messze fénylett a hátrahagyott utnak fehérén habzó nyoma.

Soha sem figyeltem, vagy legalább nem láttam oly feltűnően a tengernek szikrázó szép jelenetét, mint ez alkalommal. A habzó fehér vonalon, hol a tenger hajónk által mozgásba jött, phosphoros lángpontocskák tűntek fel, mint mikor a zöld pázsitban ezer meg ezer szent János bogárka világít. Soká bámultam az éj néma csendében e valóban nagyszerű látványt. A sötét kék tengeren a habos, széles sávoly olyan volt, mint a kék égen a fehér tejút s a fel-felmerülő phosphor lángocskák, mint számtalan csillagraj.

Nehezen bontakoztam ki e merengő éber álmomból s nagyon későre járt már az idő, mire felkerestem nyugvó helyemet. A hajó gépezete okozta kellemetlen rázkódás és dübörgés most bölcsőszerű kellemes ringás s altató kedves dallam volt reám nézve, úgy hogy talán soha jobban nem aludtam, mint e kemény fekvő he-

lyen, hol csak a fülem zsibbadt el a fej nyomása s a párna keménysége következtében.

Szeptember 12-én alvótermünk már rég ebédlővé lett átváltoztatva s én még mindig hortyogtam emeletes ágyamban. A thea köré gyűlt társaságnak élénk társalgása s a csészek zöreje tudott csak mély álomból felverni. Nem volt esoda, mert hisz tegnap este a társaságnak legnagyobb része már rég Morpheus karjaiban hevert, midőn én még késő éjjel astronomikus ismereteimnek esekély maradványait rekapituláltam az oly bájosan fénylő csillagsátoron.

Reggeli után tengeri fürdőt vettem, nem ugyan a szabad tengerben, hanem csak kádfürdőt. Feltűnő különbséget találtam a két évvel ezelőtt Svédországban megkísérlett Mälars tavi sósfürdő s az adriai között. Itt a sósviznek az utólagosan oly kellemesen maró hatását nem éreztem úgy, mint Északon.

A délelőtti órákat napló-jegyzeteim s néhány levél irásával töltöttem. Megzavart azonban munkámban debreczeni szomszédom, ki egy egész csoport kíváncsítól környezve jött a terembe s neki állott éléskamrájának kibontásához, egy különös debreczeni specialitást kínálva sorra, t. i. valódi debreczeni töpörtyűt. Láttam ugyan már töpörtyűt, de megvallom, ilyenről még nekem sem volt eddig tudomásom. Nem apró kockák voltak ezek, hanem ropogósra sült egész nagy disznóbőrök, a melyek már messziről meglehetősen pene-

trans avas szagot terjesztettek, de Bandi bátyánk nem hiába volt régente hentes, tehát már megszokhatta azt.

Hiába kaczagott az őt faggató, köréje gyült társaság, de ő egyre kínálhatta mannáját. „Olyan jó ez — mondá — hogy roppant finom.“ Jószivüése még annyira terjedt, hogy azoknak, kik rossz fogakkal mentegetőztek, ujságpapirban törte azt apróra. Összeszedte összes német tudományát, hogy a gráezi és prágai „német sógorokat“ is invitálhassa s büszke önérzettel szólott hozzájuk: „Sie! kóstolja csak meg, de gut ist!“

Ugy vélekedett, hogy minden világlátott embernek legalább is magyarul kell értenie, mert hisz azt még ő is beszéli. Azért bátran kért a szolgálazemélyzettől is mindent magyarul, a kik gesztusaiból következtetve néha el is találták, hogy mit akar. Most is — elővéve saját termésű barackjaiból főzött hamisítatlan pálinkáját — odaszól az egyik szolgának: „Hallja maga kamarás (camerière = pinczér), hát hozzék abból a pálinkás-üvegből egy-párt, hadd kóstolják az urak e barackkoriumot!“

A hosszabb tengeri ut meglehetősen elkedvetleníti és lelohasztja az embert. Nagyon jól esett tehát közben Bandi bátyánknak naiv társasága.

Hajónk egész napon át erős Bora széllel küzdött s így homályos ködfátyol vonta be az albán partokat. Az Adriai-tengernek legkeskenyebb részébe, a csak 63 kilométer széles otrantói szorosba érve, az el-

mosódott olasz partok helyett sokkal szebb táj tárult elénk az albániai Linquetta nevű csúcsnál. Itt égbe nyuló, magas, kopár hegyeknek egész közelében haladt hajónk. E mélyen a tengerbe benyúló csúcs a legvadregényesebb vidékek egyike. Állítólag igen gazdag vad-disznó- és szarvasokban s különösen a szalonkák özönlik el tavaszi költözésük alkalmával. Ilyenkor a legtávolabbi vidékekről, különösen Angolországból jönnek vadászok, kik sátrat ütve e vad vidéken, a legszebb eredménnyel űzhetik vadászó szenvedélyüket.

Váratlan záporosó lepte meg itt hajónkat s le-szorított mindnyájunkat a fedélzetről, de csak rövid időre; csakhamar ismét gyönyörködhettünk a közelben érintett szép sziklapartokban. A zord Cap-nak magas hegyormai egészen elvesztek a hófehér ködfelhőkben s a sziklaparton leszállott szép szivárvány bájossá varázsolta látképünket.

Csak kevesen gyönyörködhettünk e szép vidéken, mert az utasoknak talán két harmadát próbára tette az erős Bóra szél s szemérmatosan rejtőztek el szenvedéseikben szemeink elől. Ugy látszott azonban, hogy a betegség csak átmeneti volt, mert estelig már teljes számban valamennyi ismét talpra állott.

Az ellentétes szél annyira késleltette hajónkat, hogy délelőtti 10 óra helyett csak esti 10 óra tájban értünk Corfu szigetére. Boszankodott a társaság, hogy e paradicsom szépségű várost nem nappal szemlélhette, de haszontalan volt a boszankodás, mert az elemek ellen hiába való a küzdés.

Hogy a város nevezetességeit könnyebben megtekinthessük s hogy senki el ne tévedjen, tízes csoportokra oszlottunk s minden csoportnak egy-egy vezér adatott. Haszontalan volt azonban e szervezkedés, mert már itt, a legelső alkalommal, gyakorlatilag kivihetlenné bizonyult. Már a csolnakra szállás sem történhetett a szervezett csoportok szerint, mert ily nagy társaságnál minden készülődés roppant nehézkes, kiki alig várja, hogy láthasson valamit, a mi természetesen a fegyelemnek teljes felbontását okozza. Nemesak én, de minden csoportvezér úgy volt, hogy csapatjában alig talált egy két hozzá tartozandót s így egy darabig az egész társaság egy tömegben vonult, azután pedig majdnem egyenként bolyongott kiki.

Vacsora után indulásra készen gyűltünk csoportok szerint a fedélzetre. Gyönyörűen tárult patkó alakban elénk a légszesszel szépen kivilágított város. A mint az öbölbe értünk ágyu dörgés jelzé jövetelünket. Soká tartott míg hajónk ide oda lavirozott s végre horgonyt vethetett; de alighogy megálltunk, egy görög csolnak kapaszkodott hajónkra, mely néhány urat hozott, ezek között consulatusi tisztviselőt, egy rendőrfőnököt s egy rendőri orvost. A jelentéstétel után átvizsgálták vezetőnknek irományait, de a velünk hivatalosan utazott orvosnak egészségügyre vonatkozó biztosításai hiábavalók voltak, mert a görög rendőr-orvos minden egyes személyt megvizsgálni óhajtott. Nem maradt egyéb hátra, mint hosszú sorba állani s egyenként defilírozni az orvos előtt, ki éles tekintettel nézte ki belőlünk, nem vagyunk-e inficiálva.

Nagyon kellemetlen volt e procedura, mert sok időnket rabolta el, de hiába! ez óvintézkedés feltétlen privilegiuma minden államnak s fontos ez reájuk, kivált most midőn az átelleni partokon Olaszország déli részén a cholera dühöng.

E hosszú tartóztatás után végre csolnakra szálltunk, nem csoportban, hanem kiki ahogy előbb oda tolakodhatott, hogy négy órán át — míg hajónk szemet és élelmet vett — a város nevezetességeit megtekinthessük.

A parton megvártuk míg valamennyien összeszedődünk s addig hamarjában görög dohányt és gyümölcsöt, Korfunak e két speciálitását szereztük meg magunknak. A gyümölcs között különösen a szőlőnek volt nagy kelendősege. A hajón eddig felszolgált gyümölcs kiváló szép és kínálkozó külsejű volt, de izre sok kivánni valót hagyott hátra. Nem bizva tehát szép külsejében, megízleltem előbb e korfui híres szőlőt s csakugyan hirnevének megfelelően ritka jónak és rendkívül édesnek találtam. Nem hiába alig győzte a társaságnak nagy zöme, mely első sorban egy borkóstoló helyet keresett fel, a dicsőhymusokat a korfui borra pazarolni, melyet magyar létökre a tokai aszu bor méltó vetélytársának találtak.

Három társammal elváltam a tömegtől, hogy nagyobb haszonnal tölthessem e rövid négy órai időt. Csakhamar kínálkozott is egy francziául beszélő cicerone, kivel bebarangoltuk az egész várost s megtekin tettük még a legcsekélyebb nevezetességeit is.

A modern csinos épületektől környezett Esplanade téren, mely Korfunak corsóját képezi, még most is hullámozott a korfui előkelőbb közönség. Az Esplanade térnek északi oldalán a királyi palota, a keletén pedig a citadella terül el. A királyi palota várszerű nyomott óriási épület, melynek homlokzatán oszlopsor vonul. Közelében Thomas Maitland, Frédéric Adam emlékei s Howard-Douglas emlékeinek szentelt obelisk állanak. Sokkal mélyebb benyomást gyakoroltak azonban reám a királyi palota előtti feltűnő vastagságu pálmák; a bors, narancs, cziprus és olajfáknak egész erdeje; s az élvezhető füge alakú gyümölcsökkel megpakott nagy kaktusok, melyek a kerteket szegélyzik. A kőfalkerítéseket az eschoferia saxifraga fajhoz tartozó vastag husos növény borítja be igen sűrűen.

Általában az órákra terjedő nagy sétaterek, a dús déli növényzet, hasonlíthatlan szép parkszerű alakot adnak a városnak.

A citadellánál sarkkövek helyett régi angol ágyuk vannak alkalmazva. Az erődítménynek belsejét nem tekinthettük meg, de hogy az örök nem igen lelkiismeretesen teljesítik kötelemeket, azt abból következtettük, hogy körülvevén e fegyverére támaszkodó katonát, minden kérdésünkre hűen felelt, sőt egyik társunk fegyverének neme után tudakozódva, egész nyugodtan adta azt ki kezéből, hogy megvizsgálhassuk.

A főtéren Skalimberg német lovagnak emléke áll, melyet a velencei köztársaság 1717-ben emelt.

A hosszú egyenes sorban épült „Strada maring“, mely a kastrades-i külvárosba vezet, épp oly kedves képet nyújt, mint az Esplanade tere. Az árnyas nagy sétatér, a gázlámpáknak hosszú egyenes lángsora s a csendes tóhoz hasonló kastradesi tengeröböl igen jó benyomást gyakorolnak.

A város nyugati részében már nagyon összetömörülnek a majdnem kivétel nélkül oszlopcsarnokos házak s a szűk utcák olasz pizsokra emlékeztetnek. Ily meglehetősen eldugott helyen van színháza is, melynek egyik oldalán a velenceiek által Morosininak emelt győzelmi emlék áll.

Számos temploma között a Cathedralis s a Spiridion-templom a legkiválóbbak. Katholikus lakossága alig 4000-et számlál, de azért érseki székhelylyel bir.

Midőn visszatértünk a kikötőhöz, a két régi vár közötti nagy kapu alatt vezetett el utunk, hol ismét gyönyörködve szemlélhettük a gyümölcs- és zöldség-árusoknak gazdag raktárait. Különösen az óriási fűgék keltették fel figyelmemet, melyek néhány példánya — mondhatom, a nélkül, hogy Garay költőnk által megénekelt Hány János obsitosnak nagy mondásait akar-nám utánozni — vetekedhetett a gyermekfej nagyságával.

A városban töltött néhány óra alatt folyton gyalog jártunk, de bele is fáradtam s úgy kimelegedtem, hogy elég okom volt félni a meghüléstől. Vezetőnk állítása szerint nappal 38 fok Réaumur volt ott a hőség.

Dicsérőleg kell még megemlékeznem a korfui rendőrségről, mely mindenütt, a hol csoportosan voltunk, kísért bennünket s elég dolgot adott nekik a zsebmetszőket távol tartani. Ha meg is óvattunk a zsebmetszőktől, a kereskedői rablást majdnem kivétel nélkül kellett elszenvednünk. A görög kereskedőnek leleményessége különben elég rossz hírnévnek örvend. Görögországban nemcsak a dohány-, hanem a gyufamonopolium is be van már hozva s minden gyufadobozkán 5 leptás bélyeg diszeleg; de még e monopoliumi szabott áru tárgyakat is 3—4-szeres áron fizettük, a hogy éppen sikerült a kereskedőnek egyeseket rászedni. Később hajónkat özönlötték el a görögök különféle árucikkkel, de ott már görögösen alkudva, fele áron még egyszer annyit vásárolhattunk, mint a városban.

Lassanként összegyültünk ismét valamennyien a parton s bárkákon átvitették magunkat hajónkra. Ennyi embernek sok esolnak kellett, de mégis minden rendetlenség nélkül a legesendesebben értünk oda, mintha csak angol iskolát végeztek volna, oly phlegmatikus- és ügyesek e bárkások.

A városban természetesen feltűnést keltett e százon felüli angol-sisakos és fátyolos utazó csoport s így érthető volt, hogy a korfui élelmes zenészek is kellemes meglepetésben részesítettek bennünket. Tizennégy tagból álló zenekar jött ki hozzánk s körülbelül félórán át, míg csak a kikötőből ki nem vonultunk, hajónk körül czirkálva pompás serenádot adtak. Fuvó hangsze-

reken leginkább nemzeti görög dallamokat játszottak oly tökélylyel, hogy valódi műélvezet volt őket hallgatni, és hogy a hatást méginkább fokozzák, különféle színű görögützet gyujtottak esónakjokban, a mi mintegy tündéries fényt vetett a kis zenekarra.

Végre elindult hajónk s mi a gyönyörű látvány-
nak behatása s a fülbemászó kellemes zenének lassan-
lassan elhaló hangjai mellett dőltünk fáradtan nyu-
galomra.

Szeptember 13-án hajónk a joniai szigetsoport-
ból Paxo, St.-Maure, vagyis Leucadia és Zante mel-
lett haladt el. St.-Maure-on, névpatronusomról nevezett
szigeten magas hegyláncz vonul végig. Neritis és Leu-
cadia néven már Homér is tesz róla említést, valamint
Virgil is „Éneis“-ében (III. v. 274.). Amaxikhi fővá-
rosát hajónkról nem láthattuk; különben is az 1869-i
nagy földrengés majdnem teljesen romba döntötte.

A joniai szigetsoport közötti utnak legszebb rész-
lete az Ithaka és Kephalaria közötti Viskardo-szoros.
Ithakának nyugati fele, a merre hajónk haladt, iszo-
nyu meredek és zordon külsejü kopár hegyoldalt mu-
tat, mely tele van vad sziklahasadékokkal, úgy, hogy
csodálkozik az ember azon: hogyan lakhatták az ókori
hősök e vad és komor külsejü szigetet. Csak Ulysses
neve tette e szigetet híressé, mert itt uralkodott Laer-
tesnek hirneves fia, itt élt egykoron Pénélope! A szi-
get nyugati része teljesen lakatlan és terméketlen; da-
czára annak azonban számos szélmalom forog a me-

redék sziklatetőkön, melyek bizonyára a keleti oldalon levő Vathy városnak állanak szolgálatában. A trójai ásatások által oly hírnevessé lett Schliemann itt is megkísérlette 1878-ban szerencsésjét s fel is lelte az ősi Ithakának nyomait.

A tengerszorosnak jobb oldalán, Ithakának egészen átellenében Kephalaria nagy szigete tárult szemünk elé. Ugyanezen akkor Sámé nevezetű szigetnek lakói már a trójai háboru alkalmával sorakoztak Ulysses köré s Pausanias szerint csak későbbben nyerte Kephalaria nevezetét. — Ép déjeûné-re hítt bennünket a harang, midõn oly közelben volt elõttünk e körülbelül 65000 lakóval bíró nagy szigetnek vonzó képe. Ez alkalommal nagyon röviden végeztünk az étkezéssel s inkább a szem, mint a gyomor igényeit teljesítve, siettünk ismét a fedélzetre, honnét az 1620 méter magas Monte-Nero hegyesúcsnak tövében, gyönyörû pálmák és sudár haragos-zöld cyprusoktól környezett kertek tárultak szemünk elé. Kedvezõ klimája folytán a vegetatio igen szép, sõt, mint mondják, itt évenként kétszer is aratnak. A szigetnek legfõbb terméke a szõlõ s roppant mennyiségû mozsolya-szõllõt szállítanak innét.

A szigetnek keleti oldalán, tágas öböl mögött Samos csinos városát pillanthattuk meg ódonszerû cyclopikus romjai- és várerõditényével.

Az idõjárás a legszeszélyesebb volt. Egyik szigeten záporosó hullott, a másik pedig a nap ragyogó sugarai-ban tündöklött, ugy, hogy rövid ideig hideg kellemetlen szél lengett, azután pedig fojtó melegben sütkéreztünk.

Kiérve a viskardoi szorosból, távol szép kilátás tárult eléink. Morea hegy ségei, a corinthusi szoros s a lepantoi ütközetnek színhelye volt előttünk, a hol 1571-ben a keresztények oly fényes győzelmet vívtak a török hajóhad fölött.

A délutáni órákban már feltűntek Zante szigetének phantasticus hegyesúcsai. Zante már a peloponezusi háboruban is szerepelt, mai lakosai azonban csak szépségök- és zenetalentumokról hirnevesek. A szigetnek keleti oldalán a hasonnevű Zante várost láttuk, mely Korfuhoz hasonlóan tágas öböl mögött világító tornya-, ódonszerű házai-, minaretjei- és templomtornyai- val, félkör alakban terjed. A város mögötti hatalmas Élatos, most Skopos nevű hegyesúcsról rég eltűntek a Homér és Virgil által megénekelt erdőségek, de most is narancs- és olajfák borítják azt.

Szeptember 14-én az arkádiai öböl t szelte át hajónk, messzé balra hagyva Moreát, úgy, hogy egész napon át meg voltunk fosztva a szárazföld látképétől. Szórakozást csak az olvasás és társalgás nyújtott. Itt ott hallatszott élénk hahota, mely bizonyára egy sápadt képű, szegény tengeri betegnek csendes elvonulását jelezte.

Meglehető unalom fogta el a társaságot. Nagy része a kártyajátékhoz fordult; engem pedig szokott fürdése- m és olvasmányaim után az állatseregletet mentő munkálat is szórakoztatott. Ugyanis nagymérvű tengeri betegség fogta el a hajó mélységében a hat ökör-, né-

hány fejős-tehén-, sok száz pulyka- és esirkéből álló állatseregletünket, úgy, hogy a szárnyas állatok már sorra döglettek s a többi szarvasmarhát is ugyanezen veszély fenyegette, a mi mindenesetre reánk fogyasztó közönségre lett volna a legnagyobb csapás. Csigákon emelték fel tehát e szegény kinlódó állatokat a szabad levegőre s a hajó hátsó részén elkorlátozva, a szabad ég alatt maradtak mindaddig, míg a mézszárlás órája számukra el nem közelgett.

Bizonyára nem volt étvágygerjesztő sem az állatsereg, sem a mézszárlásnak szemlélete; de segített rajtunk a kitünő tengeri levegő, hol a mozgáshiány daczára is farkas-módra éhezett az ember; pedig a konyha nemcsak kifogástalan, hanem ugyszólván fejedelmi volt s a napontai négyszeri étkezés szárazföldön akár két napra is elegendő lett volna.

A tengeri levegőnek ily jótékony hatása mellett nem volt csoda, hogy a déjeûné vagy dinére szólító harang megkondulására minden éhes torok harsogott lelkes éljeneket.

Az esteli órákat rendszeren részben a fedélzeten, részben pedig zongora- és fuvola-játékkal töltöttük.

Szeptember 15-én már kora reggel a messze távolban hagytuk el Európa legdélibb csúcsát, a Matapan-fokot. Kréta szigetét is balra hagyva, egyenes vonalban szeltük át a Közép-tengert, az ős Alexandria partjai felé tartva.

Európa legdélibb csúcsán rendszeren viharosabb szokott a tenger lenni s csakugyan most is a szélvész mindinkább erősödött. Az utasoknak legnagyobb része erős megpróbáltatásnak volt kitéve s a kisebb-nagyobb mérvű betegeknek száma már kora reggeltől kezdve mindinkább szaporodott. Magam is erős főfájásban szenvedtem, nem igen biztam már magamban, s a tengeri betegség előli meglehetősen félelem fogott el. Egyetlen-egyszer voltam csak iszonyu vihar alkalmával a Balti-tengeren e betegségnek áldozata, de ama körülbelül 16 órai szenvedések feledhetlen emléket hagytak bennem. Ez alkalommal azonban megóvott erős természetem, sőt az egész elég hosszú tengeri utat minden baj és betegség nélkül tettem meg, a mivel csak nagyon kevesen dicsékedhettek a társaságból.

Egész napon át kiállhatlan, tikkasztó volt a hőség. Nagyon is éreztük már, hogy Afrika partjaihoz közeledünk.

A kilátás ismét csak az ég- és víznek végtelensége volt. A szárazföldtől teljesen elszigetelve, önnön-magunkban kerestünk szórakozást.

Pater Angeli, magyarországi születésű s anyanyelvét pompásan beszélő szentferenczrendű missionarius, ki ily minőségben hét éven át működött Palestina- és Afrikában s ki jelenleg Bécsben az egyiptomi s palestinai missióknak general-comissarius, a hajónak egyik magasabb pontjára lépve, rendkívül érdekes pourparler-t tartott nemcsak a holnap nap, hanem általában az egész afrikai program kivitelezésében.

Lelkes éljenzés követte a helyi viszonyokat oly behatóan ismerő előadónak kiválóan érdekes és vonzó előadását, mely után összeült a rendezőségi tanács és megbeszélte az Afrikában követendő rend és újabb csoport-szervezkedésnek ügyét.

Természetesen megkezdte az ellenzék is működését. Azonban mind a pro, mind a contra megbeszélések csak hiábavaló szóvesztegetések voltak, mert százon felüli tagból álló társaság, — még ha nem is magyarok, hanem csigavérű angolokból szedődnek is össze — a Keleten mindig fiaskót fog vallani s bizonyosan arra jut, a mi velünk történt: hogy mindenütt, az ismeretlen nagy világban többé-kevésbé tájékozatlanul álltunk, s utóbb a legnagyobb zavarban s türelmet vesztve ki-ki arra ment, a merre tudott, vagy akart.

Eltekintve a rendezkedések ügyében való boszankodástól, a holnapi napnak örömét már előre élveztük s még a számos betegnek halvány arczára is mosoly lopódzott, midőn a betegségtől való megszabadulás perezeire, a szárazföldi szilárd talajra s kivált az afrikai érdekfeszítő ismeretlen világrész látványaira gondoltak.

Délután rövid ideig tartó csendes eső üdítette föl a levegőt ép úgy, mint kedélyeinket. Tükörsima lett ismét a tenger s nyugodt örömteli hangulat uralta a társaságot.

Este felé már egy-két szegény fáradt madár kapaszkodott hajónk árboczába, jelezvén nekünk is, mint egykoron Kolumbusznak, a szárazföldnek közelségét.

Szeptember 16-án könnyü volt kora reggel felkelni, mert hisz lázas nyugtalansággal vártuk az időt, melyben Afrika partjait megpillanthatjuk.

Felébredve első dolgom volt a hajó picziny kerek ablakain kikandikálni, a hol kíváncsiságtól régóta gyötört szemem nemcsak szárazföldet, hanem Alexandriának néhány épületét és köztök hatalmas pálmákat is pillantott meg s akaratlanul is a bámulatnak egy felkiáltása csuszott ki ajkaimon.

Katonásan rövid volt mindnyájunknak toiletteje s a fedélzetre sietve örömtelten gyönyörködtünk Alexandria partvidékének remek látványán.

A reggeli napnak vörös fénye aranszinbe öltöztette a láthatárt, melyben két oldalról bizarr alakú épületeknek átláthatlan tömkelege tűnt elő.

Hajónk a világító torony s a kupolával fődött szép Ras-el-Tin palota közelében vetett horgonyt, hol a hangyabolyhoz hasonlóan sürgött-forgott szárazon, ugy mint csolnakon az afrikai typusnak számtalan komikus alakja.

Az arabs városrészben a hajók árboecerdeje mögött a tető nélküli egyforma lapos épületek ugy tünnek föl, mintha egy rég romba dőlt városnak maradványai volnának s csak a sárfalak fölött emelkedő majestetieus pálmák kölcsönöztek némi életet e külőleg holtnak tetsző városrésznek.

Az angoloknak csak nemrég végbevitt barbár bombázása még most is sok helyen meglátszik a tető nélküli koromfekete falmaradványokon, de e bombák

leginkább az európai városrészben fekvő középületeken végezték romboló s pusztító művet.

A házak fölött kimagasló óriási tropicus növényzet s a számtalan mecsetnek karcsu minaretje rendkívüli kellemet kölcsönöznek a város látképének.

Hajónk, mióta megállott, az arabs hordárok és esajkások szüntelen ostromának volt kitéve, de alig korbácsoltattak le az egyik oldalról, máris a fedélzet egy másik sarkán ragyogott ébenfa fekete fényes arcuk.

Az arany paszomántos kavaszával elénk jött osztrák consul csak nagy bajjal tudott rendet parancsolni a sivatag e vad embereinek.

Nincs európai börze vagy zsibvásár, mely ily éktelen lármát volna képes improvisálni, mint e leleményes vad ficzkók.

Midőn hajónk a szokásos hivatalos procedurán átesett s a sivatagi kirándulásra szánt csekély podgyászunkkal kiszállásra sorakoztunk, mintegy adott jelre sáska módra lepte el hajónk fedélzetét a barna és fekete kéményseprő alakoknak hordár-csordája s nemcsak erélyesen, hanem Európában nem divatos durva s kemény boxirozással kellett védekeznünk, hogy ki ne kapják holminkat kezünkből. De a hordároknak szokatlan tolakodása még tűrhető volt a csolnakosoknak vad kapkodásához képest. Egyenként kellett a hajó oldalán levő szűk lépcsőn leszállanunk, de még nem értünk le a tengerre a csolnakokhoz, máris három, négy helyről kapkodtak utánnunk. Az egyik kezemet, a másik lábamat kapta el, úgy hogy hanyatt esve

valóságosan a levegőben hordoztak és pedig azoknak csolnakjába, kiknek kemény koponyáját esetleg a lépcső alján álló kavasznak hosszú botja nem érte. Halálos félelem között dobtak a csolnak egyik sarkába, hol csakhamar magamhoz térve, a sátoros ülőhely alatt most már tulesve a veszélyen, hangosan kaczaghattam e felejthetlen komikus látványon. Utánam ugyanis valamennyien hason procedurán mentek keresztül, miközben a hajóslegények s a consulatusi kavasz rendet tartva agyba-főbe ütlegelték e kapzsi bárkásokat, mintha csak igazi keleti szőnyeget porolnának; csakhogy e szikár, csontos testeken a keleti szőnyegeknel sokkal keményebb a'apra találtak a gyors ütenyben suhitott commando pálezák.

Partra érve, a közelben levő vámházhoz siettünk, kiki maga czepeelve angol módra holmiját. Itt újra megkezdődött a málha-harcz. Csak nagynehezen tudtunk magunknak utat törni, mert utunkat állták e félmezitelen páriák s tiz rongyos ficzkó is kapkodott egy-egy tárgy után, sőt még a pusztán bámésczkó is tartá tenyerét baksist koldulva. A borraivalónak ezen elnevezése különben az egész Keleten szüntelenül hangzott fülünkben s álmunkban, ha az ágy nyöszörgése ütötte meg fülünket, még azt is baksisra magyaráztuk. Különben nem csoda, hogy e szót tanultuk meg legelőször, mert hisz itt ugyszólván minden bennszülöttnek legelső foglalkozása a koldulás.

A vámnál igen udvariasan végeztek velünk az angol tisztviselők, mert közülünk senkinek sem bon-

tották fel podgyászát, hanem mindegyiktől csak névjegyet vették át.

A vámház, deszkákból összevert nagy fabódéból állott, melynek tulsó kapuján a nyerges szamaraknak egész esordáját s az igazi afrikai bérkocsisoknak seregét találtuk fegyelmezetlenül, kocsijaikkal egymás kezeibe vagy lovaiba össze-vissza akadozva, úgy, hogy sok idő s kemény ütlegekbe került, míg egy-egy kocsi ki tudott bontakozni utasával a tömkelegből.

Minden kocsi bakján két-két fekete néger büszkélkedett ostor és botokkal felfegyverkezve. Egyedüli öltözetük egy bokáig érő szellős fehér ingből állott s bozontos fejöket vörös fez fődte.

A kocsibér kialkudása után nem tudtam előbb elindíttatni fogatomat, míg mindkettőnek néhány szivarkát nem adtam, s csak miután kényelmesen rágyújtottak, indították meg gebéiket. Ugy látszik e fekete ficzkók ép úgy epednek a dohány, mint a mi cigányaink a bagó után.

Vállalkozónk a „Hotel Abbas“-ban rendelte meg a társaság számára a menaget, oda hajtattam tehát, hogy podgyászomat biztonságba helyezzem. Utunk arabs boltok, kovács-műhelyek, dülékeny viskók s piszkos sikátorok mellett vezetett el, hol Arabia illatos füvei helyett dögleletes bűz gyötörte szagló szerveinket. A férfiak sátoros kávéházakban guggoltak mocsos nargiléjük s kávéjuk mellett, vagy pedig egész hosszában kinyújtózva heverték az utcán, úgy, hogy ember s kutya egyaránt botorkált rajtuk keresztül. Itt-ott egy-

egy zsákhoz hasonló kostümbe öltözött nő vitte bal vállán, nyargaló helyzetben gyermekét. A női ruházat jobb móduaknál kizárólag fekete selyem, a mi e tikasztó hőségben lehető leginpraktusabb; a tulsulyban levő szegényebbeket mocskos rongyok fődik. Arczukat sűrű fekete fátyol borítja, mely az orr hosszában a homlokig érő függélyes réz esövön át van a fejhez erősítve s azonfelül még ruházatuk is a fej fölé van borítva, úgy hogy e női zsák alakokból csakis bogár szemök látható. E „bogár“ epitheton a legtöbbször esthetikátlan szó szerinti értelemben veendő, mert az egyiptomi szembetegség (trachoma) általános nyavalyája e nyomorult teremtéseknek, s lépten-nyomon vagy teljesen vakokkal találkozunk, vagy pedig gennyedéstől folyó szemöket a veszedelmes picziny muskéta legyeknek egész raja borítja, mely körülmény folytán sokaknak hollófekete szemére a „bogár“ jelző nagyon helyesen alkalmazható. Jó szolgálatot tettek itt szürke szemüvegjeink, melyek a szembetegség ragályos anyagát közvetítő s egyenesen a szembe röpökdő muskétáknak utját szegték.

Szállodánk az európai negyedben feküdt s teljes európai elegancia- s komforttal volt berendezve, a hol még valódi bajor palaczsörre is akadunk. — Hogy árát a mi viszonyainkhoz képest tizszeresen fizettük, — az Bajorország és Afrika közötti távolságban leli magyarázatát s hogy nemcsak üdítő nem volt, hanem közel állott a forrponthoz — annak sem volt a szálloda-tulajdonos az oka. Az angolok most már

Alexandriában ép úgy, mint Kairóban meghonosították ugyan a mesterséges jégkészítés csodáját, de a jeget az afrikai hőségnél acclimatizálni még az angoloknak sem sikerült, úgy, hogy a patikai tarifa szerint fizetett jéglabdacok a pohárba vetve csak annyira hűsítették italunkat, hogy az türhetően langyos volt s hogy a sör ilyen hőfoknál abnormis állapotokban valóságosan orvosság — azt európai gyomor Afrikában is tapasztalhatja. Érthető volt tehát, hogy siettünk a város nevezetességeinek megtekintésében nagyobb élvezetet keresni.

Négyen, kik már Budapesttől kezdve egy coupéban utaztunk s kik között szorosabb ismeretség fejlődött, látva a társaságban uralkodó fegyelmetlenséget s fejetlen zürzavart — véd- és daczszövetséget kötöttünk az egész utra s mindenütt, nem törődve senkivel, magunk fogadtunk dragománt s kocsit, szamarat vagy lovat és mentünk saját programmunk szerint. Így legalább teljes egyetértésben szellemi haszonnal zsákmányolhattuk ki az egész uton drága időnket. Habár különböző s talán ellentétesnek látszó elemekből alakult picziny társaságunk, mert az egyik legalább esendben antisemiticus érzelmű főerdész, a második zsidó főorvos, a harmadik kalvinista ügyvéd s a negyedik kath. pap volt — mindazonáltal a legszilárdabb egyetértés uralkodott közöttünk.

Most is tehát ily kis csoportban kezdtük meg a város bebarangolását.

A város nagy részben európai colonia, fényes paloták- és tropicus növényzettel diszelgő csinos terek-

kel és benne az élet ép olyan kényelmes, mint bármely európai kikötő városban.

A Ptolomeusok fénykorának nyomát a századok teljeseen elmosták. Cleopatra tűjét, e hieroglyfekkel borított obelisket az európai régészet már rég elhódította s mint 60 lábnyi magas sziklába vájt okmány Európában hirdeti Afrikának őskori történelmét.

A rómaiaknak nyomát még a város déli részében egy magaslaton álló 98 láb magas Pompejus oszlop hirdeti. Mondják s el is hiszem, hogy I. Napoleon egyiptomi hadjárata alkalmával ez oszlop tetején költötte el reggelijét, de hogy nem igen lehetett ott étvágya, az is valószínű.

A kereszténység első századait, — midőn Alexandria világhírű iskolájában egy Kelemen, Origenes s Didymus hirdette a kereszténység eszméit, az a tudományoknak gyűpontja volt, — most már csak a várostól nyugotra fekvő Necropolisnak (halottak városa) óriási terjedelmű katakombái juttatják eszünkbe, melyekbe azonban nem juthattunk be, miután most nagy részben víz alatt állottak.

A jelenlegi Alexandriából nem a modern, hanem az arabs rész, az ugynevezett Iszkenderjeh bir legtöbb vonzerővel, a mennyiben itt látja az ember az afrikai életmódot a maga conservatív eredetiségében s azon pizkok és rondaságban, mely minden európai képzelmet messze fölülmul.

Házaik négy sárfalból összetapasztott viskók, melyekben néhány pizkóktól csillogó asszony, félmezitelen

gyermek s az ezekkel körülbelül egyenlő rangfokozatban álló házi állatok laknak. Ez utóbbiak közül különösen kecskéik tündek föl nekem, melyek nagy részben gyapju nélküli, rövid sárgás-barna szőrűek s lelógó hosszú fülűek, úgy, hogy első pillanatra bárki vadászkutyáknak nézné őket. A gyapjas birkák rendkívül széles farkuak s ezeket farkzsirjok miatt hizlalják, melynek faggyuját az arabs gourmanok a kiválóbb delicateszek közé sorolják. Csakugyan az egész keleten mindenütt a kiállhatatlan faggyuszag minden ételből kiérzett.

A lapos háztetőkön a szegényebb arabs tüzelő anyagját, a szárított tevetrágyát halmozza össze, míg a jobb módu korsókat tart azon, melyekben galambok fészkelnek.

Az utczákon eldöglött tevéiknek csontjait szárítgatják; e fehéritett csontok különben a képzelhetlenül ronda trágyadomboknak csak diszére válnak.

E sok piszok között kis élénkséget kölcsönöz a férfiaknak öltözete, mely színes turbán s vagy bokáig érő fehér ing, vagy hosszú színes kaftánból áll. Alakjuk szikár, magas; szép keleti arcvonásaikat csak a homlok- vagy az arcba *skarificált* jelek torzítják el, melyek az egyes törzsöknek ismertető jele gyanánt szolgálnak, ép úgy mint ahogy nálunk néha a barmokat bélyegzik meg. A gyermekek és asszonyok azonfelül még körmeiket is vörös vagy sárga színűre festik.

Rongyos csizmatisztítók s zsebtolvajok kísérték mindenütt s bámultak bennünket, mint nálunk falu-

helyen a medvetánczoltatókat. Nem egyszer kellett napernyővel vagy bottal gyengédtelenebb érintkezésbe lépni velök, hogy szabadulhassunk e tolakodóktól, de mind hasztalan volt, mert a verést minden morgás nélkül türik s talán jobban hozzá szoktak már ahhoz, mint a mindennapi élelemhez. Nem maradt más hátra, mint kocsiba ülni s végig hajtatni ez obseurus sikátorokon, de így is elég behatóan szemlélhettük e tarka s különleges életet, mert az utczák rendkívüli szűk volta s a járó-kelők sokasága miatt csak lépést hajthattunk. Különben ez életet, — hol birkasütő, kávéfőző és mindenféle más mesterember az utczán dolgozik, hol minden lépten, nyomon soha sem látott eredetiség s komikusnál komikusabb scena váltja föl egymást, hol minden európai csupa szem és fül, — ez életet látni kell, hogy tiszta fogalmunk legyen róla, de hiven leírni, még a legügyesebb toll sem képes.

Utközben, topánka-, térdig érő kék harisnya-, vászonruha- s vörös fezbe öltözött, de különben feltűnően rongyos és piszkos török katonasággal találkoztunk, kik zajos zenekiséret mellett vonultak ki gyakorlatra.

Az előkelők városrészében a paloták szépségét, az óriási pálmák, tamariskusok, s különösen a sátor-nak is beillő óriási levelekkel bíró musa ensetéknek gyönyörű példányai kiválóan emelték.

A hőség kiállhatatlanul tikkasztó volt s mily jól esett a piszkos kecskebőrből árult meleg Nilusi víz! nemhiába mondják, hogy a Nilus vize ugyanaz az ivó vizek között, a mi a pezsgő a borok között!

A városnak számos mecesetje közül itt egyet sem tekintettem meg belülről, mert hisz kijut azokból részem Kairóban, hol köztudomásulag a világ legszebb mecesetei léteznek. Megnéztem azonban a sz. Ferenczrendüek s a Lazaristák egyszerű, de csinos templomait, az anglikánusoknak szép növényzetü, parkkal körülvett imaházát s a Kopt zárdát.

A koptok Egyiptomnak autochton ős lakói. Valásuk Eutychesnek monophysita tévtana, habár sok mohamedán babonát és szokást is elfogadtak s a körümetéltetést is gyakorolják. Templomuk igen csinos és gazdag. Egyik mellékkápolnában volt szent Márk evangelista eltemetve, ki Alexandriának első püspöke volt s Kr. u. 68-ban ugyanitt vértanu halállal mult ki, tete az azonban már rég Velenczébe szállított.

A templomból kijövén, egy európaiasan öltözött, de arczbőre után következtetve afrikai benszülött mutatta be magát nekünk. Elie Lotfallah a kopt iskolák igazgatója volt. Pompásan beszélt francziául s készségesen ajánlotta fel szolgálatait, ha netalán az igazgatása alatt álló kopt iskolákat és zárdát akarnók megtekinteni, a mit természetesen a legnagyobb örömmel fogadtunk. Két osztályban a kathedrán lila színü reve rendába öltözött, mind a két szemére vak tanítót találtunk, de e fölötti csodálkozásunkra az igazgató emlité, hogy az egyik egyházi szertartást, a másik pedig templomi énekeket tanít s ezt vakon is jó sikerrel végezhetik. Végigjárva a különben igen tiszta s a keleti igényekhez képest elég jól felszerelt iskolákat és az

európaiasan épült csinos zárdát — igazgatónk azt mondá, hogy most a kopt érsekhez vezet be bennünket. Szabadkoztam ugyan erélyesen ez ellen, felhozva, hogy ily turista-öltözetben semmikép sem tiszteleghetünk; de hiába volt. „Ily távoli világrészből jött urakat — mint mondá — az érsek bármily ruhában is örömmel fogad, sőt akaratlanul is meg kell már e tisztelgést tenniök, mert bejelentettem már önöket“ s alighogy ezt mondá, kinyilottak a fogadó teremnek szárnyajtai.

A nagy teremnek egyik sarkában trónszerü pam-lagon guggolva ült a fekete talárba öltözött kopt érsek. Fejét szintén egészen fekete turbán fődte. Körülbelül 45 éves, nyulánk, magas alak volt. Hollófekete hosszú szakálla oly jól állott méltóságteljes, komoly s halvány arczához. Nemes arcvonása igen megnyerő és vonzó volt, sőt társaim is épugy, mint én, valódi keleti szépségnek találtuk.

A terem egyszerűségében is keleti fényüzést mutatott. Összes dísze a csupa tarka virágokat utánzó mozaik padozat, gazdag falszőnyegek s néhány kényelmes ottomanból állott.

A mint a terembe léptünk, felkelt helyéről az érsek, néhány lépést elénk jött s üdvözölve bennünket, jobbjaival mellét, ajkait és homlokát érinté. Lotfallah igazgató által bemutatattunk s megkezdődött az igazán rendkívül érdekes audientia. Kár volt, hogy az érsek csakis a kopt nyelvet beszélte, s így francia társalgásunkat ép uggy, mint az érsek kopt beszédét Lotfallah igazgató tolmácsolta kölesönösen.

Nem voltunk azonban soká magánosan, mert a sok kopt szerzetes egymás után jött be a terembe, hogy bámulhassanak minket. Mélyen meghajtották magukat az érsek előtt, szintén mellöket, ajkaikat és homlokuakat érintve, szerényen a teremnek egy sarkába huzódtak.

Az érseknek háromszoros tapsára — a mi különben keleten a hívásnak jele — pompás szivarkákkal kínált sorra bennünket egy kék kaftános szolga s mindegyik elé egy picziny kerek asztalkát helyezett. Rövid idő múlva édes rózsaszörp hűsítőt s később keletiesen készített keserű fekete kávéét hoztak fel. De sokkal érdekesebb volt a már nagyon is hosszúra nyúlott társalgás, melyből mind a koptok, mind az arabok viszonyaira vonatkozó bővebb tájékozást szerezhettem magamnak. Csodálkoztam a szegény mohamedán araboknak szomorú állapotán, de bámultam egyszersmind azon tudatlanságot, melyben ezen még intelligenseknek tartott koptok is sinlődnek. Maga az érsek sem hallotta soha Magyarországnak hírét, sejtette azonban, hogy Amerikában feketék s midőn említém, hogy Európában van, itt is csak Oroszországot és Franciaországot jelölhettem ki határ gyanánt, hogy megértse Magyarország fekvését. Kérdezte továbbá, hogy van-e királyunk vagy minő kormányforma van nálunk? Mindez azonban csak megjárta volna, de midőn azt kérdezte, hogy jólelkületűek-e a magyarországi arabok? — nem tarthattam vissza mosolyomat. Ilyen naiv tudatlanság mellett elvesztette a nagy elegancia, a kiváló vendégszeretet, de még a magas méltóság is vonzó-

erejét s tetemesen alább hagyott a nagy respectus, melylyel az érsek elé léptem.

Már korábban akartam magamat ajánlani, de tolmácsunk tudtomra adta, hogy sértésnek vennék, ha a vendégszerető feltálatásnak végét be nem várnám.

E közben, miután társainknak egyike orvos volt, felhasználta az érsek e ritkán kínálkozó alkalmat s azon kérelmének adott kifejezést, hogy vizsgálná meg zár-dájának szegény betegeit. Felvezették tisztelgésre e szegény nyomorultakat, kikbe a lélek csak hálni is alig járt, vagy pedig trachomában már mindkét szemök folyt. A majd földig érő bókolás után egy mellékszobába vonult betegeivel orvos társam, hogy alaposan megvizsgálhassa e szegény nyomorultakat s praescribálhasson nekik.

Sajnáltam szegény doktorkánknak jó hírnevét, mert ezeken már alig segíthetett s zsidó létére is nyugodtan keresztet vethetett volna reájuk.

Míg Lotfallah igazgatónk a mellékszobában a nyavalyák symptomáit tolmácsolta, addig egy francziául beszélő növendéket hivatott fel mellém tolmács gyanánt az érsek. Ez élénk eszű arabs fiu a katolikus missionariusok iskolájában sajátította el tökéletesen a franczia nyelvet. A katolikus missionariusok iskoláiban különben az egész Keleten franczia a tannyelv s páratlan szép eredményt mutatnak fel a kereszténység és civilisátiónak e fáradhatlan és önfeláldozó apostolai; beszéltem különben később Kairóban is egy néger apáczával, ki ugyanezen kath. intézetben nyert teljesen európai kiképzést.

A kissé hosszúra nyulott, de minden esetre tanulmányos audientia után megváltunk örökre a kiválóan szívélyes érsektől, ki a terem küszöbéig kísért bennünket s ismételten a fölötti örömeinek adott kifejezést, hogy magyarokat is láthatott. Meghívott bennünket ebédre is, de azt nem fogadtuk el, mentségünkre azon körülményt hozva fel, hogy nagyon kiszabott az időnk, s még sok látni valót kell megsejmelnünk. Óhajára megtekintettük azonban még a kertet is, melynek pálma ligetében fáról vert friss datolyákat izleltünk.

Lotfallah barátunk még a délutáni időre is legnagyobb készséggel ajánlotta fel szolgálatát, a mit el is fogadtunk.

Kérve a zárdából első dolgunk volt, hogy óvatossági szempontból az utcán a legelső vízfordozónak kecskebőréből megmosdattuk doktorunkat, nehogy a ragályos szembetegek megvizsgálása által infeciáltassunk.

Egész délután Lotfallah barátunk kíséretében sétakocsikázást tettünk gyönyörű pálmaligeteken keresztül a pasák és gazdagoknak villáihoz a Mahmudicsatorna mentén, mely a Nilus vizét vezeti a városhoz. A nilusi bárkák élénk forgalmán kívül a felláhok (földművelők) gazdasági tanyáit is volt alkalmunk közelebbről megsejmelni. Ezek is csak Nil iszapból alkotott putrik, azon különbséggel, hogy a sárfalak többnyire éktelen színes mázolászt mutattak. Néhány házon tevét, hajót és templomot láttunk alig felismerhető alakban vörös festékekkel felmázolva, a mi Lotfallah barátunk megjegyzése szerint a hadzsi ezimet jelzi

s azt tudatja, hogy e ház lakója nemesak igaz hívő mohamedán, hanem megtette a próféta sirjához a mekkai zarándoklatot is s mint ilyennek kizárólagos joga van e zarándoki jelvény alkalmazására s a hadzsi czim viselésére.

A villák közül megnéztük a légszebbiknek kertjét, melyen meglátszott, hogy európai kertésznek gondozására bízott, — de valódi paradicsommá nem a művészet, mint inkább a szebbnél-szebb tropicus növényzetnek ritka gyűjteménye teszi.

Az idő már annyira előre haladott, hogy kocsisunknak jó baksist kellett igérnünk, hogy a kitűzött 6 órára szállodánk elé érhessünk, hol már az egész társaság indulásra készen állott.

Nehezemre esett e ritka szolgálatkész vezetőnk-től megválnom s abban állapotunk meg, hogy ha az életben nem is látnók egymást többé, legalább correspondentiában tartsuk fenn e távoli világrészekből az összeköttetést.

Körülbelül 6 $\frac{1}{2}$ óra tájban robogott ki külön vonatunk az indóházból, mely Kairóba szállította társaságunkat.

A vonat oly eszeveszett gyorsasággal haladt, minőt Európában soha sem tapasztaltam, pedig csak iszap-töltésen megy, melyen fa hiányában csak nagy tálakhoz hasonló öntött vashól készült „chairs“-ek tartják a sineket. A nagy hőség és szárazság folytán a töltés csupa por, úgy, hogy valóságos fojtó felleget kavar fel a vonat gyors röptében. A betett faredők mellett is

alig birtuk kiállani a tikkasztó hőséget s már rövid idő múlva úgy néztünk ki, mintha porban fetrengtünk volna.

Legelőször a vizi szárnyasok milliói által ellepett Manit-tó s azután a Kafr-Danar sár-putrikból álló fellah falu mellett vitt el utunk. E kunyhók nem birtak lapos tetővel, hanem méhkas alakúak voltak, alul ajtó gyanánt picziny lyukkal, melyen tyúk, kecske, kutya, gazdájával együtt mászott ki és be. Nálunk a sertésólakhoz sokkal több számítás és építészeti ügyesség szükségeltetik, mint itt ezen sár-viskók építéséhez, reám nézve azonban kiváló érdekesek voltak, mert itthon ugyanilyen méhkas alaku lakásokat ások ki körülbelül 3000 éves multból a kőkorszakból.

Legelső állomásunk volt Damanhur, mely már körülbelül 15 ezer lakossal bíró nagyobb város, hol a lapos tetejű házak mögül számos mecsetnek karcsu minaretje nyulik a pálmákkal vetélkedve a magasba.

Vonatunkhoz gránát-almákat, bab nagyságu, mandula izü pisztácia magnemüeket, s ugorka alaku bálnán gyümölcsöt, vizet s különféle undorító kinézésű édességeket hoztak, ismeretlen nyelven melegen kínálgatva azokat vevésre. Európaiakra csupa különlegességek lévén ezek, volt is kelendőségük. Csak a fizetés okozott kellemetlenséget, mert közülünk senki sem értvén nyelvüket, hol kisebb, hol nagyobb pénzdarabot kellett mutogatnunk, míg végre választott azokból magának a kereskedő. Legtöbb baja volt e fizetési nehézmények között a vonatvezetőnek, ki sem csengetés-,

sem füttyöléssel nem igen tudta a coupékba csalni az utasokat.

Utunk tovább is csupa egyhangu, gazdag termésű, többnyire czukornád-, pamutnövény- és rizszel bevetett síkságon vezetett, melynek nagy része a Nil áradása következtében már víz alatt állott, úgy, hogy átláthatlan tengert képezett az áradás. Miként alföldünkön egyes facsoportok csárdát vagy tanyát jeleznek: úgy e vízborította síkságon az elszórtan jelentkező pálmák koronái községeknek előhírnökei. A községek mesterséges csekély halmokon emelkednek, de azt hiszem, nagyon fölösleges ez óvintézkedés, mert hisz e nyomorult népnek sárkunyhóiban nincs mit óvni az árvíz ellen.

Kafr-el-Zejat állomásnál a Nilusnak nagy Rosettei ágát értük el, hol szép nagy vasuti hid köti a két partot össze. Itt már nem nyalánkságokat, hanem a vacsora-időhöz mértén kompaktabb ételeket, t. i. keményre főzött tojást és sült galambokat kínálgattak laktopán arczbőrű s mindamellet mégis elfátyolozott néger leányok. Ezekre még fátyolt pazarolni, legalább a mi véleményünk szerint, a lehető legnagyobb luxus.

Nemsokára ismét egy nagyobb typicus helyet, Tanta városát értük. Alighogy megállt vonatunk, sorra minden coupé előtt, európai házalóinknál megszokott harsány hangon „heisse Würstel, frisches Bier!“ szavak hangzottak. Hogy minő leirhatlan örömet és lelkesedést okozott a „frisches Bier“, azt csak az képes megérteni, a ki már igazi afrikai hőségben több órán

át élvezhette az önkénytelen gőzfürdőnek keserveit. De lihegve is rohant kiki nyakra-főre, utat törve magának, ez édesen csengő hangok után, hogy mások ne kapkodják el ezen Európából ide vetődött élelmes pinezér elől e hűsítő cseh nektárt. A vonat végén, hol elkapták wirstlisünket, már az egész utazó társaság egy csoportban volt s száz torokból harsogott a hahota, midőn kisült, hogy az elcsipett wirstlis tulajdonkép egyik bécsi utitársunk, ki majd eldült a fölötti nevetésében, hogy ily sikerült módon szedte rá a társaságot.

A vonat már másodszor s harmadszor is ijesztgetett csengetésével s perczekig tartó hosszú füttyével, míg a lépre került társaság újra felvillanyozott jó kedélyhangulatban lassan-lassan visszavonult kocsijaiba.

Innét Mahallet Roh, Mahal el Kebir, Samanhud, és Birket-es-Sab helyiségeken keresztül Benha-el-Ast nevű nagyobb állomásra értünk, hol a Nilusnak második damjetei ágát passiroztuk csinos vasuti hidon át. Itt ágazik el kelet felé a suezi csatorna közepéig, az Ismailá-ig vezető vasútvonal. Mi azonban egészen délnek tartottunk s Saidie és Kaliub mellett elhaladva körülbelül éjfél tájban értünk Kairóba.

A nagy hőség ellen talán kellemesebb ugyanezen utat Alexandriától Kairóig a Niluson kényelmes vitorlás bárkákon megtenni, ez azonban 4—5 napi időbe kerül. A gőzhajó 24 óra alatt teszi meg ez utat.

Kairóban a társaság egy része a „Hotel de l'Orient“, másik része pedig a „Hotel du Nil“-be lett

elszállásolva, én legnagyobb meglegegedésemre az utóbiba jutottam.

A bulaki vasuti állomásról ide vivő kocsijaink egy nem épen tágas, de mégis kocsiközlekedésre szánt utczán állottak meg, a honnét rendkívül keskeny, piszkos és sötét sikátoron át gyalog kellett holminkat czepeelni, míg a „Hotel du Nil“-ba érkeztünk. E piszkos, dögleletes szagu zsák uteza már előre elvette kedvemet, de annál kellemesebben lepett meg, midőn a teljesen eldugott szállodába értem, mely egészen európai kényelemre épült s tágas udvara valóságos pálmaliget volt, hol a szebbnél szebb virágok s jazmin bokrok a nappali hőséggel teljesen ellentétes hűvös éjjeli levegőbe kábitó illatot leheltek.

A fényesen kivilágított nagy étteremben fekete-sárga draperia s palmaágak között királyunk képe, a másik oldalon pedig nemzeti vörös-fehér-zöld színek között trónörökösünknek képe volt elhelyezve.

A szolgaszemélyzet csupa fűrge arabs és néger legényekből állott, kik a kengyelfutó *saisok*-nak szép kostümjébe voltak öltöztetve; a konyha azonban francia volt.

A társaságnak legnagyobb része, s velök én is siettem nyugalomra, hogy elég korán kelhessünk. Ágyaink idomtalanoknak látszottak, mert majd oly szélesek voltak, mint hosszúak, de kiválóan kényelmesnek bizonyultak. Magas menyezetről sűrű fehér fátyol vonja be az ágnak mindnégy oldalát, védve az alvót a veszedelmes muszkéta legyek s más rovarok ellen.

Hosszu tengeri út után még a legtávolabbi föld is olyan, mintha hazánk volna, azért csakhamar nagyon otthoniasan éreztem magamat. Biztos földre lépni, a hol már nem ingadoznak lépteink; oly ágyban aludni, mely már nem himbálódzik s nem hányja-veti az embert egy oldalról a másikra; magas ablakok mögött lenni, melyeket kénye-kedve szerint nyit és zár el az ember, a nélkül hogy a hullámok nyaka közé csapködnének; hallani, mint bűg a szél a redők között, a nélkül, hogy a házat megingathatná — mindez oly élvezet, melyet az ember csak hosszabb hányt-vetett tengeri út után képes méltatni. Most tehát, midőn egy hét óta legelőször alszom szárazföldön, kényelmes ágyban, nagyon édesen esett a nyugalom és alvás.

Szeptember 17-én rövid alvás után összeszedtem másik három társamat s kora reggel elindultunk a város nevezetességeinek megszemlélésére. Szállodánk előtt a dragománoknak már egész serege várakozott s így könnyű volt azok közül egy német ajkut választani. Hamar megkötöttük az alkut egész napra egy kedélyes s szüntelenül mosolygó arabs ficzkóval Ali kocsisunkkal, ki bérén kívül még az elmaradhatlan baksist s a cigarettákat is kikötötte magának.

Kairó Afrikának körülbelül fél millió lakossal bíró, legnagyobb s legeredetibb városa. Már néhány órai kocsikázás után belefárad az ember a viselet és physiognomiáknak végtelen maskeradjába, melyhez ké-

pest minden farsangi bohózat és diszfelvonulás elhomályosul.

A hullámzó tengernyi népség fehér, vörös, vagy Mohamed közvetlen utódjait megillető zöld turbánokban, s a szivárványnak minden képzelhető színe és nüance-ában előforduló tarka kaftánokban hullámzik skarificált és tätovirozott komikus arczaikkal. Félmeztelen rongyos fellahok, fekete turbános s övükben íróeszközökkel felszerelt koptok, vászonbugyogós katonák, hosszú haju beduinok s fekete salonruhába bujtatott háremörző komikus négerek, hófehér hosszú ingökben méltóságteljesen lépkedő koromfekete abyssiniaiak, ezukorsüveghez hasonló filz fövegben kolduló dervisek s gazdag aranyhímzésű ruhákban pöffeszkedő pasák között görögök s törökök élénkitik az amugy is tarka képet ezer ránczu rövid szoknyájok, az ugynevezett fustanellával vagy bő színes bugyogóikkal. És e nagy tömegben a tulterhelt tevéknek bőgése a kinzott szamaraknak ordítása, a scherbet árulók- vagy vízfordóknak kiáltása és tányér csörömpölése, az utcán ülő pénzváltó bankároknak csengetése, a nagyuri fogatok előtt botokkal agyba-főbe ütlegelő saisok (kengyelfutók) „Quarda! Quarda!“ kiáltása s a szamar- vagy lóhajcsároknak „Riglak! Jeminak! Schemalak!“ ordítása — valóságosan pokoli lármát okoz, mely közé még a minaretek csucsairól a müezzimoknak imára szólító tremolázó éneke s az araboknak minden lépten-nyomon látható verekedése és pörlekedése is elég dissonans módon vegyül. Ha e tarka képhez még a felülmulhat-

lan szép tropicus vegetatiot s a mindig fellegtelen, kristálytisza égboltozatot hozzá képzeljük — legalább gyenge fogalmunk lehet azon képről, mely szüntelenül váltakozik előttünk s melynek figyelmes szemléletébe belekábul az ember.

Legelső látogatásom a bulaki világhírű museumnak volt szánva, mely az egyptológiának iszonyu gazdagságú, a maga nemében páratlanul álló tárháza. Szerencsémre volt, hogy a legelső napon vettem ezt tüzetes vizsgálat alá, mert a következő napokban már zárva volt. A Nil áradása (mely a museum falait mossa) rendkívül rohamosan emelkedett s mint a lapok említették, emberemlékezet óta nem öltött ily veszedelmes mérvet, úgy, hogy kénytelenek voltak a már küszöbig érő viz elől az elszállitható tárgyakat máshol helyezni biztonságba.

Innét az egész várost keresztül szelve a museummal ellentétes déli irányban fekvő citadellára hajtottam, hol az egész városra s környékére gyönyörű kilátás tárul a szemlélő elé.

Lábunk alatt terült el a sárgás-szürke óriási város viskói, palotái, kupolái és gyertyatartó alaku karesu minaretjeivel, melyek között dus növényzetű kertek s ligetek zöldeltek. Itt a szikla sirokkal telt kopár mokkatam hegység, amott a kigyózó Nilusnak ezüst hajjai s a tengerhez hasonló áradásból méltóságteljesen kimagasló pálmaligetek, távolabb a messze láthatárban a végtelen homoksivatag, melyből a zakkarai s gisehi pyramis csoportok, mint megkövesült kalendariumok

nyulnak a derült, tiszta égbolt felé. A másik oldalon ismét a heliopolisi obelisk szegélyezte a távoli láthatárt.

A citadella udvarában, a mamelukok lemészárlásának helyén, volt ismét alkalma ciceronénknak, hogy e számtalanszor elcsépett szomorú történetet elrecitálhassa, én azonban a mameluk név hallatára tovább fűztem gondolataimat s honatyáinkra és távoli otthonra emlékeztem.

Megtekintettük még a várhegyen az ó-egyptomi időkből származó 260 láb mélyen a sziklába vájt nevezetes Jussuf kutat. Baksis kereset végett gyertyákat osztogatnak a turistáknak s sötét lépcsőkön vezetik le őket a kutnak első emeletéig, hol lóerővel csigázzák fel a vizet. Veszedelmes azonban a felső forráságból e jéghideg levegőbe leszállani s siettem is fel a sokkal egészségesebb kanikulás levegőbe. A hőség általában roppant módon bántott s daczára, hogy gyalog nagyon keveset jártam, mégis úgy éreztem magamat, mintha szüntelen gőzfürdőben volnék.

Már az uton több nevezetes mecsetet néztünk meg itt a várhegy tövében, de ezek részletezésébe már csak azért sem bocsátkozom, mert hisz ezek minden utleírásban bőven tárgyaltatnak s csekély eltéréssel majd mind egyformák. A kairói mecsetek száma különben jóval felülhaladja a három százat, a nevezetesebbeket azonban mind megtekintettük. A világ legszebb mecseteivel bizonyára Kairó dicsekedhetik, még tágas födetlen előcsarnokai és udvarai is a legszebb fehér márvány- vagy alabastrommal vannak kirakva.

Belsejök rendkívüli gazdagság mellett egyszerű, de magasztos. A főkupolákat szép porphir, alabastrom vagy granit oszlopok tartják. A falakat gazdagon aranyozott arabeszkek és a koránból vett mondatok ékítik; vastag, puha szőnyegek és hatalmas csillárok képezik a diszítésnek kiegészítő részét. Imáikat végző ájtatoskodókban egész napon át nincs hiány; de a tétlen, renyhe naplopók is itt lustálkodnak és alusznak az igaz hívő mohamedánnak édes álmát.

Magától érthető, hogy a nem mohamedán látogató csakis baksis és leoldott sarukkal léphet e szentélyekbe. Minden mecset bejáratánál különben gyékény papucsoknak egész magazinja van, honnét ismét csak baksisért bárki kap egy-egy párt használatra s fel van mentve a lábbeli le- és felhuzásának kellemetlenségétől.

E gyékény papucsok nem tudom Mohamed vagy Budha lábnyomaira készültek-e, azt azonban kivehettem, hogy nagyságra mind egyformák, de nincs oly láb, mely azt kitölthetné, még ha a mi németjeinknek fa klumpáival bujnék is azokba, úgy, hogy bármily ovatosan csoszogtam, mire kiértem, egy papucsot legalább is biztosan elvesztettem, a mi ismét csak kártérítési baksisba került. Szóval minden mecset látogatása alkalmával — pedig sokat néztünk meg — a baksisnak se hossza se vége nem volt. Csakhamar megsokaltam e borra való koldulást s lerugtam könnyűtöt bocskoraimat, hogy azt kikerüljem; de vékony harsnyában e hideg márvány kövezeten csakhamar erős náthával lakoltam alamizsna takarításomért.

A lybiai homoksvivatagban fekvő kalifák sirjaihoz a legnagyobb hőségben hajtattunk; semmi szél sem lengedett, úgy, hogy a felvert porfellegetben majd el-tikkadtunk. Utunk egy nagy mohamedán temetőn vezetett át, a hol közvetlenül előttünk eszeveszett hajtással rohant egy halottas kocsi koporsójával, mintha anyósát temetné e talán európai gondolkozásmóddal saturált sivatag fia, úgy, hogy csak nagy distantiában futottak utánna a fáradságtól lihegő kísérők.

Megállítottam kocsimat s hogy a temetési szer-tartást megnézhessem, gyalog siettem a temetkezési helyhez. A koporsó egyik végéből pyramis alaku magas nyujtvány emelkedett ki, a mely azonban ép úgy, mint maga a koporsó tarka szőnyeggel volt bevonva. A koporsót leemelték a földre, a hol azonban még sirgödör sem volt s a kísérők minden fájdalomi érzés nélkül közömbösen csevegve csoportosultak a halott köré. Semmiféle imát vagy szertartást nem végeztek, hanem az egyik közülök scherbettel itatta a jelenvol-takat. A mint közéjük léptem, megrisqueroztam a mohamedánok között szokásos „sale-me-lejkum“ üd-vözlést, a mell, ajk és homlok érintésével, a mit azon-ban hahotával viszonzottak. Nem tudom, mit bámultak rajtam s másik három társamon, de körülfogva bennünket egyre vigyorogtak, kaczagtak s taglejtésökből kivehettem, hogy az ránk vonatkozik. Midőn már tolakodók kezdtek lenni, tanácsosabbnak tartottuk visszasietni kocsinkhoz.

Ciceronénk ez alatt nyugodtan maradt a bakon, mert ugyis tudta, hogy a temetési helyen nincs most

semmi látni való, azt pedig a kocsiról is megmagyarázhatta, hogy csak alkonyat után ássák meg a sirgödröt s teszik örök nyugalomra a halottat. A halott kiszállításával pedig azért sietnek annyira, mert azt hiszik, hogy a halott lelke mindaddig szenved, míg örök nyughelyére nem teszik.

A kalifák sirjai ódonszerű mecsetek, melyek csak építészeti szempontból érdemlik meg e fáradságos kirándulást. Nyomorult fellah lakások környezik e mohamedán szent főpapoknak nyughelyeit. Félmezeitelen asszonyok és gyermekeknek egész csapatja futott visszatérő kocsink után, hazai cigányainkhoz hasonló fáradhatlan tolakodással . . . ismét csak baksisért!

Teljesen kimerülten érkeztünk ép étkezési időre szállodánkba, hol alig győztük limonad és gazeuseökökkel szomjunkat csillapítani, mert bort és általában szeszes italt legfeljebb este volt szabad hallatlan drága árak mellett élvezni. Mellékesen legyen mondva, hogy szállodánkban Palugyai-féle magyar bort is találtunk.

Már Alexandriában megadtuk a déli étkezésnél való borivásnak árát. A rendkívüli bágyasztó hatás mellett kiki oly viszketegséget érzett egész testében, hogy alaposan félhettünk semiticus bőrbetegségtől, míg meg nem tudtuk, hogy az kizárólag e klimatikus viszonyok között oly kártékony szeszes itálnak hatása volt.

Délutáni három óra előtt kirándulást tenni a gyilkos hőség miatt nem volt tanácsos; de, hogy mégis kizsákmányolhassam ez időt, vagy a hűvös boltívek alatti bazárokat szemléltem meg, vagy a gyékényekkel

berakott utczákon szórakoztatott a komikuma mellett oly tanulságos törzsgyökeres afrikai életmód.

A hőség elleni küzdelmünkben nemesak a könnyű fehér öltözet, parafa-sisak és napernyőnek vettük nagy hasznát, hanem a benszülöttek módjára készített fekete kávénak gyakori élvezete is a transpiratiót akadályozó hathatós szernek bizonyult; nemhiába csügg az arabsnak még lelke is a kávé, melyet az utczán, sátrakban, kereskedői bazároknak s magán házakban ugyszólván szüntelenül készítenek. Moeskos kávéházak előtt a többi vendégek közé az utczára ülve szemünk láttára törték mozsárban, szitálták s főzték a kávé ugyanannyi picziny bádog-edényben, a hány adagot rendeltünk. Felforrás után lehütik s ismét tüzre teszik, minek többszörös ismétlése után csupa habbá válik a kávé, melyet az eredeti felforraló bádog-edényben hoznak s a picziny, tojástartó alaku csészébe öntenek. Ha sürgősen kívánja az ember elkölteni — a mi különben a naplopó tunya benszülötteknél soha sem fordul elő — egy-két csepp vízzel a kávé sűrű alja hamar leüllekszik, s keserűen teljes aromájával csakhamar megszokott kellemes üditője lesz az minden európainak.

Tőlünk, angol sisakos utazóktól, természetes, hogy kétszeres árt raboltak, de nem emlékszem, hogy a mi pénzünk értékében 2—3 krajezárnál drágábban fizetünk volna adagját.

Délutáni három óra tájban, mire a hőség kissé jobban elviselhető volt, a mameluk királyok sirjaihoz akartam hajtatni, de Ciceronénk tudatlansága következ-

teben éppen ellentétes irányban, a Fostat-i elővárosba, Ó-Kairóba értünk.

Utunk a messze kiáradt Nilus csillámló hullámai között smaragdzölden kiemelkedő Roda sziget mellett vezetett, a hol egykor Pharaó leánya a nád közé rejtett Mozes gyermeket találta. A Nilus mentén gyárakban összeapritott szalma, kukoricaszár és nádszecs-kából óriási mennyiség volt összehalmozva, mely a lovak, szamarak és tevéknek takarmánya s csakugyan, e szegény állatoknak fejére akasztott abrakzsákjaiban mindenütt e silány szecska-keveréket láttam s terhesen megrakva, többnyire csak e szecs-kávali csalogatással követik gazdájokat.

Ó-Kairo már a homokpusztában fekszik, hol az arabs szenny- és piszoknak felülmulhatlan netovábbját találtuk. Nálunk a disznóólak paloták e ronda négy sárfalból álló düledező odukhöz képest. E leirhatlan piszkot szánandó nyomor kíséri. Benéztem néhány viskónak nyitott oldalán, de néhány rongydarab- s Niliszapból készült, félig ép, fajumi filtrirozó korsón kívül semmit a világon nem láttam s a mi nálunk bútor név alatt ismeretes, az ott teljesen ismeretlen valami. Nagyobb nyomort egyáltalán képzelni sem lehet! Mily boldogan rágták itt-ott a nyers ugorkát s jó keresetének kellett már lennie annak, a ki elvéte bánánt szopogatott!

Vajjon mi kötheti e nyomorultakat homokpusztai odujokhoz? Nem egyéb, mint a gondviselés által minden emberbe oltott azon nemes ösztön, melyet ők

talán névleg alig ismernek, hanem csak éreznek s melyet mi honszeretetnek nevezünk. Az csodálandó azonban legjobban, hogy a nyomor és balsors sokkal jobban lebilincseli az embert egy ugyanazon helyhez, mint a jólét s az fájlalja legjobban az apai házat, a ki benne csak sárfalakat vesztett. Sok boldogító van abban, hogy az ember örömeit épp úgy, mint fájdalmait egy ugyanazon bölcsőben öszpontosítsa.

Utunk csupa gyékénynyel fődött szűk sikátoron vezetett keresztül, de csak nagy nehezen haladhattunk, mert kocsik erre alig járnak s csak tevéken szállítják a szükséges terheket. A közlekedést nemcsak az utczai bazárok, hanem főleg az nehezíti, hogy az összes népesség az utczán hever vagy dolgozik.

Minden mesterségnek külön-külön utczája van, a hol mindenki egyforma munkán szuszog és báméskodik. A sokféle mesterség között legkomikusabb volt a borbélyok utczája, hol szintén a szabadban borotválták az emberfejeket, szamarakat és tevéket, egyformán, a mint éppen sorra kerültek. Hogy az emberfejre csak ugyanazon szappant és kést használják, melylyel a szamár vagy teve trágyás bőrét vakarták, — azt seyillai művész talán nem volna képes fel fogni, de afrikai borbély előtt csak természetes dolog. A mint az emberek arczára különféle jeleket tatoviroznak vagy skarifikálnak, épp oly torzonborz arabeskeket varázsol a borbély a szőrnek alakzatos meghagyása által az állatok czombja- vagy oldalbordájára s oly tökély- és lelkiismeretességgel végzik

munkájokat, hogy e türelmes állatoknak még szempilláit is leborotválják.

E tanulságos látvány között pokoli lárma, dob és zeneszó ütötte meg fülünket. Lakodalmas menet jött távolról velünk szemközt. Le kellett szállnunk s kocsinknak sikerült egy mellék utczai sikátorban félre vonulni.

A menet előtt néhány bohóc ugrándozva tánczolt s féktelen ostobaságokkal mulattatta a körülállókat. Utána hosszú póznákon számos zászlót hordtak, melyek azonban valószínűleg a menyasszonynak garderoberjét képezték. Orrhangu bőgés és fülszaggató zene kísérte a menetet. E keserves zenében úgy tetszett, mintha a nagy dob- és réztányérokkal ütnék a melódiát s a dudaszerű hangszer és karordítás csak kíséret volna. Asszonyt a menetben nem láttunk; valószínűleg csak most mentek a menyasszonyi házhoz. Csendesen a fal mellé vonultam s megvallom, nem a legkellemesebben éreztem magamat ez eszeveszett csőceslékkel szemben, de megnyugtatót a gondolat, hogy hisz a mohamedánok szeszese italt nem isznak s így e vad lárma és táncz nem a kábult fő, hanem a józan örömmek nyilvánulása. A Nilus vize felpuffasztja ugyan őket, de hazai lakodalmainknál előforduló boros főknek garázdálkodásától nem kellett tartanunk.

Örültem azonban mégis, midőn a menet már elvonult s kocsinkba ülve, folytathattuk utunkat. Végre vezetőnk a Babylon helyén épült kopt negyedben egy ódonszerű templom előtt állította meg kocsinkat. Mi-

után előre tüzetesen áttanulmányoztam volt a látni való nevezetességeket s a városnak bő térképe kezemben volt, csakhamar ráismertem a koptok birtokában levő különben ódonsága folytán nevezetes Abu-serge vagyis Mária-templomra. Szándékom volt ugyan megnézni e helyt, de más alkalommal, midőn éppen utunkba esett, de nem most, midőn a mameluk királyok sirjaihoz készültem. Összeszidtam boszuságomban ostoba ciceronénkat, ki ennyi időt vesztegetett velünk s kivel különben már délelőtt jól laktam, mert a mint fontoskodva neki kezdett a magyarázatnak, rendesen csak elferdített badarságot reczitált.

A kereszténység első századaiban épült templom különben nemcsak építészeti szempontból nevezetes, hanem különösen gazdag, bisanti izlésben készült elefántesont- és fa-faragványokban, valamint arany háttérre festett szép képekben. A templom alatti kryptában forrás is van, a melyből baksis mellett szomjunkat csillapítottuk. A hagyomány szerint Mária- és Józsefnek egyiptomi futása alkalmával a szent család a jelenlegi kryptának helyén tartózkodott.

Ciceronénk elfeledve már a kapott dorgatoriumot, ismét elkezdte fontoskodását s egész pathossal magyarázta, hogy itt szülte a boldogságos szűz Mária *leányát*, s midőn méltán felháborodva össze-szamaraztam, oda igazította ki badarságát, hogy hát akkor eltemetve van itt Mária leánya.

Nehogy továbbra is mérgelődjem ostobaságán, kijelentettem neki, hogy szolgálatára nincs már többé

szükségünk ; díját szállodánk kapusától vegye át, de még kocsinkra sem ül fel többé, hanem elballaghat gyalog haza szégyen-fejjel.

Megnéztük még itt a közvetlen szomszédságban levő félig romban heverő Amru mecsetet s a keresztény temetőt. Visszahajtottam azután ismét Ó-Kairon át, a sivatag szélén faképnél hagyva fontoskodó ciceronénkat.

Térképem segélyével sikerült a néhány szót olaszul értő kocsisomat csakugyan a teljesen ellentét irányban fekvő Mameluk király-sírokhoz dirigálni. E kis mecsetekkel összekötött mausoleumok közül különösen El-Aschraf és El-Barkuk sultánoknak síremlékei válnak ki, habár valamennyinek nemcsak sarkophagján, hanem az összes diszitésen remek művü munkát találhatni.

Itt ismét egy sebesen vágató halotti menettel találkoztunk, mely iszonyu port vert fel.

Este felé a város közepén fekvő, európaiasan gondozott nagy Esbekieh kertben tettem sétát. E terjedelmes szép park ózongazdag üditő növényzetével a város legkedveltebb közhelye, a hol a mi katonai zenekarunkhoz nem is hasonlítható meglehetősen silány angol katonai zenekar lármás hangja mellett a legtarkább közönség hullámoz. Csinos szökőkutak, halastó s egy nagy mesterséges barlang, nyári színház és kávéházi pavillonok emelik a kert szépségét. Az arabs kávéházban egy teljesen elzárt bódéból női karnak orrhangon énekelt, szenvedélyes zokogáshoz hasonló s keserves

tamburin zenével kísért karéneke hallatszott ki, a mi az arabsokat önkivületi állapotba ragadta, úgy, hogy egetverő ordítással üvöltöttek „taib! taib“-ot, a mi annyit jelent, hogy „szép“ (jó).

Az ezernyi szép s különleges növény között leginkább a magas ágaknak csucsairól földig érő gyökeket eresztő fák tűntek fel leginkább.

Vacsora után a társaságnak egy része az Esbekieh kert közvetlen szomszédságában levő magyar restaurációban szórakozott magyar ujság olvasása s valódi egri bornak Afrikában bizonyára ritka élvezete mellett. A restauráció tulajdonosa Kovács József törzsgyökeres egri születésű magyar ember, ki magyarországi rokonainak saját termésű borait méri ki aránylag mérsékelt áron s ez által már tetemes vagyponra tett szert. Az arabsok, daczára hogy a mohamedán vallás tiltja a borivást, mégis nagyon látogatják. Annyi respectust Mohamed iránt azonban mégis tanusítanak, hogy nem nyilvánosan iszszák. A megrendelt butelliát gondosan rejtik a kaftán alá s csak a sarokba vagy a fal felé fordulva szörpölnek abból egy-egy kortyot.

Innét, este lévén, én is megrisquiroztam szállodánkig a szamár-nyargalást. Afrikában a szamár nagyon megbecsült állat s legkevésbé sem szégyen számaron nyargalni, sőt ugyszólván ez állat monopolisálja a személyszállítást. Én csak attól tartottam, hogy reá ülve, lábaim még mindig elérik a járdát s ha e fűrge állat kiszöknék alulam, a hajcsárnak ütlegei véletlenül engem érhetnének.

Biztonság kedvéért, miután kengyelvasat amugy sem használhattam, szorosán átöleltem lábaimmal e szegény állatot, úgy, hogy alig zihálhatott, de aprón kimért gyors léptei oly biztosak voltak, hogy igen kellemesnek találtam azon a nyargalást, habár ez alkalomnál többször nem kértem belőle.

Hazaérve valóságos fiakker háborút találtam szállodánk előtt. A holnapi Pyramisokhoz történendő kiránduláshoz számos kocsi kellett, de az arabs fiakkeres elég értelmes arra, hogy tudja mi a straikolás, s egyetértve kizárólag csak a pyramisokhoz 25 franc hallatlan árt kértek. Egy consulatusi tisztviselő közvetítésére a kocsis bírót kellett meghivatni, ki csak korbáccsal bírta a kocsibért 20 francra levern. Mi, kik Kovács hazánkfiánál voltunk, legjutányosabban jutottunk kocsizhoz, mert általa 10 frankért béreltünk kocsikat és pedig nem is kértek többet. Hogy azonban teljesen biztosítva legyünk, a felbérelt kocsik egy-egy számított lámpáját adattuk zálogba Kovácshoz.

Szeptember 18-án már éjjeli három órakor keltettek fel bennünket a néger háziszolgák. A reggeli elköltése után kiki hideg villásreggelit is vitt magával, hogy a pyramis mászás kegyetlen fáradalmi után a sivatagbani falatozással kis erőhöz juthassunk.

Négy óra előtt már messze vágatott fürge arabs lovaival társaságunknak imponans hosszú kocsisora, mert hisz csakis a hajnali órákban lehetséges egyáltalán a pyramisoknak megmászása, s a rendkívül fárasztó

ut még a gyilkos hőség beállta előtt is teljesen kimeríti a vállalkozó bátor utast. Kevés ember volt, a ki a leghatározottabban el nem szánta volna magát a Cheops pyramisnak megmászására; büszkén verte sorra kiki mellét azt hangoztatva, hogy ha senki, ő megmászsza, és mégis a legtöbbnek inába szállott bátorsága, midőn e kőmonstrumnak tövében állott.

Utunk a bulaki sziget s a gezirehi palota mellett a nagy Nilus hidon át vezetett, hol a hajnali szürkületben a Nilus zavaros habjai között lebegő haragos zöld Roda szigetére s az áradási területből kimagasló pálmaligetekre gyönyörű kilátásunk nyilott. Hassan kocsisunk hangosan dudulta a nagy Allah-hoz reggeli imáját, közben-közben nagyot vágva lovai közé. Imáéneke után arasznyi nagy nyers ugorkákat szedett ki üléséből s csemcsegeve ropogtatta azokat alabastrom fogai között, úgy, hogy hideg borzongás futott át e jóízű reggelizés láttára. Még nem nyelte le utolsó falatját, máris tartotta tenyerét szivarka koldulásra. Midőn azután bodor füstöt is eregethetett kifordított kémény formájú pofájából — minden igénye ki volt elégítve s büszke önérzetében nyilsebességgel hajtott jobbra balra, eléje kerülve bizonyára még éhező cel-légáinak. Meg is kezdődött aztán ezzel az arabs fuvarosoknál napirenden levő veszedelmes zürzavar, melynek következtében össze-visszaakadtak a lovak s kocsik és az éktelen lárma és ordítás között nem a lovak, hanem egymás fejére pazarolták az ostorcsapásokat. E zürzavar most is azzal végződött mint rendesen,

hogy t. i. mi is megsokalva ez életveszélyes positiót, napernyőinkkel döngettük ki-ki saját kocsisát, ily kemény argumentum ad hominem mellett kényszerítve őket, hogy egymás után, sorban hajtsanak.

Mire a nap a szikla-sirokkal telt szürke Mokkatom hegység mögül első aranyugarait lövelte a vér-vörösre világított kristálytisza légkörbe, már az óriási Nil-ákácok sűrű lombozatával beárnyékolt egyenes allén jártunk, mely talán az egész világon ritkítja párját.

A kelő napnak első sugarai a töltés-ut körül mérföldekre terjedő Nil-áradásnak tükörsima felületét mintegy varázsütésre narancsszinű tengerré változtatták, melyből itt-ott pálmaligetek, üde szép zöld vegetatio, a sycomoroknak terjedelmes koronája, Kairónak épület-tömege, citadellája, mecsetei s minaretjei, a déli távoli láthatárban pedig a sakkarai pyamis csoport emelkedik ki, s hogy élet is legyen e felülmulhatlan kép és látványban — az áradásban mindinkább veszni látszó s már-már csak keskeny vonalnak tetsző töltéseken teve-karavánok vonulnak, mentve a vizár elől a nyomorult fellahoknak csekély holmiját.

Csakugyan szemlátomást emelkedett a délről mintegy óriási vizeztartóból rohamosan ömlő Nilusnak zavaros vize s szemünk láttára mállottak szét a nyomorult sárviskók, melyek a Nil-áradás után ép oly gyorsan épülnek fel, mint a mily hamar semmisültek meg.

E feledhetlen szép képnek teljes ellentéte a végtelen homoksivatag, ellenkező azaz nyugati irányban, a hol semmi sem vall életre s a már is óriási nagy-

ságukban mutatkozó gisehi pyramisok is csak halált lehelnek.

Egyik utmenti faluból, hosszú kocsisorunknak láttára, kivonult talán a csak szorosabb értelemben vett házi állatoknak kivételével, minden élő lény. A scheikh (bíró) koldult e szikár, magas, rabló typussal bíró vad népség élén, s minden kocsiba tenyerét baksisra tartó néhány alak kapaszkodott, kik lihegve futottak körülöttünk egész a pyramisok tövéig.

A sivatagba érve, ott hol magasabb homok-hegyet kellett passiroznunk, fáradt lovaink teljesen felmondták a szolgálatot. Le kellett szállanunk, de még üresen is csak a nyúzással határos állatkinzás mellett voltak képesek tovább hatolni.

Kilencz, legalább látszólag egymás közelében álló pyramis képezi a gisehi gula csoportot, mely közül azonban csakis a legnagyobbikat, a Cheops pyramist lehet lépcsőzetes sarkán megmászni. Herodot a görög történetíró szerint (ki különben ép itt Egyiptomban nyerte kiképzését) 100000 ember volt 20 éven át szüntelenül ez egy pyramisnak építésével elfoglalva s hogy csak némi fogalmunk legyen e csoda sirnak nagyságáról, elég megemlítenem: hogy még manap is — midőn annyi évezred rágódott már rajta — több mint harmadfél millió köbméter követ foglal magában.

Halhatatlan emlék után vágyódó királyok készítették mumiává balzsamozott holt testeik számára e csoda sirokat és pedig úgy, hogy kormányra léptük évében elkészített pyramis sirjukat halálokig évenként

egy-egy kőburkolattal növelték s így e burkolatok száma az oda temetett királynak kormány éveit jelölik.

A frivol bölcsészet mosolyoghat ugyan a fölött, hogy az emberi kéz legnagyobb alkotásu műve, csak siremlék; de az ember nem semmiségének, hanem csak halhatatlanságának tudatában emelhetett ily sírokat, melyek nem rövid napokból álló életpályának határát jelzik, hanem egy örök életnek kapuját.

Vajjon a sir nem tanítja-e az embert szintén nagy igazságokra? s ha van a sirban is tanulságos, miért panaszolja fel az ember ez ősi királyoknak azt, hogy a sir tanulságát akarták megörökíteni?

Igaz ugyan: fa árnyékában is imádkozhatjuk Istent ép úgy, mint akár a római sz. Péter basilikában; mégél az ember a nyomorult fellahok nádviskóiban is ép úgy, mint akár a khedive palotájában; s örök nyugodalmára elég a világ leghiresebb emberének is egy 6 láb hosszú sírgödör, — mindazonáltal nem tartom esztelennek, hanem ellenkezőleg lángelméjü fejedeleme nek azon királyt, ki ily óriási csoda-sirt épített, mert az eszme: hogy ilyen sir győzedelmeskedjék az idő fölött; a gondolat: kényszeríteni a nemzeteket, az erkölcsöket, a törvényeket, hogy egy koporsó tövében törjenek meg — nem származhatik közönséges halandótól.

Nem hiszem, hogy volna utas, ki e pyramis tövében az évezredes ősök lángelméjének, bámulattal párosult elismeréssel ne adózzék. Csak hogy e vad kinézésü arabs csorda még a saját őseik nagysága fő-

lötti elmélkedést sem engedi meg, a mennyiben baksis hajhászatukban majd széjjel tépik az embert.

Három, nálamnál nem sokkal alacsonyabb izmos, erős ficzkó kapaszkodott belém s vonzolt a pyamis felé. Borzadva néztem ugyan, mint vonzoltattak már néhányan társaink közül e hajmeresztő magasságba, de az még sem riasztott vissza a megmászás merész vállalatától, habár itt már nagyon esekély volt azok száma, kik erőt és bátorságot éreztek erre magukban s a legtöbb még meg sem kísérlette e nyaktörő veszélyes utat.

Ragadozó három arabs vezetőmnek vas karjaiból csak azért rántottam ki magamat, hogy dragomanunk közvetítésével az ott kolduló arabsok scheikhje előtt alkudjam ki a vezetés díját, melyet személyenként 5 frank s így összesen 15 frankban állapítottuk meg s azt is úgy, hogy lejövetelem után kapják meg díjokat.

Nagyon ovatosnak kell lenni ez élelmes népséggel szemben, mert utközben a legveszedelmesebb helyeket használják fel arra, hogy megállva baksist préseljenek ki s ha az utas félelmében csak egyszer enged kérelmöknek, biztosítva lehet arról, hogy míg eléri a pyamis tetejét kikoldulták, vagy jobban mondva ezer fortélylyal kirabolták zsebéből összes apró pénzét.

Az alku megkötése után, kivettem szemök látára tárczámat zsebemből, átadtam egyik lenn maradt társamnak s csak azután bocsátottam magamat rendelkezésökre. Mint a macskák oly ügyesen ugrándoztak előttem. Egyik jobb másik balkaromat ragadta

meg s oly erővel rántottak fel a lépcsőzetesen rakott köveken, hogy a harmadiknak, ki mögöttem jött, nem sok erőt kellett a hátulról való tolásra pazarolnia, legfeljebb később, ha az egyik vagy másik nem volt már képes nehéz testemen elég nagyot rántani, elkapott vas markával hátulról s emeléssel segített a magasabb fokra. Eleinte eszeveszett gyorsan ment e mászás úgy, hogy alig győztem elég gyorsan lábaimat hányni, vetni s úgy éreztem magamat, mintha ragadozó sasok a levegőben hurezólnának. Csakhamar belefáradtam azonban a lábemelésbe, mert — daczára annak, hogy ölnyi magas testalkatnak megfelelő hosszú lábakkal áldott meg a teremtő, — a legtöbb lépcső gyanánt használt koczka kő oly magas, hogy legnagyobb erőlködéssel terpesztve szét lábaimat, alig értem el azok felső szélét; de az a legveszedelmesebb e mokus tánczban, hogy a lépcsőnek használt sziklatömbök óriási magasságuk mellett csak kevéssé állanak ki egymás fölött, vagyis a lépcső oly keskeny, hogy a láb-talp nemesak hosszában, hanem a legtöbb esetben szélességben is alig képes azon megállani úgy, hogy az ember e salte mortalé-t oldalt fordulva kénytelen megtenni.

Az izzadás már csak úgy folyt rólam s lábaim már reszkedtek az erőlködéstől, azért ismételten pihenésre kellett vezetőimet kérnem. Azonban nemesak a pihenés ideje alatt, hanem az egész uton folyton kerepelt mindháromnak szája. Ha jól tudták is, hogy nyelvök előttem teljesen ismeretlen, ezt azonban még

sem hihették el: hogy az ezerszeresen ismételt „baksis“ szót ne érteném. Ilyenkor csak üres zsebeimre mutattam s ha félelmes erőszakoskodásba már beleuntam, fenyegető pillanatot vetettem reájok s a „jallah! jallah!“ (előre!) szavakat erélyesen kiáltottam feléjük.

Körülbelül egy negyed órán át tartott kinos mászásom, mire a pyramisnak közepe táján egy széles lépcsőt értünk, melyen már kényelmesen le is ülhettem. Nem mulasztottam el az alkalmat e kényelmes ülő pihenőnél s kifelé a szabad táj felé fordulva nyújtottam ki fáradságtól reszkető tagjaimat. Itt azonban már oly kimerült voltam, hogy képes lettem volna azonnal elaludni s csak a gyönyörű táj készítette kinyílásra szemeimet. Midőn azonban a pyramisnak tövére tévedt pillanatom, szemeim káprázni kezdettek, nagymérvű szédülés fogott el, teljesen elvesztettem lélekjelenléteimet s ha vezetőimnek vas marka nem tart, bizonyára eldőlttem volna. A pyramis tövében levő számos kocsi és nép mint egy hangya boly tűnt előttem s a felvezető lépcsőzetet úgy láttam mintha a legmeredekebb létra volna, pedig a pyramisnak basisa 233 méter hosszú s ha tetejéről a legizmosabb ember hajt követ, alig esik az a pyramis magasságának feléig.

Megbántam ugyan e lefelé vetett pillanatot, de már késő volt, úgy, hogy e félig ájult állapotban teljesen lehetetlen volt már a további mászásra gondolni. A pyramisnak tetejéről sem élvezhettem volna szebb

kilátást, mert hisz a Nilus vidékén kívül csak a sivatag végtelensége tárult már itt is szemeim elé, hanem resteltem önön magam előtt: hogy én, ki annyira biztam erős testalkatomban s vállalkozó szellemem még a lehetetlenséggel is kész volt megküzdeni — most tehetetlenül kényszerülök hátrálni oly szép czél elől.

Soká pihentem még itt félig szendergő állapotban, még vezetőimnek baksist kolduló nyelv-pergését sem hallottam már, míg végre a szégyenletes visszavonulásra adtam ki vezetőimnek a jelt.

Ha kimerültségig fárasztónak találtam már felfelé az utat, most lefelé még veszedelmesebbnek tűnt az, lehetséges azonban, hogy csak azért, mert már egészen tehetetlennek éreztem magamat.

Nem a kötőmeg, hanem a szabadba fordulva csuszás és ugrálással jutottam lefelé. Mindég a kő szélére ülve, az alantabbi lépcsőn álló két arabnak vállaiba kapaszkodva ugrándoztam fokról-fokra, úgy, hogy nemcsak talpam égett már, mintha sebektől lett volna boritva, hanem embonpointom is elzsibbadt. Különben ugyanily sorsban részesült a többi merész vállalkozó is s nem egy rongyosra kopott nadrágnak foszlányait szellőztette lobogó gyanánt a pyramisnak kiálló szirtjeiről az afrikai zephir!

Az égető homoktalajra jutva, nagyot sohajtottam s hálát adtam a jó Istennek, hogy szerencsésen levezetett, de nem is jutna még egyszer eszembe oda felmászni, még ha akár praehistoricus régiséget is kaparhatnék annak tetején.

Régiséggel különben bőven elláttak bennünket arabsaink, mert midőn baksis-koldulásra már minden kigondolható jogezimet kizsákmányoltak, elővették hosszú szellős fehér ingjök vagy kaftánjok alól régiségeiket hallatlan drágá ár mellett kínálgatva azokat, mert a természetes észszel gazdagon megáldott arabsok is csak természetesnek tartják azt, a mit nálunk még nem igen akarnak elismerni: hogy minden művelt európainak több-kevesebb régészeti érzékkel okvetlenül kell birnia.

Kocsimnak sátorá alatt rövid pihenőt tartva, farkas éhséggel rántottam fel az ülés deszkát, hogy az oda rejtett villásreggelimet deliciával költhessem el, — de sehol sem találtam azt.

Elővettem s vallattam nagy mérgesen Hassán kocsisomat, de ő égre-földre s szakállára esküdözött, hogy nem ő lopta el, mert hisz a nagy Mohamed keményen megbüntetné őt, ha disznóhust ennék, pedig ép ezzel árulta el a kópé, hogy ő volt a gourmand, mert különben hogy tudta volna, hogy a többszörös papírba gondosan göngyölített csomagban sonkaszeletek voltak. Midőn azonban a pyramis-mászásra nem vállalkozott s így idelent étvágytalanul maradt társaim segítettek rajtam éléstárakkal, megbocsátottam Hassanomnak, mert eszembe jutott, hogy nyers ugorkát reggelizett s így a saláta hangosan követelhetette a hozzá járó pecsenyét.

Hogy megörökítsük pyramisi kirándulásunkat, fényképészt is hoztunk ki magunkkal Kairóból, ki mint „Dózsa“ neve is mutatja, törzsgyökeres magyar ember.

Kairónak különben második legkeresettebb fényképésze „Strohmayr“ szintén magyar ember s Szegzádról költözött ide.

A nagy Sphinx előtt csoportosultunk, lábaink elé fektetve vezető arabsainkat, úgy, hogy a Sphinx és a megmászott pyramis is bele jutott a kép keretébe.

Megtekintettem még a Sphinx lábai között épült óriási szentélyek építkezését, melyet iszonyu mélységre temetett be a sivatag futó homokja, de most nagy költséggel a régészek ismét felszabadítják.

A Sphinx közelében levő, szintén a mély homoktól már felszabadított ősi granitszentélynél a legszebb márvány és alabastrom diszítések hevernek; különben ez egész vidék tele van régiségekkel.

Midőn ismét kocsira ülve a nap iszonyu hőségében haza felé tértünk a szép Nil ákácokkal beültetett töltésén, nagy porfelleghben, fürge számaron sebesen vágatott felénk két alak, egy európaiasan öltözött amazon s egy fehér ingbe öltözött, koromfekete abysziniai vezető. Közelünkbe érve, kezében tartott folians alaku nagy naplójegyzékéről s kibontott és a szél által torzonborzzá kevert hosszú fekete hajzatáról a „Borszem Jankó“-nak „Kotlik Zirzabella“ alakjával azonosítható egyik kedves utitársnőnkre ismertünk. Ez éltes matrona ritka műveltsége s kiváló kedves modora mellett azon nagy turistai hibában szenvedett, hogy minden kirándulásról elkésett s így nemcsak hogy a legnagyobb hőségben, hanem magányosan kellett a sokszor veszedelmes utakat megtennie. Elmaradása rendesen

kétszeres kiadás s talán tizszeres baksis pazarlásba került, mert a tömeges kirándulásnál a koldus népességnek egész serege könnyen ki volt elégítve a nélkül, hogy egyes adakozónak nehezebbre esett volna, míg késlekedő utitársnőknél e baksisok tetemes összegre rugtak. Nemes, jó lelke ugyanis meg nem állhatta, hogy csak egy kéregető is üres kézzel menjen el mellette s így történt azután, hogy gyakran kellett a távirdai nagyon költséges utalványokat igénybe vennie.

E szép kirándulásunk alkalmával megismerkedtünk az ősi egyiptomiak által istenség gyanánt tisztelt ibis madarakkal, midőn nagy tokáju pelikánok társágában ezrivel sivitottak a vizborította áradási területen. Azt találtam azonban, hogy Kairó környéke vagy általában az arabs pizok-fészkek a sasoknak is kedvelt hazája, és ez érthető is, mert alig van a világon hely, hol annyi dögre akadnának, mint itt.

Ily fárasztó kirándulás után a nap folyamában leginkább a nagy kiterjedésű labirintyszerű boltívek alatt elhelyezett hűvös bazárookban találtam szórakozást. Itt is minden mesterségnek elkülönített osztálya van, közben-közben scherbet és kávé s bódékkal, melyek az alkunál nélkülözhetlen dolgok, mert a kereskedő, miután vevőjét maga mellé ültette a szőnyegre, nyugodtan tovább szívja nargiláját s előbb meg sem kérdezi, hogy mivel szolgálhat, míg közösen egy kávé vagy scherbetet el nem költöttek. A különféle nyelvű és viseletű emberek a legtarkább képet, valóságos bábeli zürzavart tárnak a szemlélő elé.

Este felé Kairónak felülmulhatlan szép corsoján, az ugynevezett „Schubra“ allén tettem sétakocsikázást. Vén sycomorfáknak dus lombozata örökzöld boltivezetet képez e széles s körülbelül egy jó órán át tartó utak fölött, hova a nap sugarai alig tudnak behatolni. Az afrikai előkelő világ, hercegek és miniszterek, Beyek és Effendik itt élvezik sétájukat kocsin vagy lóháton.

Szeptember 19-én az egész délelőtti időt a szent Ferenczrendü missionariusok derék főnöke P. Placidus társaságában töltöttem. Hosszu szöke bajusza és szakála, erélyes arcvonásainak martialis külsőt kölcsönzött. Keskeny, hajkoronáig leborotvált fejének nem ártott már a napszurás, mert fődetlen fővel járt a városban is. Daczára annak, hogy poroszországi születésű volt, durva nehéz kámzsájában a napnak tikkasztó hőségét már nem érezte, mert hisz évek hosszú során át működik heroicus önfeláldozással Afrika gyilkos klimájában. Kora ifjuságától fogva a katonai pályán, a porosz hadseregben szolgált s még 1866-ban huszárkapitány volt. A königgrätzi ütközetben nyert sebei életének egész ellentétes irányt adtak, mert büszke tiszti egyenruháját azóta az alázatos Ferenczrendüek durva habitusával cserélte fel. Theologiai tanulmányai s felszenteltetése után, a mint azelőtt a katonai-, ugy most a papi pályán is a heroizmus ösvényére lépett s az afrikai missioban működik törhetlen erély s valódi apostoli buzgósággal a lelkipásztorkodás terén. Kardhoz

szokott vas marka most csak tollat ragad s merészen és ügyesen forgatja azt a missio ügyében, mit termékeny irodalmi működéséből láthattam.

Lelkesült magyarázatai s felvilágosításaival az afrikai kath. hitéletnek tiszta képét ecsetelte előttem.

A róm. katolikusok száma Kairóban körülbelül 30000, az egyesült görögök és egyesült koptok száma azonban 50—60 ezerre rug. A 26 katolikus templom közül csak 4 latin szertartásu.

A vásár- és ünnepnap i szónoklatok arabs, német, francia, olasz, spanyol és angol nyelven tartatnak s minden nemzetnek külön plébánosa van itt, ugyan ezen Ferenczrendü zárdában.

Placidus atya vezetése alatt megtekintettem nemcsak a latin szertartásu templomokat, hanem az apácák iskoláit is. A tannyelv kizárólagosan francia s mégis bámulatos szép eredményt mutatnak fel a vallás és cultura e hősnői a szegény néger és arabs árvák között. Megható volt nézni, minő gyengéd ragaszkodással viseltettek e kis fekete teremtések a közöttük levő apácákhoz, a szeretet ez önfeláldozó angyalaihoz, kik ezen nemcsak testileg, hanem szellemileg is árvaságra jutott nemzet körül szerzik sorvasztó munkával az örök élet babérjait.

A nagyobbak iskolájában a példás fegyelem s az értelmes feleletek elfeledtették velem, hogy Afrikában vagyok, s csak e komikus torzonborz fejek juttatták azt ismét eszembe. Kondor bogár hajjal feketeségben vetélkedő arcukból csak élénk szemök csillogott s öröm-

teli mosolygásuknál alabastrom foguk fehérlett vérvörösjajkaik közül, mi ugy tetszett, mintha a pisze orr alatt csak az imént vágott friss nyílás volna.

Az egyik tanteremnek plafondján gazdagon aranyozott értékes faragványokon akadt meg néhány pillanatra szemem. „Nemde csodálkozik — szolt Placidus atya mosolyogva fordulva felém, — hogy ily értékes faragványokra pazaroljuk mi az önök által oly fáradságosan gyűjtött könyöradományokat? de véletlenül jutottunk mi ezekhez, mert ezen ház, melyet a keresztény szeretetnek koldus filléreiből vásároltunk, még néhány év előtt hárem-épület volt; bár akadna műértő, ki e faragványokat megvénne, legalább eltűnnék e bünfészeknek utolsó nyoma!“ Ime, mit művelhetnek a missiók számára gyűjtött csekély fillérek! . . . Ezer-szeres kamatokat hoznak a keresztény szeretetnek könyöradományai e szellemi uzsorások kezeiben s még a féktelen vad szenvedélynek büntanyáit is a vallásos erény s a keresztény civilizatio szentélyeivé változtatják; pedig — mint Placidus atya a statistikai adatokból szives volt megmutatni — az európai katolikus államok között ép a tejjel és mézzel folyó gazdag Magyarország áll a legutolsó helyen missiói könyöradományaival.

Ha valahol, ugy azt hiszem, itt fog a kellőleg támogatott missio áldásdús eredményt felmutathatni, mert a Kelet általában hívő, sőt imáiban példásan buzgó; vallástalanság vagy indifferentismus a benszülöttek között nem létezik. Hogy a vallás képezi e nép-

nek életét, az érthető, — mert hisz nemzetisége dogmájában s története hitében áll. Ha mindamellet a féktelen erkölcstelenség ijesztőleg terjed, az csak az Izlam tanainak kifolyása.

A benszülött katolikusok vallásosságát mint példányszerüt hallottam dicsérni, s csak a legritkább esetek közé tartozik az, hogy a vallás vigasza nélkül halna meg valaki. A mohamedánok fanatismusa azonban féltékeny szemmel kíséri ez önfeláldozó missionariusok működését, s ha, mint rendszeren, az éj sötétségében hívják őket a haldoklók ágyához, nem egyházi ruhában, hanem csak titkon viszik a szentséget, s ezt is csak két fegyveres kavasznak kíséretében tehetik.

A főnök szives meghívására ebédre is ott maradtam a missionariusok között. Örömmel cseréltem fel a szállodai lucullusi közös dinért a missionariusok frugalis étkezésével. Nem lehetett volna szebb alkalmam önmegtagadásukat jobban bámulni, mint szegényes ebédlőjükben, hol a teritetlen asztalok semmikép sem jelezték azt, hogy ebédre gyültünk össze.

Az étkezés menuje közönséges alkalommal bizonyára szegényesebb, de most tiszteletemre díszebéd volt. A páterek mindegyike előtt külön kis asztalka állott s csak én ültem a főnök asztalánál annak jobb-ján, hol számomra kis asztalkendő volt kiterítve. Az ebéd levés-, főzelék- és gyümölcsből állott, melyet kis tálakban raktak mindegyiknek teritetlen asztalkájára, csak nálam tettek annyiban kivételt, hogy a főzelék mellé sültet s a gyümölcs után sajtot is serviroztak,

valamint híres larnakai bort is tettek elem. Csodáltam, hogy e szegényes, sovány étkezés mellett hogyan képesek ily tevékeny életet folytatni? „Lássá pedig — szolt a főnök — egytől-egyig viruló arezuak vagyunk; de az arabs plébános kivételével, valamennyien Európa különböző vidékeiről szedődtünk össze s mint ilyenek, az afrikai klimában csak *vegetarianus* étkezés mellett virulhatunk, míg a gazdag európai konyha mellett csak *vegetálhatnánk!*“

Ebéd után — hogy a lakoma teljes legyen — a „diván“-ban, vagy a mi elnevezésünk szerint „salon“-ban gyültünk össze fekete kávéra. Különb Afrikában a kávénál „fekete“ jelzöt használni, igazán tautologia, mert itt csak schekerli-t és sade kávét, azaz czukros és keserü kávét ismernek s az előbbnit is csupán az európaiak.

A „diván“-ban is ép ugy, mint az ebédlőben, egyetlen kereszt képezte a díszítést, a falak mellett pedig „diván“-ba illő sophák és pamlagok helyett sietára nem igen alkalmas kemény fa-padok tették a szolgálatot.

E szellemdús cercle alkalmával — mely az alexandriai kopt érsek műveltségi fokával oly viszonyban állott, mint a zenith és nadir — nagy érdeklődéssel kérdezősködtek a missionariusok tudományos akademiánk titkára, Fraknoi Vilmos apátkanonok ur után, ki nemrég szintén fölkereste őket.

A kereszténység és mohamedanizmus műveltségi foka között a legeclatansabb különbséget ép a mai nap

délutáni óráiban volt alkalmam tapasztalhatni, midőn a kairói mohamedán egyetemnek testületileg történendő megtekintésére sikerült egy fermánnal engedélyt nyernünk.

A kairói egyetem a mohamedán világban nagy hírnévnek örvend s nemcsak Afrika, hanem Kis-Ázsia sőt India is ide küldi tudományszomjas fiait, hogy bölcseseket képezzen azokból. A korán képezi természetesen a tudomány magvát; a jog, nyelvtan, szónoklat, logika, sőt talán a számtannak problemáit is a koránból fejtik meg. Akadémiai bölcselemők európai fogalmak szerint teljesen haszontalan s pusztán nevetéses memoria-gyakorlásban áll.

Egy óriási, istállószerű piszkos mecset s annak födetlen udvarai képezik a tantermet, a hol körülbelül 10000 sophta hallgatja 350 egyetemi tanárnak előadásait. A sophták között nemcsak fiatal gyerkőcöket, hanem vén kamaszokat s ősze borult aggastyánokat is látunk, kiknek már rég kihullott a bölcsesség-foguk. A földre terített, szinesre festett birkabőrökön guggolnak 8—10-es csoportokban, hallgatva a köztük ülő, pléhtáblával felfegyverkezett felügyelőnek magyarázatait, kik talán az assistensek dolgát végzik s a tanár magyarázatait a kisebb csoportoknak ismétlik, míg a tanárok méltóságteljesen sétálnak hosszú korbácsaikkal köztük, magvas eszméket s igazságokat, vagy változatosság kedvéért ütlegetet szórva hol ezen, hol azon csoporthoz.

Midőn mi, százon felüli csoportban, sisakjainkról phantasticusan lebegő fátyolainkkal a vásárhoz hason-

litó egyetemi tanterembe, vagyis a tágas udvarba léptünk, néhány pillanatra síri csend uralkodott, tátott szájjal báméskodtak reánk ritka látogatókra, — de csakhamar egetverő hahota és éktelen lárma tört ki, mintha csak tébolydába léptünk volna. Néhány pillanat alatt mindenki felugrott birkabőréről s baksist koldult az egyetemi polgároknak óriási hada. Meggyült ezzel a tanároknak is dolguk, durrogtak az ostorok, agyba-főbe verve a kapzsi bölesekét. A lelkiismeretes tanárok óva intettek bennünket a consulatusi kavasz és dragománjaink által, hogy kiki vigyázzon tárczájára, mert a kitanultabb akademikusok a lopásban is már negy ügyességre tettek szert.

Mily nagy volt azonban bámulatunk, midőn körszemlénket végezve az eddig oly lelkiismeretesen védelmünkre kelt egyetemi tanárok maguk nyujtották tenyeröket baksisra. Igaz ugyan, külön fizetést nem húznak s csak a hallgatók tandíjaiból élnek; de hogy koldulásukra egy baksis gyanánt odavetett guruscht hálatelt mosoly- s hajlongással fogadjanak, — ezt még Afrikában is az egyetemi tanári méltóságon alulinak tartottam.

Este felé a Nilus hidján át Gesireh-be tettem sétát, hol a tropicus fáknek legszebb erdejét találtam. Ismaél ex-khedivének palotáját itt nagy gonddal ápoló kert körveszi, melyben az afrikai vegetációnak szépségén elbájolva gyönyörködhettem. Különösen kedvesnek találtam e kertben a megkövesedett fa- és homok-közetből alkotott barlangot, melynek labirintyszerű ka-

nyarodásai élénken emlékeztettek a berlini híres aquariumnak barlang folyosóira. A barlang magas tetején gyönyörű kilátás tárult elém; a hol fáradtan hosszú pihenőt tartva a narcissok, jaszminok s számos ismeretlen cserje kábitó illatárját szivtam magamba. A nap már lealkonyodott s a közvetlenül utána feltűnt csillagok csak a pyramisok s Mokkatam hegy csúcsain találták az alkonyatnak szinnyomait. Mily édes volt me-rengésem, midőn az éj beálltánál e paradicsomi helyen az Egyiptomban eddig látottaknak képét recapitulálhattam, de az ősi maradványok és emlékek a sir egyetlen fogalmában kulmináltak. A bulaki muzeum nagyobbbrészt csak mumia-magazin; a Mokkatam hegy oldalába vájt sírok valóságos labirintyszerű halottas várost képeznek; a romok és oszlopcsarnokok e föld nagyjainak sirjait rejtegetik; az obeliszek siremlékek; a pyramisok, az őskornak e megkövesült esodái sem egyebek király-siroknál. Ép előttem áll a kristálytisztaléggörnek ragyogó esillagsátora alatt rémalakként a Cheops-pyramisnak szörnye, melynek csúcsa mögöl a teleképű hold vetette ki bágyadt sugarait, s csakugyan úgy tűnt fel, mintha ez volna a halálnak világító tornya!

Csak a már hűvössé vált levegő volt képes hazatérésre kényszeríteni, mert nagy nehezen tudtam ez illatárban uszó paradicsomi helytől megválni.

Szeptember 20-án kairói tartózkodásom befejezésére kora hajnalban Heliopolisba tettünk még kirándu-

lást. Utunk virágzó pamutnövények, üde rizs és óriási kukoricza-földek között vezetett. Itt ott egy fellah szántott vagy jobban mondva földet porhanyított faekével, mely egy kereszttrudnak két végére alkalmazott hegyes fafogakból állott.

Matarie falunál a Nil áradása már elzárta utunkat s a szántóföldeken keresztül kellett nagy vesződéssel a falut megkerülnünk, a melynek környéke gazdagon termő kerthez hasonlít. A citrom ültetvényeket s virágos kerteket magas kaktuszok veszik körül sөvény gyanánt.

A falu közelében levő kertek, jaszmin és rózsabokrok között már messzire kimagaslik a Mária-fa, mely alatt a hagyomány szerint Herodes üldözése előli menekvése alkalmával a szent család megpihent.

E fa, terjedelmes vén sycomor, melynek óriási törzse nagyobb részt már elszáradt s mostani lombzata a gyökérhajtásokból ered. A sycomor fa leginkább daczol az enyészettel s az ősi mumiák koporsói is ebből készültek.

Kevés európai van, ki ha Egyiptomban jár, e helyre ki ne rándulna, mert hisz oly jól esik Egyiptomnak oly számtalan ősi pogány emléke között csak egy helyet is találni, mely a pogányság isteneit porba döntő kereszténységnek bölcsőjére emlékeztet s mely maga Üdvözítőnk által lett a kegyelet tárgyává. Ha a szent család nyomdoka csak egy egyszerű fában maradt is fenn, meghatóbb az a kereszténységre nézve valamennyi más őskori emléknél. A hideg márvány

emlékeken elmerenghet szemünk, de a lelket ritkán képesek felmelegíteni. Ez emléket nem emberi kéz, hanem a nagy természet emelte e kegyeleti helyre s egyszerűsége mellett is minden keresztényben mélyre ható érzelmeket kelt, mert hisz itt a szent család palestinai üldözése helyett édes nyugalmat talált s az üldözők vad üvöltéseért éneklő madarak kedves csevegeése kárpótolta. Ha a szent család Palestinában csak fájdalmas tövisek között járt, itt rózsák illatárja között vezetett utja.

Közvetlenül a bekerített fa mellett van a Mária-kút, melynek a mohamedán nők különös bűverőt tulajdonítanak.

Miután a Mária-fát őrző mohamedántól baksis mellett néhány ágat kaptunk emlékbe, tovább hajtattunk a tulajdonképeni ősi Heliopolisnak helyére, mely virágzó városból most csak egy óriási rózsza granitból készült, ékiratokkal telt obelisk áll. Innét emlékül csak az ékiratokba fészkelte darazsak sejtjeiből hozhattam magammal.

Kairóba visszatérve, hosszú szakállu jezsuiták egész sorával találkoztunk, kik számaron nyargalva hajtottak a Mária-fa melletti villájokba, hol, mint értesültem, lelki gyakorlatok tartattak.

Korábban étkezve, 2 órakor már az indóháznál voltunk, hogy Alexandriába térjünk vissza, honnét hajónk a kisázsiai partok felé vala indulandó.

Az indóházban nyüzsgött a legtarkább keleti élet, mely mintha a népek kiállítása volna, mert számtalan

törzsből volt néhány férfi képviselve. Száz meg száz teve nyugodott törökösen maga alá huzott lábakkal, türelmesen várva, míg leszedik pupjáról a nehéz terhet. Angol phlegmával nargiléját szopogató igazhivő muzulmánok között szolgálatkész, ürge négerek vagy elutazó arabsok rohantak egymást taszigálva. Valamennyinek sietős volt a dolga, s ez érthető, mert ha még halottjaikat is ostromszerű futásban viszik, hogyne rohanna, ha a pontos vasuttal akarja utját megtenni.

Ez alkalommal nem külön-, hanem gyorsvonaton mentünk s így bennszülöttek is utaztak velünk. Velem szemközt két, selyem kaftánjukban is elég ronda arabs ült maga alá huzott lábakkal. Majd minden állomásnál vettek gyümölcsöt, főleg fügét s piszkos zsebkendőjükbe ürítve azt, egyre csemesegett szájuk. Ugy látszott, hogy ronda külsejük daczára az intelligens osztályhoz tartoztak, mert arabs lapot olvastak.

Velünk utazott a kairói szent Ferenczrendü missionariusok közül az arabs plebános is, Pater Lorenzo, kivel már szerzetházukban ismerkedtem meg. Kíváncsi lévén, hogy mit irhatnak az arabs lapok felőlünk, megkérdeztettem általa vis-à-vis honfitársaitól, hogy van-e szó az ép kezökben levő „Al-Ahram“ (a pyramisok) lapban a magyar karavánról s öröömre csakugyan volt abban egy kis cikk. Lorenzo atya volt szives azt arabs nyelvből olaszra fordítani, mely egész terjedelmében így szólott:

„Ci è pervenuto da Damanhur che, poco tempo dopo il transito del treno espresso, e passato un treno

speciale, nel quale vi erano quasi 120 persone dei notabili degli abitanti d'Ungheria e dei suoi impiegati governativi. Questi si recano in Cairo per visitare le sue antichità; quindi ritorneranno in Alessandria per recarsi a Gerusalemme e di là in Constantinopoli quindi nel loro paese. Fra questi vi sono due dei più sapienti, uno di loro chiamasi „Scui vem berbal“ (vagyis Schwimmer Pál) addetto al governo di Budapest, capitale dell'Ungheria, e l'altro il sign. Aduri Bila (vagyis Erődy Béla) dei più rinomati medici e professori di medicina nell' università Governativa di Fiume, e questi due sanno parlare varie lingue ed in particolare la turca e la gustano molto, e ciò prova l'inclinazione degli abitanti di quei paesi per la turchia. „Legeredetibb benne, hogy vállalkozónkat, Schwimmer Pált, tudós kormány tisztviselővé avangiroztatja s vele sok nyelvet, még a törököt is beszélteti; Erődy Béla gymnasiumi igazgatót pedig orvosi cathedraban részesíti a *fumei királyi egyetemnél!*“

Mindenesetre csodálni lehet, hogy arabs lap ennyi tájékozottsággal bír Magyarországról, mert hisz még a párisi „Figaro“ is nem egy alkalommal közöl ennél sokkal badarabb dolgokat a magyarországi viszonyokról.

Utunk mentén a Nilus már tengernyi szélességre áradt, csak a községeket összekötő töltések látszottak ki, melyeken sűrűen közlekedtek a tevekaravánok; több községben pedig a házak már vízben álltak.

Tanta állomás restaurációjánál afrikai vándorlásunk befejezése gyanánt utoljára voltunk hallatlan zsa-

rolásnak kitéve. Az éhes és szomjas sáskasereg láttára a különben európai vendéglős közönséges zsemlyeért egy schillinget (körülbelül 60 krt) kért s egy pohár Nilus-vizért — igaz, hogy egy diónagyságu jégdarabbal hűsítve — egy frankot fizettünk; s midőn e zsarolása miatt minden oldalról a gorombaságoknak egész phraseológiáját szórták reá, egyszerűen becsukta boltját, hogy a szomjan hagyott száraz torok csillapítsa a zúgolódást.

Mellesleg mint curiosumot emlitem meg, hogy Kafr-el-Zayat állomásnál sajátkezüleg tettem egy, a vonaton szeptember 20-án írt levelezőlapot a postai levélszekrénybe, melyet magam kaptam meg ide haza és pedig csak november 9-én. A posta-bélyegből csak annyit vehettem ki, hogy a feladás napja után egy holnapra még Alexandriában voltak soraim.

Az elragadó szép afrikai napnyugtát most volt utoljára alkalmam szemlélni, midőn a kristály tiszta égboltozat halvány vörösből naranes sárga színbe változott. A gyors alkonyatot egyik bécsi utitársam figyelemztetésére perczekre számítottuk s meggyőződtem róla, hogy nap lemenet után 20 perczre már a csillagok látszottak s csakhamar teljes sötétség állott be. Bécsi társam két pontosan járó órát hordott zsebében, az egyik a bécsi időt mutatta szüntelenül, a másikat minden városban az ottani autentikus idő szerint igazította. A nap tehát most a bécsi óra szerint pont 7 órakor tűnt el szemeink elől, míg a kairói idő 5 óra és 50 perczet mutatott.

Alexandriától nem messze az éj sötétségében gyönyörű tüzi játék villant fel előttem s csak a tarkán fellobogózott indóháznál tudtuk meg, hogy mindezen ünnepélyességek a Khedive tiszteletére rendezettek, ki alexandriai tartózkodásából ismét visszatért Kairóba.

Az alexandriai indóháznál consulunk szabta meg a hajóhoz vezető kocsi bért, a mit oly respectussal tartottak meg arabs fiakkereseink, hogy még egy árva szót sem vesztegettek baksis kérésre, a mi hallatlan dolog lévén, mindenkiben méltó csodálkozást keltett, annál is inkább, mert a legtöbbször nem volt tudomása ez intézkedésről.

A tengerparton is consulatusi kavasz tartott rendet s egy-egy bárkába csakis 10 személynek volt szabad beszállani. Hajónkon csakhamar otthoniasan éreztük magunkat s vacsora után ismét a hajó fedélzetén gyültünk össze, hol a kairói nagy hőség után most a tengeri hűvös levegőben oly édesen esett fáradt tagjainknak a már megszokott hinta székekben a pihenés. Többen voltak kik elaludva, akaratlanul a karszékökben töltötték az egész éjszakát s csak a reggeli nap keltette fel őket legnagyobb bámulatokra.

Szeptember 21-én elbucsuztunk, részemről legalább örökre, Afrika földétől, hogy egy más világrész, Ázsia felé vigyenek a tenger csendes hullámai.

Kedvező szelünk lévén, kifeszített vitorlákkal kétszeres erővel haladhatott hajónk. Az afrikai szárazföld-

dön elszokott társaságunk a tántorító hullámoktól s így nem volt csoda, hogy ebéd előtt csupa sápadt arcokkal találkoztunk, mind a mellett csakis 3 betegre kellett orvosunknak vigasztaló szavait pazarolnia. Ebéd alatt nagy kelendősege volt a mintapincze palaczkjainak, hisz nem tiltotta most már azok fogyasztását az afrikai kánikula s majdnem olesőbb áron kaptuk ez igazi honi szállólevet, mint Tantában a zavaros Nilus vizet. Helyre is hozta e specialis magyar kura a még délelőtt émelygő gyomrokat.

A sorra közölt élmények és tapasztalt komikus epizódok csak fokozták a jó kedélyhangulatot. A többi között debreczeni Bandi bátyánk, mint a különleges-ségek kedvelője szintén megjárta fezzével. A mohamedánoknak „vörös stiglicz sapkája“ — mint mondá — neki is megtetszett s miként mi emlék gyanánt majdnem valamennyien vásároltunk ilyen, úgy vett ő is magának egyet és pedig mint döbröcönnyi gazdag civis nem a közönséges fajtából, hanem az ezüst pitykéssel gazdagon kivarrottakból s miután nagyon megtetszett neki, puha pörge kalapját zsebre vágta, mindjárt ez uj fezzel parádérozott a város utczáin. Azonban mindenütt a merre ment hahotával fogadták s ujjal mutogattak feléje „bolondok ezek — gondolta magában — magyar embert soha sem láttak!“ Később mégis szeget vert fejében az a sok mosolygó arc s elhitette magával, hogy sarkantylus csizmáját bámulták, míg végre haza térve a szállodába, ott tudta csak meg, hogy női fezzben parádérozott s hogy ezen ezüsttel ki-

varrt főveget kizárólag csak a frivol mohamedán aszszonyok viselik.

Szeptember 22-én már reggel látkörünkbe estek az ázsiai partok. Teljes szélcsend uralkodott s tükör sima volt a tenger, hiába ijesztettek tehát bennünket a veszedelmes jaffai kibárcázással.

Jaffának szép látképe még ebéd előtt tárult egészen szemünk elé. Egyik oldalról átláthatlan távolságban a sötétzöld tengeren tétováz tekintetünk, másik oldalán az ismét végtelennek tetsző s egész Egyiptomig benyuló homok sivatag terjed, melyen csak itt-ott pillant meg szemünk a sivatagnak hajó raja gyanánt egy-egy czammogó teve karavánt. Maga a város, a homoksivatagból magasan kiemelkedő hegyen fekszik, tömören összeépített házaival, melyekből csak itt-ott emelkedik ki egy-egy hatalmas pálma. A tenger felé fordult oldalon más vegetáció nem is látszik, de a szárazföldi részen körülbelül fél óra távolságban gyönyörű illatos narancs erdő vonul, honnét a világ minden tájára szállítatnak a híres jaffai narancsok.

Jaffa az ó-testamentomi Joppe, az ó-világnak egyik legnevezetesebb s legrégebb kikötő városa. Plinius mint vizözön előtti várost említi. Itt szállították partra Salamon királynak rendeletére az általa építtetett jeruzsálemi templomhoz szükséges libanoni cedrusokat. Itt szállott hajóra Kr. sz. előtt 862-ben Jónás próféta. Itt támasztotta az evangelium tanúsága szerint Sz. Péter is életre Tabithát. Az ősi várost Sz. Lajos

vette körül erődítménynyel a kereszties hadak korában, a melyet 1799-ben ismét Napoleon rombolt le iszonyu mészárlás között.

Mig ebédeltünk, hajónk már horganyt vetett s nemsokára csolnakra szállhattunk. A partról elénk jött tisztviselők között a jaffai sz. Ferencz-rendü zárdának főnöke is üdvözölt bennünket.

Csolnakjainknak a szélesend daczára is mély hullámbarázdákat kellett átszelni, mi a félénk lelkűek között nem csekély ijedtségre szolgáltatott alkalmat, azal vigasztalták azonban őket, hogy ritka hajónak sikerül ily kedvező körülmények között kikötni. A tiszta s átlátszó hullámbarázdák alatt ijesztő nagy teknősbékák uszáltak. Végre elértük a tengerből kiálló fekete szirteket, melyek között csak oly keskeny térség van, hogy csak nagy ovatosság mellett juthattak azon csolnakjaink keresztül.

Még csolnakjainkkal sem juthattunk egészen a partig, hanem vizben álló arabsok vettek bennünket egyenként vállaikra s úgy vittek a partra, a mi valószínűleg csak baksis szerzésnek fortélyá, de elég kellemetlen.

Már itt kell megemlitenem, hogy Palaestinában a benszülöttek között a koesi közlekedés egyáltalán ismeretlen dolog, sőt a városokban lehetetlen is. A közlekedés e nemét a tevék és szamarak monopolisálják. A városokat középkori bástyafalak veszik körül, melyek kapuit alkonyatkor bezárják, úgy, hogy teljes biztonságban, nyugodalmasan élvezhetik az éjszakát. Az

útezők oly szűkek, hogy azokon kocsi egyáltalán nem járhat, sőt már a város kapuján sem férhetne be. Ujabb időben Jaffában egy kocsi-vállalat keletkezett a zarándokok számára, mely azokat nemcsak Jerusalembé, hanem környékére is szállítja. Természetesen a kocsik és a lovak mindenütt a város falain kívül maradnak, hol a vállalatnak istállóik vannak. Mig tehát a velünk utazott Pater Angeli a már előre megrendelt kocsikat és nyerges lovakat a város falain kívül összegyűjtötte, mi a Ferenczrendűek hospitiumába tértünk.

A börtönszerű ódon zárdában a szivélyes missionariusok a tikkasztó hőségben csakhamar hűsítő italt szolgáltak fel, és pedig édes ecetvizet, melyet néhány csepp rózsao-lajjal előbb illatoséá tettek, és vízzel higitott meggyszörpöt. Nem tudom, nem volt-e az Üdvözítőnknek keresztre feszítése alkalmával nyujtott ecet, az előbbeni hűsítőhöz hasonló ital? Azt azonban constatálhatom, hogy bár európaira nézve nagyon szokatlan s kellemetlen izü, de a szomjat kitűnően csillapítja s itt ősi idők óta divó hűsítő ital.

Mig társaim részint a szobákban pihentek, részint pedig a várost tekintették meg — én a zárda fedélzetére ültem ki s ott merengtem el hosszu, de igen édes elmélkedésben. Szemeim mintegy megmerevedve akadtak meg a tenger nagy barázdájú hullámaiból rémalakként kiemelkedő fekete szirtjeinek rendezetlen seregén, melyek oly élénk ellentétet képeztek az angyal lelkü missionariusok e csendes hajlékával. Átlátszó szép tiszta lég borította be a láthatárt, egyik felén

a szent földre, másikon a tengerre támaszkodva, mintha e kristály burok alatt védekezni igyekeznék e szent magányt.

E föld tehát, melyre az imént léptem, csakugyan a szent föld, melyet látni még remélni is alig mer-tem valaha, s még hozzá csakugyan úgy sikerült, mint óhajtottam, hogy névnapomon tegyem lábaimat Üdvö-zítőnk földére, a csodák e talajára.

Mily boldogító volt a gondolat, hogy sikerült névnapomat oly ünnepélyességgel megülnöm, melynek emléke éltem utolsó lehelletéig nemesak feledhetlen, de a legkedvesebb is fog lenni! . . . Mily boldogító volt a tudat, hogy ép névnapomon léptem azon földre, melyet nem földi királyok tettek fényök vagy jeles tetteik által nevezetessé, hanem az ég Ura alázatossága és szenvedése által szentté! . . .

Utaztattam eddig szememet, elmémet és képze-letemet, de szívem és lelkem csak itt kezdte meg tu-lajdonképeni utját.

Ugy éreztem magam, mintha szívemnek dermedő része kezdene felmelegedni s új életre kelni. Ugy érez-tem magam, mintha ezernyi ismeretlen alak között édes anyámnak arcát ismertem volna fel. A mit az ember akkor érez, ha a zajos utczáról a templom csen-des és szent hajlékába lép, ugyanazon vigaszt, ugyan-azon édes bensőséget és szent áhitatot éreztem én is, midőn ez örökké emlékezetes napon a szent földre tettem lábaimat.

Nemsokára elindultunk a város falain kívül, a narancserdők mellett összegyűlt kocsi-táborhoz.

A társaságnak jó része a kalandosabbnak tetsző lovaglást választotta az iszonyu fáradságos, körülbelül 18 órai utra Jerusalemig, de meg is bánták, mert visszafelé nem volt már ember, ki a lovaglásra mert volna vállalkozni.

Imposans volt e gyűlhely, hová a fél Jaffa se-reglett össze bámészzkodni. Az arabsok színes kaftánjai között oly jól vették ki magukat a magyar nemzeti zászlók, melyeket élénken lobogtatott kocsink felett a meleg szél. A nyugtalan nyerges arabs lovak ezerféle czifrasággal voltak feldiszitve. Mindenfelé Pater Angelinek commando szava hangzott, ki 7 éven át megszokta már Palaestinában a lovaglást s most is tüzes arabs lovon vágatott hol jobbra, hol balra rendet parancsolva. Midőn már kiki megülte lovát vagy elfoglalta kocsijában helyét, megindult a menet. Elöl ment a lovas csapat, melynek élén Pater Angeli s a jaffai consulatusi dragomán vágatott, s utánnok jöttünk mi három-három lótól vontatott nehéz társzekereinkkel. Olyan volt e menet, mintha csak ostromra indultunk volna s a tudat, hogy Jerusalembé vonulunk, élénken emlékeztetett a keresztes hadakra, melyeket egykoron D'Amiensi Péter barát ugyanilyen csuklás habitusban vezérelt, mint bennünket a száguldó paripán elől vágatató Pater Angeli.

Én, ki nyargalni csak számaron tanultam meg s azt is Afrikában, a kényelmesebb kocsit választottam e hosszú utra; de hogy meg ne irigyelje az olvasó e kényelmemet, sietek arról gyenge képpel szolgálni.

A kocsik széles talpu nagy kerekeken járó erős szekerek. A homok-hordásra szánt bivaly szekereinkhez hasonló magas deszkaládában, keresztbe fektetett deszkaülések vannak s a kocsi négy sarkából kimagasló póznákra vászon vagy gyékény-ponyva van a hőség elleni védekezésre kiterítve. Ha még hozzá képzeljük azt, hogy az ut egyik felében homok-sivatagon vontattunk, másik felében pedig csupa szikladarabokon döcögöttünk s hogy nemcsak a délutáni időn, hanem az egész éjszakán át kellett e tüzoltó-fecskendőkhoz hasonló falalkotmányban a kemény deszkaülést megülni — gyenge fogalmat alkothatunk magunknak e kényeztetés kellemeiről. Ezt azonban nem panaszként említem, mert talán soha sem éreztem örömtelibb hangulatot, mint e fárasztó uton, hanem csak azon régi igazság támogatására hozom fel: hogy a ki otthon megszokott kényelmet keres, az a keletre soha se utazzék.

Jaffán kívül körülbelül egy jó félórán át csupa óriási kaktusok és aloëkkal kerített gránát és narancs kertek között haladtunk. Azon túl azután megkezdődött a Saron sivatagja, melyben sem fa sem fű nem tenyész.

A sivatag homokjában a fojtó porfelleget nyelni egyik kocsisnak sem volt inyére, megkezdték tehát az előrehajtást, mely valóságos versenyfutás volt mindaddig, míg a kocsik s lovak mind összeakadtak s egymásba ékelődtek. Mindez azonban nem ártott az erős szekereknek, csak minket ne fogott volna el a félelem. Szokott módra jól eldöngetve kiki türelmetlen kocsisát, csakhamar helyre állt a béke és rend közöttük.

Hogy e majd elviselhetlen tikkasztó hőségben szomjuságomat kissé csillapítsam, előszedtem néhányat az e célra vásárolt zöld jaffai világhírű narancsokból. Haragos zöld kinézésük gyanusnak tűnt fel előttem már midőn vettem, de az azokat áruló arabs még kocsisunkkal is bizonyította, hogy szomjuság ellen csakis így jók ezek, de elfelejtette hozzá tenni, hogy csakis arabs gyomornak. Csak egyet tudtam kinomban elkölteni, mert ize iszonyuan savanyu, keserű és fanyar volt, úgy, hogy mire levét lenyeltem annyira marta számat és gyomromat, mintha csak vitriolt szopogattam volna. Boszuságomban kocsisommal ettem meg azokat, hogy hadd bünhődjék hazugsága miatt, de e fekete kópé még arcját sem fintoritotta el. Jólelkű emberek különben ez arabs kocsisok, a magyar béresek¹ káromkodó tempóját nem ismerik; folyton jár ugyan ennek is a szája, de vagy bodor füstöt pöfékelve, vagy ha kifogyott szivarkája, úgy rögtön rákezdí dudolni imaénekét a nagy Allahhoz s ebbe egész napon át nem fárad bele.

A sivatagi ut egyformasága mellett sem érdektelen, mert a közlekedés rajta igen sűrű. A teve karavánok rövid időközben egymást érték, nehéz ládákat vagy hálóhoz hasonló zsákokban köveket szállítva. Az egyik karavánnak elől czammogó, talán tüzesebb vérű tevéje, fellobogózott kocsisorunk láttára megvadult, eltépte a kötelet mely az utánna czammogó álatnak fejéhez volt erősítve s vad futamban vágatott terhével ellenkező irányban. Az egymás mögött haladó

tevéknél különben mindég hosszú kötelekkel van az elülmenőnek pupja a másíknak fejéhez erősítve s kard és törökkel felfegyverzett arabok képezik számaron nyargalva a karaván elején és végén a kíséretet, kik mindég tiszteletteljesen üdvözöltek bennünket keleti módon. Az utban elhullott tevék és szamarak dögtes-tén kutyák rágódnak vagy sasok repkednek.

Később majd fehér és kék sávolyos kaftánba öltözött örmény zarándokokkal találkoztunk ; majd ismét fehér vászon köpenybe burkolt jerichoi vagy tiberiási beduinok vágattak apró lovakon, csillogtatva hosszú lándzsájokat; vagy egy-egy török aga nyargalt méltóságteljesen büszke lován, melyet fekete néger vagy arabs szolgája kísért.

Egész Jerusalemig az ut mentén bizonyos távolságban őrházak épültek, a beduinok rablótámadása ellen védve a zarándokokat. Különben nem nagy megnyugtatóst szolgáltatnak ezek az utasnak, mert tudva levő dolog, hogy nem egy esetben cseréltek ép ez örök szerepet a rablókkal.

Jaffa és Ramleh közötti fele uton sivatagi oazként nyomorult viskókból álló falut értünk, hol nemcsak az olajfákkal beültetett kerteket egyenkint, hanem az egész falut is kaktus és aloë-kerítés veszi körül. A falu végén balfelül egy török mosdó kut, romfalak s mohamedán temető állott, mely utóbbiban az egyik pálmaágakkal körülüzdelt sir fölött egy gyermeksereg mondta énekelve gyakori bölíntgatás között imáját. A gyermekek mellett három vén asszony ült, kik

sorra kinálgatták orrukat valamivel, mintha tubákol-
tak volna.

Most már kövezett uton haladunk, de ez igazán
rosszabb a hátramenésnél, mert a homokba rakott
kövek sok helyen mélyen süppedtek le s tölcésér alaku
asphaltot képeztek.

Csak itt vettem észre, hogy karavánunk néhány
lovának fülére a hálósapkához hasonló, vörös és kék
csörgősapka volt huzva. Ha az arabs szereti is állatait
felcizcomázni, az európai állatvédő-egyleteknek sok
dolguk akadna itt. Nem egyszer láthatni, hogy a ter-
hesen megrakott állatokat tükkel szurkálva nógatják
az elindulásra.

Alkonyat tájban Ramleh városának szép képe
tárult szemeink elé. Mielőtt a városba betértünk volna,
az ugynevezett negyven martyrok tornya mellett veze-
tett el utunk. A torony jelenleg egy elhagyatott me-
csetnek képezi minaretjét, hajdan azonban zárdához
tartozott, melynek most csak romjai vannak meg. A
komor romokat körülvevő vad fügefák között ülő né-
hány arabs nő csak emelte a képnek szépségét.

Ramleh, régen Arimathea, körülbelül 2000 csa-
ládott számlál. Itt született Arimathei József, ki Jeru-
salembe saját sirboltját engedé át Üdvöztőnk holt-
testének.

A latinok, örmények és görögök zárdákkal bir-
nak, melyekben saját vallásfelekezetüknek zarándokai
íránt gyakorolnak vendégszeretetet. A latinok zárdáját
Jó-Fülöp, a burgognei herczeg alapítá s manap is

még mint hatalmas vár áll fenn. A keresztes hadak alkalmával épült templomok mind mecsetekké vannak átalakítva.

A szent Ferenczrendűeknek össze-vissza épült, számos apró udvar- s terrassal bíró ódonszerű zárda-épületébe térve, első dolgunk volt, hogy az ujjnyi vastag port lemossuk rólunk.

Vendégszerető missionariusaink fürge szerezsen szolgálk által csakhamar vörös bort s scherbetet hordattak fel szomjunk csillapítására. Megtekintettük azután az épület belsejét, melynek minden szobáját a mai alkalomra példás tisztán bevont kényelmes ágyakkal rakták teli. Kár volt szegényeknek e nagy fáradságot tenni, mert mi égve a vágytól, hogy minél előbb láthassuk Jerusalemet, csak rövid pihenőt tartottunk s vacsora után folytattuk éjjeli utunkat. A vacsora előtti időt a zárda lapos tetején töltöttem, honnét tisztán átláthatam a várost, mely remek képet tárt elém. A házak lapos tetejének közepéről mecset vagy siremlékhez hasonlóan sárkupolák emelkednek ki s ugy tetszik, mintha füge-, olaj- és gránát-fák erdejében állanak. Óriási kaktusok vagy aloék képeznek kerítést minden ház körül, a hol ez össze-vissza nőtt túskefalak az egésznek elég bizarr alakot kölcsönöznek. A fák és házaknak e tömkelegéből méltóságteljesen emelkednek ki az idumeai pálmáknak legremekebb példányai, melyek óriási oszlopokként meredeznek a magasba, hol a lefelé hajlott terjedelmes zöld lombok között egy-egy csoportban százával csillognak a koral színű vörös datolyák.

A 120 személy számára kifogástalanul izlésesen terített asztal egy igen hosszú, hűvös folyosón állott. A vacsora, európaias fényes banquet volt s legjobb borukat talán egész pinceszéjüket hordatták fel e szegény missionariusok. Szóval a Pater Angeli által már jó előre rendezett fogadtatás a legfényesebben sikerült s mindenki várakozáson felülinek találta. Vacsora után a legkedélyesebb hangulatban kiki ismét nyergébe vagy szekérére ült s az éjjeli hűvös levegőben folytattuk utunkat.

Ramlehen kívül még jó két óráig homok síkságon vágattunk, míg végre elértük Juda hegységének legelső emelkedését. Itt az ut körülbelül két órán át kopár terméketlen szűk sziklavölgyön vezet, mely a rabló beduinok támadásának legkedvezőbb ugy szólván állandó színhelye volt. E Jerusalembé vezető utat és völgyet még csak néhány évvel ezelőtt kizárólag az arabs hegylakó tribusoknak feje Abugosch uralta s tetszés szerint rabolta és zsarolta az arra vonult zarándokokat.

Ramlehtől Jerusalemig s Hebrontól Jerichoig körülbelül 40000 hegylakó arabs fölött Abugoschnak családja már több nemzedeken át valóságos fejedelmi jogokat bitorolt.

E veszedelmes s igazán vadregényes völgy végén Latrun-ba értünk. Ez volt szülő városa az Üdvözítőnkkel keresztre feszített megtért latornak, a ki a gyalázat fáján utolsó lehellete alkalmával részesült üdvözítőnk bünbocsátó kegyelmében. Itt kocsisaink egy ká-

véházi csárda előtt ismét megetettek, mi körülbelül egy negyedórai időt vett igénybe. Betekintettem én is társaimmal e csárdába, hogy talán unalomból egy kávét igyam, de minden oldalról igazán lator kinézésű alakok vettek körül, úgy a latrunbeliekbe nem igen bizva, tanácsosabbnak tartottam visszaülni kocsimba. Latrunnak egész közelében vannak az Emmaus-i (vagy Nicopolisi) romok, mely város a Machabeusi Judás győzelme s az ide feltámadása után tanítványait kikísérő Üdvöztők által lett nevezetessé.

A holdnak halvány fénye mellett folytattuk utunkat e vad állatok és vad néptörzsektől lakott szomorú vidéken.

Nemsokára elértünk Jeremias nevű községbe, a híres Abugosch rablóvezérnek székhelyére, a kitől a község is jelenleg „Abugosch“-nak nevezetik. Még elég jól conservált állapotban maradt meg a keresztes hadjáratok idejéből származó nagy templom, mely Jeremias prophéta tiszteletére van szentelve.

Abugoschtól az éj félhomályában, nekem legalább elég rémesnek tetsző ösvényeken, elértünk a terebinthi sötét mély völgybe, hol egy kiszáradt pataknak kavicsos medrén vezetett át utunk. Itt már növényzet is adott életjelt magáról. Néhány dura bokor, szőlővessző és különösen e völgyben diszlő terebinth-fa elég volt arra, hogy kedvessé tegyék e zord és vad vidéket. A terebinth a Pistacia fajú fákhöz tartozik; gyümölcse, az ugynevezett terebinth vagy pistacea dió, mogyoró nagyságu, illatos héja van s magja mandula izü.

E völgyben győzte le, az ó-szövetségi szent irás elbeszélése szerint, Dávid a philistaeus óriást; e patak-ból szedte Dávid parittyájába a Goliáthot leterítő kavicsokat; e völgy volt Saul ütközeteinek is színhelye.

A terebinth völgynek egyik hegyoldala terras alakban plántált igen termékeny szőlőkkel van borítva, a melyek között igen kedvesen fekszik Ain-Karim falu, keresztelő szent Jánosnak születéshelye. A szent Ferenczrendüek régi nagy zárdaépülete bástyaszerű kinézéssel bír. A falu fölött, de különben egészen annak közelében a Sion nővéreknek nagy árvaháza fehérlik. 1860-ban a zsidó vallásról megtért s pappá szenteltetése után Jerusalemben szent élete mellett oly rendkívüli eredménnyel működött Ratisbonne Alfons missionarius alapította azt.

Kivonulva a terebinth-völgyből, ismét csak fa és fűszál nélküli kopár és terméketlen szikla vidéken vezetett hosszadalmas serpentin utunk hegy és völgyön át. Otthon felhasogatott szántóföldeinken s mezőinken szárnyszegetté lesz a képzelet, mert mindenütt csak megszokott mindennapiasságot talál, de szabadon lenghet ezen oly különleges vad kinézésű helyeken. Ugy látszik, mintha az éltető Istenségnek súlyos átka nehezédnek ezen, különösen az éjszakán oly rémesnek tetsző vidékre. Önkénytelenül a multba merengett el lelkem, mintegy okát keresve e szomorító hatású látvány és sujtó átoknak. A képzelet mintegy láttatta velem az ugyanezen hegyormokon egykor még illatos virágokkal behintett völgyeken járó szelid lelkű Istenembert, kit

minden nyomdokain az emberek megvetése, vad gyülölete s lelketlen üldözése követett, s kinek mintha méltó átka alatt hirdetné most e szánalmas vidék, örök nagyságát. Valóban itt egyedül találja magát az ember Üdvözítője előtt!

A nap végre már virradni kezdett. A bizarr alaku hegycsucok mögül fellövelő arany és bíbor sugarak bájos fényt vetettek e szomorú vidékre.

Nap keltét még soha ily igéző fényben nem bámultam, mint itt. A nap sugarai nem olvadnak egy bizonytalan fénynyé össze, mint nálunk Európában, hanem fehér, kékes s rózsaszínben, mint egyes nyilcsoportok lövelnek a magasba s egy központból kisugárzó ragyogó szivárványhoz hasonlítanak.

Soká bámultam s társaimat is figyelmeztettem e különös természeti jelenségre, míg lassan-lassan eltűntek az egyes sugarak s velök ama ritka szinpompa, melyet festményben látva, bizonyára hibásnak találtam volna s a mint az egész keleten lángoló világosság terjedt, elhalványodott s lassan eltűnt a hold is, mint egy a víz sima tükörében elmerülő ezüst korong.

Elértünk valahára egy magas hegynek tövéhez, melynek magaslatáról dragománunk figyelmeztetése szerint már beláthatunk Jerusalembé.

Lovasaink már messze elől vágattak a kanyargós serpentin uton. Mi, kik nehéz szekereinkkel nem tarthattunk lépést velök, irigyeltük tőlök Jerusalemben első megpillantását. Leszálltunk valamennyien szekereinkről s dragománunk vezetése alatt egy sokkal rö-

videbb egyenes uton másztunk fel e pyramis uthoz hasonló roppant meredek sziklákon.

A homoksivatag számára vett puha bőr bocskoraimban úgy éreztem e kemény sziklatalajt, mintha csupa hegyes töviseken járnék. Mintha vérző sebek borították volna talpamat, oly nehezen vánszorogtam fel e sziklacsucsra, de erőt adott azon tudat, hogy csakhamar Jerusalemlátképében gyönyörködnek szemeim.

Felérve a hegyecsucsra, csakugyan bőven kárpótolta a látvány szenvedéseimet.

Elöttem volt Jerusalemlátképének ódonszerű falaival; szemeim csakhamar megtalálták azon pontot, melyet sóvárogva kerestek, s ott merengtek a Golgota fölé épült, esonka tornya s merész kupolájával kimagasló szent sir templomán. Feléledtek bennem a történet emléklapjai Ábrahámtól Bouilloni Gotfriedig. Lelkesedéssel borultam egy sziklatömbre hálát adni Istenemnek, hogy azon kegyelemben részesített, mely után millió és millió jámbor hívő hasztalan sóvárog, s áhitattal imádtam az Istenembert, ki szeretete nagy művével innét az egész világot átalakítja.

Most értettem csak azon lelkesedést és meglepetést, melyet a keresztes vitézek s a jámbor zarándokok Jerusalemlátképének első megpillantása alkalmával éreztek s melyről oly megható emlékeket jegyeztek fel a történetírók.

Soha sem fogom elfeledni e gyönyört, melyet Jerusalemlátképének első látképe nyújtott s azon éjszakát, melyen Juda hegysegeiben vándorolva, minden lépten

nyomon a halál borzalmát szemléltem s minden szikla Jehova és Krisztus nagyságára figyelmeztetett.

Csak jó sokára vánszorogtak fel nehéz szekereink a hosszú tekervényes utakon s rövid pihenő után fájdalmasan kellett megválni e felejthetlen látványtól, hogy ponyvával borított sátoros szekereinken ismét tova dőcögjünk a sziklahasadékok között.

Szeptember 23-án 9 óra tájban állottak meg kocsijaink Jerusalemnnek damaskusi kapuja előtt s leemelve csekély podgyászunkat, gyalog mentünk szűk és piszkos sikátoron át szállásunkra. A társaság egy részének a „casa nuova“-ban, másik részének pedig az osztrák zarándokházban voltak a szobák kijelölve, mindkét intézet azonban egy ugyanazon szent Ferenczrendűek gondozása alatt áll.

Én az osztrák zarándokházba szállásoltattam, hol hamar átöltözködve s reggelizve, egy német dragománt fogadtam, kivel legelőször a státiókat vettem sorra.

A keresztjáró menet, a római praetorium helyén álló mostani török kaszárnyánál kezdődik. Az első három státió a „Sitti Mariam“ (Mária urnőnk) utcában fekszik, mely utcaza onnét nyerte elnevezését, hogy egyik vége a Josaphat völgybe, Mária sirjához vezet. Miután az első státió, a jelenlegi török kaszárnya, — hol egykoron Üdvözitőnk halálra ítéltetett, — hozzáférhetlen, a zarándokok ugyanezen helynek ép átellenében fekvő töviskoronázási kápolnában végzik az első státió ájtatosságát. A második státió, hol Üdvözitőnk

a kivégeztetés helyére indulva nehéz keresztjét vállaira vette, — az Antonia palotájának romjainál van. Ugyanezen helyen állott a márvány lépcső (scala santa), melyet Üdvözítőnk Pilatushoz vezetett, szentelt meg lépteivel. E szent ereklye még szent Ilona császárné alatt vitetett Rómába s hol még most is a legkiválóbb kegyelet tárgyát képezi. A harmadik statió, hol Üdvözítőnk nehéz keresztjének súlya alatt lefelől roskadt össze, — az osztrák-magyar zarándokháznak éppen átellenében fekszik. A damascusi kaputól vezető utra, a szent sir templomának irányából egy szűk sikátor nyílik s itt van a 4-ik statió, hol Üdvözítőnk a fájdalomtól oly kimondhatlanul sujtott anyjával találkozott. A „Tarik-el-alam“ vagyis fájdalom-utca már külseje miatt is elég fájdalmas érzést kelt minden keresztényben, mert e pinczeszerűen beboltozott sötét sikátor valóságos cloaque-csatorna s ezen utcában találjuk az 5., 6. és 7-ik statiót, vagyis azon helyeket is, hol cyrenei Simon segített Üdvözítőnknek a kereszthordásban; hol Veronika kendőjét nyújtá az isteni Mesternek; s hol az ujszövetségnek ez Izsákja áldozatfája alatt másodszor roskadt össze. A nyolczadik statio, hol Üdvözítőnk a siránkozó asszonyokkal találkozott, a „Chanke“-utcában van; a kilencedik statio pedig az abyssiniai kolostorának udvarában fekszik. A következő öt statiot már a szent sir templomában találjuk, és pedig a 10., 11., 12. és 13-ik, vagyis azon helyek, hol Üdvözítőnk ruháitól fosztatott meg, hol a keresztre szegeztetett, hol a kereszten meghalt, s hol holt tetemét anyja ölébe

vette — a szent sir templomának emeleti magas részében a Golgothán van, az utolsó statiot pedig a templom közepében levő szent sir képezi.

E legszentebb helyeken — hol azt hinné az ember, hogy a kereszténység hálája a világ legnagyobb kincseit s legszebb díszét halmozta össze — többnyire csak egyszerű, vagy a fal vagy a kövezetbe illesztett vörös márvány-táblák jelzik az egész emberiség üdvére vonatkozó legnagyobb eseményeket.

Csakis az első statioknál van az ostorozási s a tövis koronázási kápolna; valamint a mohamedánok által is kegyeletben tartott, egyszerűségében is meg-
ható „Ecce homo“ iv, mely még Pilatus palotájából származik s most az ivezet fölötti kuczóban egy indiai muszliman dervisch lakik. Szóval a szent sir templomában levő 5 statiot kivéve, a többi, az utczán levő statiók legkevésbé sem mutatnak kegyeletre s a szent áhitat, melylyel a zarándok ezeket felkeresi, itt legkevésbé talál tápot; sőt azt merem állítani: hogy e legszentebb helyeket jobban megbecsteleníteni s undokabbá tenni alig lehetne.

A statiók egyszerű márvány táblái mellett alig talál a zarándok annyi tiszta helyet, hogy letérdelhessen, mert dögleletes szagu trágyadombokra akad e legszentebb helyek körül, a merre csak tekint. A szük sikátorokban, hol egy teherrel megrakott teve szoritja falhoz az imájában elmerült ájtatoskodót, hol egy türelmetlen számár rug egyet az imádkozó zarándokon. Az elmélkedőnek dobhártyáját számárbögéssel vetélkedő

ordítás bántja s e pokoli lárma kíséretében, a tolakodás közepette hol férges kaftán, hol mocskos rongy dörgölődzik az emberhez. Szóval ez elundokított helyeken a botránkoztatásnak ezer meg ezer neme keseríti a jámbor zarándoknak áhítatát.

Valóban az isteni gondviselés keze működik itt, midőn a szent földet pogányok uralják, mert e leg-szentebb helyekkel oly keveset törődő kereszténység nem méltó azok birtoklására!

Midőn az utcákon levő statiók után a szent sir templomába léptem, örültem, hogy áhítattól dagadó keblem legalább itt a zajtól ment szentélyben törhet ki édes könyekre . . . de mennyire esalódtam!

Az egyenetlen talajra épült óriási terjedelmű szent sir temploma a legmystikusabb hely, mely 3 részre oszlik: a föld alatti kápolnákra, a föld fölötti templomra s a Golgotha sziklán levő emeletes részre.

Ha a nyugati főkapunál a templomba lépünk, mindjárt a bejáratától balfelül egy kis fülkében, kávéjok mellett kényelmes sophán heverésző török öröket találunk, kiket kávéval s annak főzéséhez szükséges szénnel a szent Ferenczrendű missionáriusok tartoznak ellátni.

A bejáratnál van a megkenetési kő, melyen arimathäai József és Nicodemus Üdvözítőnk holt testét a zsidók szokása szerint illatos kenetekkel a temetkezésre előkészítették. Nehogy azonban a kegyelet darabokban elhordja, ugyanoly hosszú vörös márványlap födi azt. Két oldalán 3—3 óriási gyertyatartó áll, fölötte pedig nyolcz nagy függő lámpa ég.

Innét a 24 oszlopon nyugvó 50 méter magas rendkívül impozans rotundába érünk, mely egymás fölött három galériával bir. Mint a földalatti és a templom félreeső részeiben, ugy itt is lakások vannak a különféle felekezetek papi őrei számára. A Mária-Czelli kegyelem-kápolnához hasonlóan itt is a rotunda közepén áll az orosz izlésben épült, kupolával ellátott szent sir kápolnája, mely Üdvözítőnk sirja s a sir előkamrája fölé épült. Hat óriási gyertyatartó között jutunk az előkamrába. Tizenöt értékes lámpa világítja meg e fehér márvánnyal borított kis üreget, melyben a tulajdonképeni sirt elzáró nagy kőből még egy rész (az angyalkő) látható. Midőn a jámbor asszonyok balzsam keneteikkel a sirhoz jöttek, az Üdvözítőnk feltámadását hirdető angyal ezen ült. Innét csak térden csuszva jut az ember egy 60 ctm. széles s 1.33 méter magas nyíláson át a szent sirba. A legszentebb test befogadására a sziklába vájt teknő alakú mélyedést most márványlap borítja, mely az oltárt képezi. Rendkívül értékes ajándékok diszítik e legszentebb helyet. A szent sir kápolnájához hátsó részén a koptok szegényes szentélykéje van építve. Azonfelül számos fülkét találunk a szent sir kápolnája körül, hol az Abyssiniaiak, Jakobiták, Nestorianusok, Georgiaiak, Sinaiták, Maroniták s számos más keresztény felekezet tartja isteni szolgálatát.

A templomnak szép nagy hajóját a schismaticus görögök occupálták s izléstelen módon falazták el, úgy, hogy a nagy templomban ez ismét külön templo-

mot képez, mely a catholicón vagyis a görögöknek chorusa.

E chorus mögött vannak a kigunyoltatási-, a ruha elosztási-, a Longinus- s a fogsági kápolnák, melyek az örmények s görögök birtokában vannak.

A főbejáratnak átellenében a rotundán tul, ugyanazon helyen, hol Üdvözítőnk feltámadása után mint kertész jelent meg, Mária Magdolnának márvány oltára áll; innét néhány lépcső a katolikusok templomába vezet, mely három oltárral bir. A főoltár a boldogságos szüz tiszteletére szenteltetett; a baloldali mellékoltáron a szent keresztnek egy része őriztetik, a jobb oldali mellékoltáron pedig azon oszlopnak darabja van, a melyhez Üdvözítőnk ostoroztatása alkalmával kötöztetett. E templom a szent Ferenczrendü szent sir őreinek chorusa, honnét ugyanezen szent sir őreinek szegényes picziny zárdájába lép az ember.

E számos rész tehát mind a szent sir templomának középső részében fekszik. A templomnak felső emeleti részén a Golgotha sziklája van. A mint az ember a szent sir templomának főajtájánál belépett, a megkenés követől jobbra szemébe ötlük a körülfalazott kalváriai szikla, melynek tetején templom s aljában kápolna és krypta van. Ez emeleti templomnak falait vérvörös márvány borítja s a közepén levő nagy pillér két részre osztja: a jobb oldali keresztre szegzési kápolnára s a baloldali kereszt felmagasztaltatási kápolnára. Az előbbeni a katolikusok, az utóbbi pedig a görög schismaticusok birtokában van. A keresztfel-

magasztaltatási kápolnában, ugyanazon üreg fölött, melyben Üdvözítőnk keresztje állott, rendkívül gazdag ajándékokkal diszitett ezüst oltár áll. Mögötte jobbra, balra körülbelül másfél méter távolságban találjuk fekete márványlappal lefödve a két lator keresztjének helyét, úgy, hogy a kereszték üregei háromszöget képeznek. A schismaticusok eselszövénye és vesztegetése elrabolta a katolikusoktól e legszentebb helyet s katolikus papnak a szent kereszt helye fölötti oltáron miséznie nem szabad. Az oltár felé fordulva jobb oldalon, vagyis Üdvözítőnknek s a baloldali latornak keresztje között látható azon hullám alakban hajlott s a közet ereit keresztező csodás sziklahasadás, mely Üdvözítőnk halála alkalmával a kálváriának egész tövéig támadt.

A Golgotha sziklának alján van a Melchisedech és az Ádám-kápolna. Az imént említett sziklahasadás még e mélyen fekvő részen is tisztán kivehető. Az Ádám-kápolnának előcsarnokában Bouillon Gotfried és Balduin jeruzsalemi királyoknak sirjai állottak, azonban a rabló charesmiták kiszórták csontjaikat s a schismaticus görögök kidobták innét még sarkophagjukat is. Bouillon Gotfried siremléke e megható felirattal birt: „Itt nyugszik Bouillon Gotfried, a dicsteljes vezér, ki a kereszténység számára visszahódítá a szent földet. Uralkodjék lelke Krisztussal.“ Most e nagy vezér és jámbor királynak csak mellkeresztjét, sarkantyuit és nehéz kardját birják a szent sir őrei. E karddal avatja fel a jeruzsalemi Patriarka a szent sir lovagjait.

A szent sir templomának földalatti részeit szent Ilona kápolnája, a kereszt feltalálási kápolna, arimathei József és Nicodemus sirja képezik. A szent sir templomából 28 lépcső vezet le a szent Ilona kápolnájába, mely $8\frac{1}{2}$ méter mélyen a föld alatt, de már a szent sir templomának területén kívül fekszik. Ezen az abyssiniaiak birtokában levő s az örményeknek használatra átengedett csinos gothikus templomnak déli mellékhajójából még 13 lépcső vezet le a latinoknak keresztfeltalálási kápolnájába, mely $11\frac{1}{2}$ méter mélyen fekszik a földszin alatt s így igen hideg s nedves a levegője. E keresztfeltalálási kápolna egy természetes nagy sziklabarlang, mely egykoron cisterna gyanánt használtatott. Ide vetették be Üdvözítőnknek s a vele kivégzett két latornak keresztjét, melyeket később Constantin bizancezi császárnak anyja, szent Ilona talált meg. Egyik kölépcsőn még most is mutatják a helyet, hol szent Ilona ült, midőn az ásatási munkálatokat végeztette. Most egy igen szép serpentin talapzaton álló, a keresztet tartó szent Ilonának ércszobra disziti a kápolnát, melyet Miksa mexikói császár ajándékozott, midőn zarándok útja alkalmával különösen e helynek elhagyatott szegénysége hatotta meg őt.

Arimatheai József és Nicodemus sirja a szent sir kápolnája mögött van, hová a sziklába vájt előcsarnokon át vezet az ut. Tudvalevőleg arimathei József a kálvária tövében levő kertjében készítettett magának egy sziklasirt, melyet miután Üdvözítőnk szent testének engedett át, annak közelében vágatott ujat magának.

Midőn a szent sir templomának számtalan lámpával kivilágított labirintyszerű mysticus helyeit sorra szemléltem, ezerféle sajtászerű hang ütötte meg füleimet. A földalatti kápolnák és épületek mélyéből, valamint a magas kupolának ivezetei alól, hová mint galambok fészkeltek magukat, egyaránt viszhangzott más más nyelven s más más dallamban a különféle felekezetű papoknak eredeti éneke. A latinoknak hatalmas orgonája, az abyssiniai papnak ezimbalma, a görög kalugyernek erőltetett nyers hangja, az örmény remetének hangos imája, a kopt szerzetesnek siránkozó éneke egyszerre harsogtak s azt sem tudtam, honnét jönnek e különféle hangok. Valamennyi ájtatosságot végzett ugyan, de az összhang, vagy jobban mondva e számtalan hang- és nyelvből alakult éktelen dissonantia oly szokatlan s oly meglepő volt előttem, hogy ájtatosság helyett csak megbotránkozva bámultam.

Elkábitottak nemesak az áhitatra keltő helyek, hanem az áhíthatnak bámulatra keltő különös módja is, melyet európai keresztény csak nehezen tud megszokni.

Kimerülten tértem vissza tanyámra, az osztrák zarándokházba, hova épen akkor a jerusalemi apáczáknak egy küldöttsége jött Pater Angeli palaestina vezetőnknek üdvözlésére. A küldöttségben koromfekete szereesen apácza is volt, a kin nagyon szokatlanul állott az apácza ruha s hófehér fejdísz. Áldott lelkű paterünk 7 évi itt töltött missioja a legkedvesebb emlékből maradhatott, mert meghatottan szemlélhettük, mint csillogtak hálakönyektől e jámbor apáczáknak szemeik.

Első pillanatra alig ismertek reá, miután most borotválva látták, míg azelőtt, — miután a kelet szokása szerint itt kivétel nélkül minden pap szakált ereszt, — őt hosszú fekete szakállal ismerték.

A hospitiumnak ebédre szólító esengetyüje hívott el e megható viszontlátásnak örömteli szemléletétől.

Az izlésesen terített ebédlőben csak társaságunk tagjai foglaltak helyet, miután — pénteki nap lévén — a házbelieknek böjtölniök kellett, a zarándokok azonban dispensatióban részesültek. Costa-Major Ferencz atya, a zarándokháznak tiroli születésű főnöke, ki a szent Ferenczrendűek szerzetes ruhájának viselésétől fel van mentve s hosszú szakállal czimádát hord, — nyugtalanul dirigálta az arabs szolgákat s sürgött forgott az asztalok körül, hogy a vendégek semmiben sem szenvedjenek hiányt.

Miután nem képzelhető, hogy az ember Athenben vagy Spártában ép úgy élhessen, mint oda haza, azt kérdezhetné az olvasó, hogy milyen volt az életmód Jerusalemben, melynek már neve is csupa mystikus emlékeket kelt az emberben. Ha azt hinné, hogy e rendkívüli városban mindennek, még az életmódnak is rendkívülinek kell lennie, — ugy bizonyára csalódik.

Daczára annak, hogy mint az egész keleten, ugy itt is ismét csak faggyuval főztek, — az étkezés törzsgyökeres osztrák konyha szerint készült s kifogástalan, izletes volt, sőt figyelmök annyira terjedt, hogy a menüből az osztrák módra készített magyar paprikás sem hiányzott. A felszolgált bor édes és nagyon erős volt,

8. Felelet.

"Dicsőség" - Miatyánk - Dicsőség - 10. Utolsó
ligny Maria. Teus: "ki értünk körülmény
mag koronázottok" Annyorunk, és Maria
regül: 30 ezer ezer dicsőség, aljának és
magaslatjának. Teged és leosztásig
és Maria, Istennek vet. Anyja mind
nyájus a vet. Apostolok és Evangélisták
kikkel reményünkön is valaha. Teged
bárm és tiszteln a monyokban örökös Annyorunk

A kereszt. Szeretet jótétele

Kezeleni Anyja Maria könyörgés és
val hogy isméri kezeleni és egyet
a hűsbenek és minden bűnök
megkeresnek és az igaz Anya keletkezés
mindeütt terjedjen és erősödjen

különben pedig Jerusalemben környékén termett. A szőlő mind nagyság-, mind édességre nézve felülmulhatlan volt s meglátszott rajta, hogy Kanaán földén termett. Legkevesebbé elégitett azonban ki a víz, mely cisternákba gyűjtött s gondosan őrzött esővíz volt. Jerusalemben csak egyetlen egy vízforrása van a Josaphat völgyben s ez a Siloë, de ennek is sós a vize. Van ugyan még a várostól délre eső Rogel kut, s Pater Ratisbonne akadt az „Ecce homo“ ivnél 11 méter mélységben vízre, de ezek sós és undorító izök miatt használhatlanok.

Az ebéd utáni rövid siestát részben jegyzeteimre fordítottam, részben pedig a zarándokház magas balkonjáról szemléltem Jerusalemben látképét.

Ha e terméketlen sziklavidék között az egyforma kőházaknak tömkelegét megpillantjuk, úgy tetszik, mintha sziklasivatag között egy régi temetőnek összevissza helyezett siremlékeit látnók, hol csak a templomok tornyai, a mecsetek minaretjei, s az itt-ott gyéren kimagasló cyprusok vagy pálmafáknak csúcsai zavarják meg az egyformaságot.

A városnak belseje teljesen megfelel szomorú külsejének. Az egyenetlen talaj- s meredek lejtőre épült házak, kémény és ablak nélküli igen alacsony s nehézkes kő négyszögek; tetőzetök lapos terras vagy sárkupola s fogházhoz vagy siremlékhez hasonlitanak.

Az utcák minden pár lépésnél más-más irányt vesznek s rendkívül szűkek, úgy, hogy két ember alig haladhat el egymás mellett a nélkül, hogy ne érint-

1/2	4	13	1/2	5	100
1/2	5	75	1/2	2	00
1/2	1	75	1/2	6	00
1/2	4	00	1/2	13	00
			1/2	5	75
	13	90	1/2	14	
	14		1/2		

40x4
100

Langit Langit
Langit Langit

11

kezzenek; a kocsiközlekedés pedig egyáltalán lehetetlen s így teljesen ismeretlen is. Az utcák kövezete vagy térdig érő por és piszok, vagy pedig egyenetlen nagy szikladarabokból áll, melyekhez képest a pécsi tyukszem-utca valóságos aszfalt. Az átellenes házakból vont rongyok, az amugy is komor kinézésű labirinth-szerű utcákat még jobban elsötétítik.

Jerusalemnek legszebb része s egyszersmind fő-utcája a bazár, de minő piszok és minő nyomor ez? A boltok egy-egy 7—8 láb átmérőjü börtönszerű czella, a melyben nemcsak hogy együtt van a kereskedőnek minden holmija, hanem e kis lyukban lakik, étkezik és alszik is annak tulajdonosa egy silány gyékényen, mely egyedüli butorát képezi.

A bazártól jobbra, a szent sir temploma közelében van a zsidó negyed. Ennél piszkosabb s rondább helyet még az afrikai arabs negyedekben sem találtam. Nyomorral van ez körülbástyázva s szemétdomb és férgekkel kiaszfaltirozva. Ott guggolnak e szánandó teremtések férgectől ellepve Sion porában, Salamon templomának helye felé fordult arczezal s égre emelt szemekkel a nagy Jehovához siránkozva. A nyomor nem aggasztja őket, mert hisz nem élni, hanem meghalni jöttek ide!

Különösen megható imájuk és siránkozásuk, melyet az ugynevezett siránkozó falnál pénteki napon végeznek.

Ép pénteki nap lévén, ide indultam tehát legelőször délutáni kirándulásom alkalmával.

Az ősi templom terét, a mély völgy felé óriási fal veszi körül s nyugati részének egy darabja még az elpusztult Salamon-templomának falaiból való. A falnak legalsó rétegeiben óriási, szabályosan faragott kőkockákat találunk, melyek némelyike tiz métert mér hosszúságban. Csakis e legalsó rétegek származnak Salamon templomából, a felsőbb rétegek Herodes — s a legfelsőbbek Mohamedán időkből valók.

Mint minden pénteken, úgy most is a zsidóknak nagy serege gyült itt össze Jeremiásnak Jerusalems templomának elpusztulására vonatkozó siralmait énekelve. Könyes szemekkel tárták ki karjaikat, izgatottan hajlongtak s siránkozva ütötték fejüket ez ősi falmaradványba.

Az egyik utitársamnak édes atyja, mint vallását szigoruan követő buzgó zsidó, már évekkal ezelőtt vándorolt ki Jerusalemba, hogy láthassa még Salamon templomának maradványait s őseinek porába temetkezessék. Megtört aggastyán levén már, midőn Magyarországból ide költözködött, örökre elbucszott gyermekei- és rokonaitól. Fia — ki különben hirneves orvos — megélte azon megható szerencsét, hogy öreg atyját nem őseinek pora között, hanem a siránkozó élőknek sorában még viszontláthatta. Tőle tudtam meg, hogy Jeremiás siralmain kívül kiki személyes fájdalmát és keserveit is e falak előtt önti ki és panasolja el a nagy Jehovának. Így értettem csak e megható siránkozást és jajgatást, mert hisz legnagyobb része elhagyva hazáját és családját, nyomor között tengi itt keserves életét s így gazdagon kijuthat számukra a keserűség.

Mig így meghatottan szemléltem e ritka képet, a tarka kaftánoknak tömkelegéből fenyegetően csillámlott felém egy hosszúra kinyújtott photographiai Camera obscurának lencse-üvegje, mely előtt egy társaságunkkal utazott zsidó házaspár felfuvalkodva vett positiót. Mindkét alak a sajtosok vagy serfözők diszpéldánya lehetett volna s monstreus térfogatuk élő siralomfalnak illett be. Pillanat műve volt s bele kerültem véletlenül, mint Pilátus a Credóba, én is e ritka képnek keretébe. Midőn ismét tengerre szálltunk, kézről-kézre járt a jerusalemi siralomfalak előtt felvett kép s hahota között constatálta a társaság, hogy igénytelenségemnek arczképe sikerült abban legjobban. Keserves arcot vágva, mint valami elősíránkozó főrabbi, magaslik ki szálás testalkatom, — pedig csak e házaspáron szánakoztam, kik hitsorsosaik keservei között nem Jehova-, hanem hiúságukra gondoltak s mint gazdag tőkepenzesek, csak képen óhajtottak őseiknek siralomfala mögött a nyomorgó jerusalemi zsidók között maradni.

A zsidók siralomfalaitól a keresztények siralomhelyeihez, az Olajfák-hegyére indultam. Kiérve a város falain, meg nem állhattam, hogy e váratlanul elém tárult meglepő képben néhány pillanatig ne gyönyörködjem.

Bámultam e helyet, melynek szomorú képe Üdvözítőnk kínos szenvedéseinek annyira megfelelt. Egy sötét, mély völgy terült el előttem, melyet északról a magas sziklacsúcsokba vésett királyi sirboltok zárnak

el. Keletről az Olajfák-hegye vonul végig s nyugatról az annyira szorongatott városnak óriási falai s templomai árnyékolják be. Ez a Josaphat-völgye, melynek mély medrében időközönként a Cedron-patak hömpölygeti keserű habjait.

Ugyanezen szűk sziklaúton, melyen most én ereszkedtem le a Josaphat-völgybe, ugyanezen úton ment egykoron Üdvözítőnk is a Sion-hegyi coenaculumból szenvedéseinek előestéjén. Akkor még a Josaphat-völgynek legfélreesebb s legsötétebb szögletét, a Getsemani-kertet mint a szenvedéseknek elrejtett fészket a narancsok-, gránátok- és olajfáknak lombjai sokkal sűrűbben árnyékolták be. A gonosztevőkhöz hasonlóan az ártatlanság embere is elrejtőzhetett ott a sziklák- s az olajfáknak a földből kiemelkedő vastag gyökerei között a hegy, a város s a sötét északának árnyéka alatt. Hallhatta innét a fia keresésére indult édes anyának csendes lépteit, — hallhatta az igazság s az ártatlanság elnyomására összeesküdött városnak éktelen lármáját, — hallhatta a lábai alatt elhőmpölygő Cedron-pataknak siralmas moraját, mely mintegy keseregni látszott e vak és vétkes nemzedék fölött! . . . Vajjon Üdvözítőnk találhatott volna-e könyeinek megfelelőbb helyet, vérverejtékének szomorubb helyet, mint a lamentációknak e nyomor által munkált völgyét? . . .

Ha már az evangéliumi passiók olvasása alkalmával mély fájdalom ragadja meg az olvasót, mily megrendítő, midőn lépten-nyomon e szenvedéseknek színhelyével találkozunk.

A Josaphat-völgy volt Jerusalemnak örökös sirmezője. Évezredes emlékek között találjuk ott a modern sírokat.

Az ősi sírok között legdíszesebb, a templom szentélyében megölt Zachariás, Barachias fiának sirja, mely a sziklahegynek lejtős oldalfalából kivésett nyílás nélküli négyszögű emlék. Oldalfalait esinos oszlopok veszik körül s teteje négyszögű pyramis. A zsidók gyilkos tettük kérlelésére, Zachariás halálának napján sir-emlékénél még most is végeznek ájtatosságot s az nap szigorú böjtöt tartanak.

Közelében, egészen a cedron-pataki hid mellett van Absolon emléke, mely különleges alakja folytán tűnik fel leginkább, miután alja négyszögű, magasabb része hengeralaku s csúcsán kúpalakban végződik. Az arra menők még most is követ hajítanak, Jerusalemnak legnagyobb királya Dávid ellen fellázadt halátlan fiának emléke felé.

Ugyanazon sorban van még Josaphat, valamint ifjabb Szent-Jakabnak síremléke is.

A zsidók jelenleg a világ mindnégy tájáról jönnek ide meghalni, pogány kezekből vásárolnak drága pénzen sírhelyet, hogy őseiknek hamvai közé temetkezhessenek.

A Salamon által egykoron ide ültetett cédrusok, az ó-szövetségi felülmulhatlan templomnak szent árnyéka, a Cedron-pataknak siralmas moraja, Dávidnak szomorú zsoltárai, a prófétáknak borzalmas és siralmas intelmei, Jeremiásnak lamentatiói, Üdvözítőnknek kö-

nyei és szenvedései elég szomoruvá tették a halálnak e csendes völgyét. Alig van név, mely meghatóbb és borzalmasabb emlékeket kelthetne képzeletünkben, mint a josaphati völgy!

Az ugyanezen hegyoldalon a prófétáknak kissé feljebb fekvő nyitott sirja felett ülve, képzeletemben mintha hallottam volna az utolsó ítéletnek harsonáját s mintha láttam volna a feltámadt halottaknak megszámlálhatlan seregét hullámozva gyülekezni a kérlelhetlen birónak ítélőszéke elé! Vezetőm merészen csuszott le e majdnem függélyes szűk sziklanyíláson a proféták sirjába, hol a tekervényes folyosók mélyéből adott hangot s egy távoli nyilásnál bujt ki ismét a sziklák közül.

Az Olajfák-hegyének csúcsa felé tartva, egy piszkos, félig rombadült mecset előtt haladtunk el, hol néhány szegény mohamedán baksisért kínálgatott olajfaágakat, holott már egy egész köteget szedtem volt ingyenesen. E mecset egykoron „Dominus flevit“ nevű keresztény templom volt, mert itt siránkozott egykoron Üdvöztőnk Jerusalemben fölött.

Valamivel feljebb van azon hely, hol Üdvöztőnk tanítványait a „Miatyánk“ imájára tanította. Latour d'Auvergne hercegnő vette meg e helyet 1868-ban s huszonegy karmelita apáca számára zárdát s vele összekötve csúcsives stylusban a gyönyörű „Pater noster“ templomot építteté. A templom előtti udvarban remek gothikus keresztjáró stációk vannak, melyek a középudvar felé négyszögben oszlopesarnokos folyosót ké-

peznek, hol 33 fayence tábla ugyanannyi nyelven a miatyánkot tartalmazza. Sajnos, hogy a magyar nyelvű táblára még nem akadt jótékony adakozó s így a magyar miatyánk még hiányzik itt.

Ugyanezen „Pater noster“ udvarának egyik sarkán egy földalatti ódon barlangtemplomba jutottunk. E hosszukás helyet egykoron mindkét oldalról 12 alacsony oszlop tartotta, melyből azonban csak kettő maradt meg; egyszerű oltára is apostoli szegénységre emlékeztet.

Ha Augusztus császár udvarából valamely római alattvaló vetődött volna e földalatti barlangba, ha halotta volna azon „hiszek egy“-et, melyet e szegény tizenkét apostol itten szerkesztett, mily szánakozva tekintett volna e babonás csoportra s mily megvetőleg nyilatkozott volna ez új vallásnak hirdetőiről. Pedig ugyanezen credo hangzik most harsonánál hatalmasabban millió és millió hívőnek ajkairól, ugyanezen credo döntötte halomra a rómaiaknak templomait s adott a törvény, erkölcs és gondolkozásnak egészen új irányt.

Az Olajfák-hegye három magas csúccsal bír. Az északi csúc 830 méter magasságban emelkedik a tenger színe fölé s „Viri Galilei“ nevet visel, miután e szavakkal szólította meg s vigasztalta az apostolokat Üdvözítőnk mennybemenetele alkalmával az ugyanezen csúcson megjelent angyal. Déli csúcsát „botrány hegyének“ nevezik, miután itt emelt Salamon király bálvány oltárokat feleségei számára. Középső csúcsa 808 méter magasságban emelkedik a Középtenger színe

föle s itt történt apostolai szeme láttára Üdvöztönknek mennybemenetele, mely alkalomból visszahagyott lábnyoma még most is szemlélhető. Üdvöztönk lábnyomai fölé már Constantin császár építtetett Basilikát. Későbbi századokban s különösen a keresztesek idejében nagyobb szerü épületeket s zárdát emelt a kegyelet e kiválóan tisztelt helyre. Most csak romok maradtak mindebből s az egykori Augustinus apátság rommaradványait Dervisek lakják. Legtöbb pusztitást a tizenkettedik században Saladin csordái vittek végbe, kik csak a lábnyomok fölötti kupola-épületet hagyták meg, s mecsetté alakíták azt át. E disztelen mecsetben Krisztus bal lábának nyoma látható, melynek őrizete egy Santon-ra (török szerzetes) van bízva, ki azonban csak annyiban őrzi, hogy elszedi a zarándokoktól a tetszés szerinti baksisokat. A lábnyomnak sarka délkelet, a lábujjak pedig északnyugat felé állanak, a melyből azt lehet következtetni: hogy Üdvöztönk Európa felé fordultan emelkedett a mennybe. A mohamedánok ez eseményt saját vallásukra vonatkoztatják, s azt hiszik: hogy Mohamed szállott innét a mennybe, miért is a 17-ik század közepe táján a jobb láb nyomát a jerusalemi Aksa mecsetbe tették át s azóta ott tisztelik. Felmentem a még 27 méterrel magasabbán fekvő minaret csucsára, honnét remek kilátás tárult elém. Egészen átláttam az átellenben fekvő Jerusalemet, melyből az ősi nagy templomtérnek fehér márvánnyal kirakott udvara ugy csillámlott, mintha hó borítaná azt. Kivált feledhetlen szép a keleti oldal, hol phantastikus szikla-

csúcsok s vegetatio nélküli kopár örvények mögött egész közelben látszik a holt tenger és annak szomoru környéke, a Jordán folyó, Jerichónak síksága s köves Arábiának hegyseégei. Csak itt-ott tűnik fel ez élettelen sziklasivatagban egy-egy templom, zárda vagy fekete színű rom-maradvány.

Leszállva e hegyesúcsról, az Olajfák-hegyének alján levő Getsemani kertbe tértem be. Nagyon feltűnő s jól esik a szemnek e sirokkal telt kopár sziklahegyen valódi kis paradicsomot látni, hol a virágoknak számtalan faja terjeszti óriási olajfáknak árnyékában illatárját. Az itt gondosan ápolt nyolcz nagy olajfa valószínűleg még az apostolok idejéből való. Olajfáknak gyökérhajtásaiból ered s 5—6 méter kerülettel birnak. A magas kőfal-kerítés mentén művészi kivitelű keresztuti statiók vannak. A kert a Ferenczrendűek birtokát képezi s egy jámbor szerzetes ápolja annak szép növényzetét oly gondosan.

A kijárat mellett egy lapos sziklán mutatják ama helyet, hol Üdvözitőnk szenvedéseit megelőző éjszakán a három apostol álomba merült, s innét néhány lépéssel odább azon helyet, hol az álnok lelkű Judás mesterét csókkal elárulta. Az árulásnak e helyét a mohamedánok is átoktelinek tartják s egy kőhalmaz mutatja, hogy mint Absolon sirjánál, úgy itt is követ hajítanak az erre menők e hely felé.

A bekerített helytől csak egy kőhajításnyira van az agonia-barlang. Itt küzdötte Üdvözitőnk az élet és halál közötti kimondhatlan tusát; itt töltötte a halál

félelmének borzalmas óráit; itt mondá vérverejték között, belefáradva a küzdelembe, ama megható szavakat, melyek őt mint Istent és embert egyaránt jellemzik: „Atyám! ne az én, hanem a te akaratod legyen.“ Megható ez egyszerű sziklabarlang, melynek rideg fala megmaradt ősi alakjában és semmi dísz sem borítja; mintha csak most is viszhangzaná Üdvözítőnknek sohajait! Az oltár alatt, a hol különben naponta mondatnak szent misék, értékes lámpák vetnek fényt ama helyre, melyet Üdvözítőnknek vérverejtéke áztatott.

Az agonia-barlangtól csak néhány lépésnyire van Mária sirjának imposans szép homlokfala. Már a negyedik században épített e helyre Theodosius egy óriási rotundát, melynek alsó részét a sir képezte. A századok folyamában elpusztított helyre 1130-ban a keresztetek építették a jelenlegi nagyszerű föld alatti templomot. A sziklaoldalban levő előcsarnokból 48 márvány lépcső vezet a tizenegy méterrel mélyebben fekvő föld alatti templomba. A lépcsőnek körülbelül fele magasságánál egymásnak majdnem átellenében két kápolna van, az egyik szent Annának sirkápolnája, melyben szent Anna és szent Joachimnak oltárai állanak; az átellenében levő kápolna szent József és az öreg Simeonnak sirja. Az alsó templomban van Máriának igen gazdag fogadalmi ajándékokkal diszitett sirja. A latinokat, daczára annak, hogy ők építették az egész templomot, most már még a mellékoltárok használatától is teljesen kiszorították az abyssiniai, görög és

örmény schismaticusok; még a mohamedánoknak is van itt egy külön fentartott imahelyök.

Hogy előbb juthassak lakásomra s onnét az éjjeli ájtatosságra a szent sir templomába, másrészt rendkívül fáradt is levén, szamarat béreltem. Szegény állat alig birt a Josaphat völgyéből a város meredek falaihoz vezető uton sulyos terhem alatt czammogni. Elég félelmet kellett kiállanom, mert minduntalan csuszott a szegény állat a sikos, meredek sziklákon, de a mellett bámulatos ügyesen aprózta lépteit.

Azon kapun tértem a városba, melynek közelében a zsidók szent István vértanút halálra kövezték s mely ettől nyerte elnevezését is.

Mire a zarándokházba értem, már vacsorára gyült össze a társaság, én azonban — miután a szent sir őrei közül egyik missionarius már várakozott reám, hogy az éj sötétében kívánságom szerint a szent sir templomába vezessen — nem vártam be a vacsorát, hanem megelégedtem néhány falat kenyér s kevés szőlővel s elindultam Cserovitz zágrábi apát utitársammal a szent sirhoz.

A szent sir templomának török ajtóőrei estéli 6 órakor már bezárják a templomot s csak reggeli 6 órakor nyitják azt ismét fel. Most is már zárt ajtókra találtunk.

A szent sir templomának külső falához a fájdalmas szüz kápolnája épült, mely azon helyet jelzi, hol Mária és János evangalista a keresztre szegzés alkalmával állottak. E kápolna a Ferenczrendüek tulajdona

s ehhez kulestartási joggal is birnak. Itt jutottunk tehát be a kápolnán át a szent sir templomába.

A zarándokoknak azon régi szép szokását, hogy egy éjjelt a szent sir templomában töltenek — még az uralkodók és fejedelmek is megtartják; de nem is képzelhető meghatóbb jelenet ez éjjeli ájtatosságnál! Sokan kérdezték már tőlem, hogy minő érzelmek fogtak el engem azon éjjel, midőn oly megható alkalman volt a legszentebb helyen a legmagasztosabb eszmék fölött elmélkedni, de e kérdésre még senkinek sem tudtam válaszolni, mert ilyen érzelmek az ész- és szívnek örökös titkai maradnak, a melyeket csak a Mindenható ismer, kihez felszállottak, de a melyeket emberi nyelv vagy toll szavakba önteni képtelen. Csak azt tudom, hogy az örömtelt s fájdalmas gondolatok s érzelmeknek ezer árjába fojtott keblem csak csendes könyvekben nyert enyhülést.

Az éj néma csendében egészen másként éreztem magamat itt, mint reggel, midőn legelőször léptem át e szent helynek küszöbét. Mily jól esett a hideg márványra borulva a legjobb atyának sirhelyét könyeim-mel áztatni! . . . Mélyen elmerültem a megváltás nagy műve fölötti elmélkedésbe, s e néma csendben csak itt-ott elfojtott zokogás vagy bánatos sohaj adta tudtomra, hogy még számos, messze világrészből jött zarándok végzi körülöttem buzgó ájtatosságát.

Nemsokára száz meg száz torokból elragadó bájos ének hangzott a Golgotha hegyéről. Ugy tetszett, mintha angyalok zengnének szivszaggató dallamokat,

mintha mennyei hangok siránkoznának a kálvária szikláján Üdvözítőjük halála fölött! . . .

Felemelkedtem önkénytelenül helyemről s én is a kereszt tövéhez siettem, hol oroszországi zarándokok nagy tömegét találtam, kik könybe lábadt szemekkel felváltva ének és csendes elmélkedés között töltötték az éjszakát.

Azon missionárius, ki most este ide vezetett, — tudva azt: hogy az elmúlt éjjelt uton töltöttük és semmit sem aludtunk s hogy kora hajnalban Bethlehembe akarunk kirándulni — már ismételten keresett fel bennünket, s ugyszólván kényszerített, hogy legalább egykét órára kövessük őt és feküdjünk le czellájukban.

A szent sir templomából szűk és nedves czellákba jutottunk. E kis zárda-épületben tengik éveken át a szent sir őrei éltöket, többnyire, míg csak egészségük teljesen tönkre nem megy. Ők végzik a chorus szolgálatát s ők osztják ki a zarándokoknak a szentségeket. Ételöket is a templomajtónak egy nyílásán nyújtják be nekik.

Királyunk Ő Felsége, midőn 1869. november havában a Suez-csatorna ünnepélyes megnyitása alkalmával e szent helyeket is meglátogatta, kieszközölte, hogy a czellák fölé épült török lóistállók leromboltattak, miáltal e kis zárda szabad levegőt s világosságot nyert. Az istállók helyére harangláb épült s 1875. szeptember 25-én kondult meg legelőször e helyen három kis harang, miután 700 éven át a harangnak használatát a mohamedanismus különösen itt szigoruan eltiltotta.

Constantin császár édes anyja ugyanitt a szent sirnak közvetlen közelében építtetett volt magának lakást s most Cserovitz apát ural ugyanazon czellában pihentem, melyben szent Ilona lakott s melyben még most is fenmaradt az általa készíttetett mosaik padozatnak egy része.

Felöltözve dőlünk csak le, ugyszólván kényszerűségből a kemény vaságyakra, s az álom csakhamar erőt vett kimerült testünkön.

Éjfél tájban hatalmas hangok ráztak fel első álomból. Reszkedve ugrottam fel nyughelyemről s mámoromnak első pillanatában úgy tetszett, mintha az utolsó ítélet velőtrázó harsonáit hallanám! A szent sir templomának hatalmas orgonája szólalt meg s számos érczes csengő hangnak „Te Deum“ énekét kísérte.

Közvetlenül nyitott ablakom mellett a szent sir templomában a missionariusok most végezték a breviarium matutinumának ünnepélyes „Te Deum“-át. E szent életü férfiaknak csengő éneke s az orgonának hatalmas hangja mily meghatóan szólította fel a templomban levő zarándokokat azon Isten dicsőítésére, kinek sirja köré sereglettek össze!

Naponta az éjféli „Te Deum“ után, ünnepélyes menetben, égő gyertyákkal vonulnak a templomba zárkózott zarándokok a szent sirhoz s ekkor kezdődnek meg a szent misék. Ez ünnepélyes felvonulásnál használt gyertyát becses emlék gyanánt viszi magával a zarándok messze hazájába, hogy Üdvözítőnk sirjánál gyujtva meg azt, egykoron saját halálos ágyán adja utolsó világosságát.

Midőn a töredelem szentsége után, hajnal tájban reám került a sor, hogy a szent sirban misézhettem — átéltem életemnek legboldogabb pillanatait! . . .

Szeptember 25. Miután kocsijaink már kora reggel vártak bennünket a város falain kívül, — a mint a török örök felzárták a szent sir templomát, siettem a damaskusi kapuhoz s Bethlehembe hajtottam.

Az ut kitünően kövezett, s daczára, hogy kisebb hegy és völgy szüntelenül váltakozik — elég gyorsan hajtottunk.

A táj itt is meglehetősen szomorú. Jobb oldalon a sziklák között itt-ott csenevész olajfa tenyészik, vagy sziklából rakott kerítés közül néhány vastag szőlő-tő zöldel. Bal oldalon, a holt tenger felé gyönyörű vidék tárult elénk; szépsége azonban csak a kopár vad szikláknak phantastikus alakjában állott, mintha csak Svédországnak vegetatio nélküli sziklaesuesait és örvényeit látnám ismét, azon különbséggel, hogy a vizesések és tavak hiányzottak itten.

Bethlehem közelében a jobb oldalon Beit-Dschala csinos falu fehérlik ki az olajerdők közül. A mesterségesen skarpirozott hegyoldalakon itt már szebbnél szebb lépcsőzetes Semiramis kerteket találunk, hol gondosan összehordott humus földben nemesak hatalmas olajfák diszlenek, hanem füge és szőlő is gazdagon terem. Szóval a vegetatio itt már sokkal kedvesebbé s barátságosabbá teszi e tájt.

Körülbelül egy negyed órával Bethlehem előtt, az ut mentén találtuk az izraelita nép egyik törzsanyjának, Rachelnek sirját. Kupolával fődött egyszerű, négyszögletes épületből áll e siremlék, melyet csak nemrég vásárolt vissza a törököktől Montefiore Mózes s az ujabban hozzáépített szegényes előcsarnok zsidó imaház gyanánt szolgál. Maga a siremlék számtalan átalakuláson ment ugyan keresztül, de a hely valódiságán nem lehet kételkedni, miután Mózes és Jeremiás valamint az ugyanezen környékben lakott szent Jeromos is e hely mellett tanuskodnak.

Elértünk végre Bethlehemnek szorgalmasan munkált s igen termékeny fennsíkjára, mely meredeken lejt a pásztorok völgye felé.

A városnak kanyarulatatos szűk utcáin csak nagy nehezen haladhatott kocsink, mely majd a házak sarkain, majd meg czammogó tevéknek lábaiban akadt meg, míg végre a Mária templom előtti nagy térre jutottunk.

A bethlehemi templom egyike a legrégebb keresztény templomoknak s meglepő szép keresztalakban épült. Az alsó hosszú hajó, négy sorban alkalmazott 48 korinthusi oszlopnak csarnokából áll. E remek márvány oszlopok 18 láb magasak s $2\frac{1}{2}$ láb átmérővel bírnak. A falakat hajdan gyönyörű mosaik borította, most azonban csak csekély foltokban maradt fenn annak nyoma. Kár, hogy a hajó a templomnak többi részétől fallal van elzárva s így az építkezésnek gyönyörű összbenyomását teljesen lerontja. A templomnak

elzárt része, a szentély és a két mellékhajó már az örményeknek tulajdona. Óriási kincs van itt arany és drágakövekből összehalmozva minden művészi kivitel és műérzek nélkül.

A szentély két ellentett oldaláról rézsutosan lépcsők vezetnek le az alsó templomba, hol az egykoron istálló gyanánt használt természetes sziklabarlangot, Üdvözítőnknek születéshelyét találjuk.

A kriptatemplomban ép egy örmény püspök végezte fényes segédlet mellett a szent misét s a kriptának szűk volta miatt meg kellett várunk, míg az assistentia felérkezett.

A barlang szabálytalan alaku két fülkéből áll. A keleti fülkében jaspissal kirakott fehér márvány csillag jelzi azon helyet, hol Mária Krisztus Urunkat szülte, s ez egyszerű felirat olvasható körülötte: „Hic de virgine Maria Jesus Christus natus est.“ A barlang másik déli végében van azon hely, hol a keleti bölcsek a kisdéd Jézust imádták. A barlang falait drága szövetek borítják s 32, fejedelmi kezekből ajándékozott értékes lámpa világítja meg a barlangot, hova nappali fény most nem hathat be. A számos összehalmozott kincsek között nem csekélyebb értéket képviselnek a művészi kivitelű remek olajfestmények, melyek e helynek mysteriumait ábrázolják.

Általában ez alsó barlangtemplomban minden egyszerűsége mutat, de a mellett elbájoló s a legbensőbb áhitatra gerjeszt. Bethlehemnek arabs lakói nagyobb részben már keresztények s naponta láthatni

az ősi bethlehemi pásztorokhoz hasonlóan, mint hagyják künn a közeli legelőn nyájaikat s keresik fel a királyok királyát jászolában, hol ájtatosságuk megszegyenitheti a legtöbb európai keresztényt.

Mint egyáltalán az egész szent földön, itt ismét találkozunk a görög schismaticusoknak hallatlan eselszövénye- és vesztegetésével. Mi sem könnyebb, mint pénzzel a török hatóságtól fermánokat eszközölni ki, melyek segítségével az oroszok sorra foglalják el a szent helyeket s rabolják az ősi katolikus építkezéseket s alapítványokat. Így ragadták kezeikbe a mult században a szent Ilona által épített nagyszerű bethlehemi templomot is s csak kegyelemből adtak engedélyt a katolikusoknak Üdvözítőnk születés helyének látogatására.

Bethlehemnek sok ezerre menő katolikus hivei, a nagy templom mellé épített kis kápolnában végezhettek csak az isteni szolgálatot, míg végre itt is nagy-lelkű királyunk segített a szomorú helyzetben, a menyinyiben az ősi nagy templomhoz, annak hosszában, román izlésben remek új templomot építtetett. 1882. augusztus 18-ikán szenteltetett fel e szép templom szent Ilona napján, mely egyszersmind Ő Felségének születés napja.

E templomból kanyarulatós barlangfolyosók- és cellákba jut az ember, melyek Üdvözítőnk születési helyével is össze vannak kötve, úgy, hogy most a katolikusok is új templomukból zavartalanul juthatnak a születési sz. helyhez.

A terjedelmes barlang egyes részeiben van a sz. Josef kápolna, melyben sz. Josef, Üdvözítőnk születése alkalmával s később is tartózkodott; az ártatlan gyermekek kápolnája, hová a féltékeny Herodes által megöletett bethlehemi kisdedek temetettek; valamint sz. Jeromos és tanítványainak sz. Eusebius s sz. Páulának sírja. A legnagyobb üreg, sz. Jeromosnak tartózkodási helye volt, miután 385-ben Romából ide költözött s haláláig (420) az isteni kisded jászolának közvetlen szomszédságában töltötte, irodalmilag is oly rendkívül tevékeny remete életét. Itt írta e nagy szent és remekíró örökemlékü szentirási magyarázatait; innét látta a római birodalomnak összeomlását; itt fogadta a menekült római patriciusokat, kik azelőtt fényes palotákkal birva, most boldogoknak érezték magukat, hogy e szent-életü remetével megszothatták annak barlang-czelláját.

A templommal összeköttetésben van a Ferencz-rendüek zárdája, mely zárandok hospitiummal s philosophiai seminariummal is bir. Van Bethlehemnek különben még számos katolikus intézete, így: a „sz. család“ congregatiója árva házat tart; a karmelita szüzek s a Josef-nővérek kitünő leányneveldékbekben működnek s a franciaországi Jesus szive papjainak congregatiója theologiai collegiumot emelt a keleti missiok támogatására.

Megtekintettem még a Bethlehemnek délkeleti végén levő tejbarlangot. Ide menekült volt legelőször a sz. Szüz kisdedével Herodes gyilkos parancsának első

hirére. A barlang mélyen fekszik a kréta kőzetben s most a katolikusok birtokát képező csinos kápolnává van átalakítva; nagy tiszteletben tartják ezt az arabok s a törökök is.

Többi utitársaink is megérkeztek már s így nem volt feltűnő, hogy Bethlehemnek majd minden utcáján hallottam magyar szót, de mégis meglepett, midőn egyik csoportnak élén egy szegényesen öltözött ember magyar nyelven magyarázgatta a helyek nevezetességeit. Kérdésemre csakhamar értésemre adta, hogy ő losonczyi katolikus vallásu cipész s már évekkel ezelőtt gyalog zarándokolt Jerusalembé és annyira megtetszett neki a szent föld, hogy ott állandóan meg is telepedett s mesterségéből szegényesen meg is él. A magyar nyelvet beszélni — mint mondá — állandóan van alkalma, mert Magyarország felső vidékéről számos zsidó család van Jerusalemben a kikkel mint honfitársaival szorosabb összeköttetésben van. Mestersége mellett bizonyára ritkán jut ki szegénynek azon szerencséje, hogy mint magyar cicerone szerepeljen.

Látva e sok vidékit, csakhamar formalis vásárt rögtönöztek a különben derék és becsületes bethlehemiták. Szebbnél-szebb saját készítésű vallásos emléktárgyakat hoztak elő, melyeket bámulatos olesó áron kínálgattak, de össze is vásároltunk annyi mindenfélét, különösen rózsafüzéreket, hogy talán egész készletök elfogyott.

A nők és férfiak egyaránt gyönyörű termet, szép és nemes arcvonásokkal birnak. Szépségök mellett erényességök s bátorságuk is hirneves.

Ép dél volt mire Bethlehemből a jerusalemi város falakhoz visszaérkeztünk. A város kapujától gyalog kellett szállásunkra térni s eltévesztvén az utat, egészen kimerülten a nagy hőségben, mert számos más emléktárgy között csak rózsafüzérben két száz darabot czepeltem.

Étkezés után hamarjában néhány levelet irtam s a tikkasztó hőség daczára ismét megkezdtem dragomannommal a fárasztó sziklamászást és gyalogolást a város nyugati részében, az örmény negyedben.

A jaffai kaputól néhány lépésnyire eső ősi Dávid toronytól a csinos kerttel körülvelt örmény patriarchatusi épületet s az idősb sz. Jakabnak templomát néztük meg. E sionhegyi örmény templom sz. Jakabnak lefejeztetési helyén épült. Egy rendkívül értékes elefántesont és gyöngy mosaikkal kirakott mellékkápolnában, az oltár alatt értékes aranylámpák világítják meg azon helyet hol a kivégzett apostolnak feje feküdt. Maga a templom is igen csinos s rendkívül gazdag. Oldalfalait faience táblák s padozatát márvány borítja. Itt van eltemetve sz. Makarius jerusalemi püspök; továbbá ifjabb sz. Jakab. Jerusalemben első püspökének trónszékét is a patriarchának Baldachinuma mellett őrzik. A templomot az egész keletnek leggazdagabb zárdája veszi körül, melyben a patriarchán kívül öt püspök és száz misés pap lakik s állítólag négy öt ezer zarándok számára vendégszobákkal bir.

Midőn a zárdát elhagytuk, rózsavízzel hintettek meg bennünket az örmény szerzetesek. Közvetlenül

mögötte örmény női zárda áll, mely az „olajfa zárdaja“ nevezet alatt ismeretes. E zárda helyén állott ugyanis Annás háza, kinek udvarában Üdvöztünk egy olajfához kötötetett míg Kaifás főpaphoz vezetetett. A kegyelet rég elhordta már a világ minden tájára ez ősi terebélyes olajfát, de gyökereiből még mindig támadnak új hajtások.

Egész közelben értük innét a város nyugati falain levő Sion-kaput. Kiben ne keltene Sionnak pusztá neve is nagy emléket? Ki ne volna kíváncsi megismerni a szentírásnak e mystikus hegyét, melyet Salamon énekei s a profétáknak könnyei és áldásai oly híressé tettek.

Részemről is meghatottan állottam ez ősi hegynek csucsán s soká gyönyörködtem az elém tárult megható emléknek szép kilátásában. Lábaink alatt mély sziklavölgy tátongott, melyen túl az olajfák hegye emelkedett számos ősi emlékeivel és sirmezőjével; közvetlenül mellettünk jobb oldalon a latinok, örmények, görögök, anglikánok s amerikaiak temetője terült el s azon túl a Hinnon hasadék fölött az áruló Judásnak haláláról oly szomorú hirnévre jutott Hakeldama, vagyis vérmező, melynek fehér pipa-föld agyagját most edénykészítésre használják.

E temető mellett, tehát már a város falain kívül hatalmas várhoz hasonlóan épült Kaiphas főpap palotájának helyén az örmény sionhegyi zárda, melynek udvarából a Salvator templom emelkedik ki. Az udvarban egy kőből faragott kakas jelzi az oszlop te-

tejéről azon helyet, hol a tűz köré csoportosult szolgálók között Péter apostól megtagadta mesterét. A templomnak epistola oldaláról piczinyke kis börtön üreg nyílik, melyben a hagyomány szerint Üdvözítőnk esötörtöktől péntek virradóig a szenvedés éjszakáját töltötte.

Néhány lépéssel odább, Sion hegyének legmagasabb részén, ismét egy bástyaszerű s kupolákkal fedett épület emelkedik, melynek magas minaretje török mecsetre vall. E helyen állott egykoron azon ház, melyben Üdvözítőnk szenvedése előestéjén tanítványaival a husvétii bárányt elköltötte. Az oltári szentség alapításának e fontos helyét kiváló kegyeletben tartották már a legelső keresztények s már 126-ban Hadrian császár idejében keresztény templom állott e helyen. Századok folytán számos templom emelkedett itt egymás romja felett s a jelenlegi török mecset is, még a keresztetek nagyszerű építkezésének maradványa.

A coenaculumi templom mellett, de a földalatti részben Dávid királynak sirja van. Zsidók, keresztények s mohamedánok egyaránt tisztelik e helyet. Dragomanom állítása szerint csakis a zöld turbánt viselő Mohamed családjából származó utódok birnak azon privilegiummal, hogy e siremlék belsejében végezhetik ájtatosságukat, de senki másnak, még az igazhivő töröknek sem szabad oda belépnie. Megkísérlettem ugyan dragomanom által baksis útján bebocsátást kérni, de az ő csak ijesztő fenyegetéssel válaszolt, mire tanácsosabbnak tartottam odább állani.

Innét az ősi salamoni templomnak gyönyörű terére siettünk, hogy a kitűzött időre valamennyien ott együtt lehessünk. Sikerült ugyanis consulatusunk révén a mohamedánok által fanatikus módon féltett Omár mecsetbe a mai délutánra együttes bemeneti engedélyt kieszközölni, melyért az egyenkint adott baksisokon kívül még utólagosan a hospitiumban a török lelkiismeretnek nagyobb megnyugtatóására száz frank borraivalót kellett gyűjtenünk.

Még csak néhány évvel ezelőtt halál büntetés volt azon nem mohamedánra szabva, ki e mecsetbe belépett, sőt még annak udvarára is tiltva volt a bemenet. A fanaticus mohamedánok ugyanis azt hiszik, hogy Allah mindent teljesít a mit az ember itt kér, arról azonban szintén meg vannak győződve, hogy a gyaur csak átkot kérhet rájuk. Most azonban kapzsiságok már tágitott lelkiismeretökön s kivételes engedély és gazdag baksis mellett nemcsak ők, de talán Mohamed is szemet huny.

Maga a templomtér is meglepő szép és rendkívül nagy, úgy, hogy körülbelül Jerusalemnak egy negyed részét foglalja el. E nagy teret Haram-es-Scherif-nek, vagyis nemes szentélynek nevezik, melynek középső emelkedett részét fehér márvány borítja s apróbb kupolás épületek, mosdó kutak s gyönyörű diadal ívek veszik körül. E hófehér márvánnyal kirakott második udvar közepén épült az Omár mecset, mely a mekkai és medínai után első helyen áll.

A mecset nyolcz szögű oszlopcsarnok, melynek közepéből egy kő mozaikkal kirakott merész kupola emelkedik. Belseje, oszlopokon nyugvó háromszoros rotunda, melynek középső részén a nagy kupola alatt, művésziiesen faragott rácszat között egy óriási faragatlan mészkő szikla áll. E kiválóan tisztelt szikláról nagyon eltérő vélemény uralkodik a mohamedánok és zsidók között. Némelyek azt tartják, hogy Jákob patriarka e köre hajtó le fejét, midőn a csodálatos álomképben részesült; mások azt hiszik, hogy Moria hegyének azon csucsa, melyen Abraham Izsák fiát akarta feláldozni; mások ismét a Talmudból azt magyarázzák ki, hogy Salamon templomában az áldozati oltárnak alját képezte volna. Ez eltérő véleményeken kívül még számtalan babonát fűznek hozzá, így a többi között: hogy ez a világnak középpontja s hogy e szikla a levegőben lebeg. Ez utóbbi ténynek bebizonyítására az egyik török mecset ör le is vezetett bennünket a kőmonstrum alatti mély üregbe s csakugyan ott is levegőt találtunk, daczára annak, hogy még sem lebeg a levegőben, hanem a természetes sziklafalak fölött nyugszik.

Eltekintve ezen számtalan babonától, a mecsetnek szépsége bámulatba ejtett. Kairónok mecsetei világhírűek s láttunk is ott szebbnél szebb s gazdagabbnál gazdagabbat, de ennek méltó vetéltársára nem akadtuk. Oszlopai, oldalfala s padozata talán a világ legszebb márványaiból készült; dus aranyozása, pazarfényű mozaikja s apró színes üvegekből művésziiesen

összerakott ablakai — méltó bámulatra ragadtak. Nehezen tudtam megválni e szemkápráztató látványtól, melyről csak most értettem igazán, hogy miért őrzik azt oly féltékenyen a mohamedánok.

Bár mennyire csodáltam e pazar szépséget, csak fájó hatást gyakorolt reám, midőn e pompát a katolikusok legszentebb helyeinek sok esetben desperatus külsejével összehasonlítottam.

A nagy templomtérnek déli oldalán, az ősi Salamon-templomnak helyén van az „El-Aksa“ nevű csinos mecset, melynek saraczen, nyomott csúcsivei s fa menyezete különleges benyomást gyakorolnak. Már Julian császár építtetett e helyre nagyszerű basilikát; a mostani mecsetet azonban, terjedelmes melléképületeivel együtt a keresztések emelték. A mecset melletti épület a jerusalemi királyoknak s később a templáriusoknak residentíája volt.

Az Aksa mecset alatt óriási oszlopokon nyugvó magas arkádok alatt pinczeszerű hideg folyosókat találtunk, melyek „Salamon istállója“ nevezet alatt ismeretesek. Ez óriási oszlopok s az egész földalatti építkezés mindenkit bámulatra ragad. Salamon király az általa építendő nagyszerű templom számára Moria hegyét planiroztatta, de, hogy annak terét elegendően kibővitse, még a Cedron völgye felé emeltette e bámulandó óriási arkádokat, a mi által a magában véve szűk fennsíkot oly szélességre bővítette ki, mint az még manap is látható s hosszában ötszáz, szélességében háromszáz métert tesz ki.

A nagy templomtérnek szépségét facsoportok is emelik, melyekben leginkább a *celtis australis*, *cyprus* és olajfák diszlenek.

Innét hazatérve, utközben az István-kapu közelében megtekintettük még Jerusalemnak a szent sir után legnagyobb katolikus templomát, mely szent Anna tiszteletére van szentelve, miután e helyen lakott Joachim és Anna s itt is született a boldogságos Szüz. Jelenleg a templom ép úgy, mint a mellette levő zárda az algiri missionariusok congregatiójának birtokát képezi, hol a missionariusok számára keleti nyelvek collegiuma s a görög egyesültek számára apostoli seminarium van. Mély áhitatra gerjeszt minden a templomban ép úgy, mint a kryptában, s egyszerű, de magasztos díszén nagyon meglátszik, hogy buzgó missionariusok kezelik azt.

Fehér reverenda s tágas fehér lovagköpenybe öltözött francia missionárius volt szives minket kalauzolni a zárda-templom s az udvaron levő ősi „*probatica pisciná*“-nak ásatási helyénél is. Csak újabb építkezések alkalmával akadtak e nevezetes helyre, hol most a missionarius növendékek maguk végzik szabad idejük alatt az ásási nehéz munkálatokat. Számos kiásott fogadalmi tárgyak között egy márvány lábat is találtak, melynek feliratából az tűnik ki: hogy Hadrian idejében (Kr. u. 117—135.) Pompeja Lucilia előkelő hölgy köszvény bajától szabadult meg e Bèthesdában.

Utközben találkoztunk a patriarchatusi szakállas seminaristáknak egy csoportjával, kik sétájukról tértek

ép haza. Fekete talárjuk végig vörös gombokkal s a ruhaujjakról hosszú dependentiával birt; övük is vörös színű; de leginkább comikusan állott a talárhoz a vörös fez, mely törökösen fődte fejüket.

A társaságnak egy része ma este végezte ajtosságát a sz. sirnál s az éjjelt is ugyanott töltötték; rajtam azonban a bágyadtság s a már két éjjelen át nélkülözött álmom oly annyira erőt vett, hogy vacsora után azonnal elszenderültem.

Szeptember 25-én már 6 órakor a sz. sir templomában voltam s a Golgothán misézhettem.

Az orosz szakadárak erőszakos foglalása a szent helyet sem kimélte, úgy, hogy a kereszt helye fölé épült oltárt már kizárólagos birtokukba vették, s azon katolikus papnak miséznie nem szabad. Csak mellette birnak a katolikusok egy oltárt, melyen ez alkalommal miséztem.

Üdvöztönk egész élete megaláztatás volt; ugyanabból bőven kijut a katolika egyháznak is az egész szent földön!

Alig hogy elvégeztem misémet, megkezdődött a templom minden szögletében azon fülsértő dissonantia és lárma, melyet a különféle schismaticusoknak egyidejűleg végzett hangos isteni szolgálata okozott. Ma azonban e botrányos lárma sokkal nagyobb mérvű volt, mint az első napon tapasztaltam, mert vasárnap lévén, minden felekezet nagy assistentiával és chorusal, ünnepélyesen végezte isteni szolgálatát.

Midőn a szent sir templomának legszentebb helyeitől örökre elbucsuztam, megtekintettem még a templomnak rézsutosan átellenében fekvő Johannita zárda és templomnak szomorú romjait, melyeket a Suez csatorna megnyitása alkalmával a sultán a porosz trónörökösnek, most már német császárnak ajándékozott, ki azóta ott nagymérvű ásatásokat eszközöltet.

Reggeli után én is azon hat tagu küldöttségbe választattam, mely a társaság nevében a latin szertartásu Patriarchánál tette tiszteletét.

A hospitiumnak arany paszomántos diszruhájába öltözött kavasza méltóságteljesen lépdelt előttünk, a patriarchatusi palotába vezérelve bennünket, a hol oly zajjal csapkodta nagy ezüst botját a lépcsőkre, hogy a szintén keleti díszbe öltözött patriarchatusi szolgák mind összefutottak; mindez különben úgy látszott, hogy a bejelentésre szolgált. Végig haladva számos szobán, a trónteremben fogadtattunk, mely azonban távolról sem mutatott annyi elegantiát, mint akármelyik magyarországi kanonoknak fogadó szobája. Keleti szokás szerint itt is liqueurrel kínáltattunk meg.

A jerusalemi patriarchatus különben csak 1847-ben lett ismét visszaállítva s mindig szent Ferenczrendűek tagja bírja e magas egyházi méltóságot, melyhez Palaestina és Cyprus katholikus hivei s a Jerusalem és környékének kath. intézetei tartoznak. Ez intézetek a legutóbbi időben bámulatos módon szaporodtak s a szerzetesek áldásos működése már nagyon észrevehető. Az árvák nevelése, kitűnő oktatás, beteg-ápolás s szá-

mos más jótékony fáradozásák által, melyben minden vallás-felekezetűt részesítenek, — közelebbi érintkezésbe jöttek a keresztények a mohamedánokkal, mi által máris ledőlt a kettő között azon válaszfal, mely a mohamedánnak megtérését eddig lehetetlenné tette.

Visszatérve lakásunkra, a város utczáin keresztül vonuló török katonai zenekarral találkoztunk. Dobszóval kísért harsona zenéjük mélabús dallamokat játszott, mely most, midőn Jerusalemtől örökre búcsut venni készültünk, mélabús hangulatunkat csak fájdalmasan növelte.

Búcsu-ebédünk után, melyen az osztrák-magyar konsul is részt vett — a túlvilági örök Jerusalembeni vizontlátás kívánatai között fájdalmas érzéssel búcsuztunk el a zarándokháznak főnökétől s délutáni 2 órakor már a város falain kívül voltunk, hogy az ott egybegyűlt s jerusalemi pálmaágakkal feldiszitett kocsi-jainkban elhelyezkedjünk.

Midőn Jaffából Jerusalembé jöttünk, szép számú banderiummal rendelkezünk, mert a kalandkedvelők lovaglásra vállalkoztak. A tizenhét órai lovaglás azonban mindannyit néhány napra nyomorékká tette, úgy, hogy most visszafelé okulva a multon, senki sem merte többé ez utat lóháton megtenni, annál imponansabb volt azonban kocsi-sorunk.

Nappal tettük most ugyanazon részt, melyen jövetelünk alkalmával éjszakának idején haladtunk s így nem kerülhették ki figyelmünket az újabban létesített számos zsidó coloniák. Az alliance izraelite óriási terü-

leteket vásárolt össze a török kormánytól a Palaestínába vándorolt szegény zsidó családok számára. E sziklatalaj nagyjából még terméketlen sivatag; melyet nagy fáradsággal kell planirozni, a kövektől megtisztítani s reá hordott humussal használhatóvá tenni. A fáradság meghozza azonban idővel gyümölcsét, mert a kedvező klimatikus viszonyok alatt a szorgalom ismét kánaáni földdé változtatja e sivatagot. A telepítvényes zsidó családok nemcsak ingyenesen kapják a földet, hanem az első három évben, midőn a föld még nem termi meg fáradságuk gyümölcsét, — a megélhetés és építkezésre is kapnak sustentatit az alliance izraelitétől. A török kormány most annyiban korlátozta a bevándorlást, hogy csak 16-tól egész 24 éves munkaképes egyéneknek engedi meg a települést. Itt tehát a zsidók nem a kényelmes speculatio, hanem arczuk verejtékében, nehéz munkával keresik kenyerüket.

Az uti programról csak annyit hallottunk: hogy mind a vacsora, mind az éjjeli szállásra vonatkozólag kelő intézkedés történt. A helyre vonatkozólag eltértek a nézetek, mert némelyek Latrunt, mások pedig Ramlehet emlegették. A helylyel azonban legkevésbé sem törődtünk, a fődolog az volt, hogy gondoskodva van nemcsak vacsoráról, hanem kényelmes éjjeli szállásról is s így nem leszünk kénytelenek ismét az egész éjjelt feláldozni.

Órákon át szenvedtünk már tikkasztó hőség s átláthatlan porfellelgeben, úgy, hogy az eszeveszett hajtásban, a döcögő köves uton, deszka ülésünkön már-már tartatlan volt helyzetünk.

Elhagytuk már szent János születés helyét, elhagytuk Abugoscht, de Latrunt is s nyugodtan lélekzöttünk fel, mert nem e gyanus és veszedelmes helyeken, hanem csakugyan Ramlehben lesz éjjeli tanyánk, s ez mindnyájunkra nagy megnyugtató volt, mert hisz láttuk már jövetelünk alkalmával, hogy az áldottlelkű Ferenczrendüeknél mily fényes fogadtatásban részesültünk s mily tiszta és kinálkozóak voltak az ágyak is.

Könnyebben türtük most már az ut nehéz fáradalmait, mert hisz nemsokára elérjük már Ramlehet s lukullusi vacsora után kényelmes és puha ágyakban álmodhatunk Jerusalemnnek felejthetlen emlékeiről.

Nyolcz óra tájban korom sötétségben értünk a ramlehi zárda elé, de ideje is volt, mert zsibbadt tagjainkon alig tudtunk már megállani.

A zárda nehéz kapuit zárva találtuk. Nyugtalanul vettük igénybe az ajtónak vas zörgetőjét, de az ostromszerű zörgetésnek viszhangján kívül semmi neszt sem hallottunk. Hogy e vad vidék és gyanus nép között éjjeli időben tárt kapukat nem találtunk, az nagyon is érthető, de, hogy ily hosszú zörgetésre még mindig nem nyertünk bebocsáttatást — az már gyanusnak tünt fel előttünk. Végre azonban mégis hallottunk kulcscsörtetést s többszörös ajtónyikorgást.

Az ajtóban megjelent három marczialis termetű néger a karavánnak láttára nagy szemeket vágott s erősen védekezett, hogy senki az ajtón be ne léphessen. Habár beszélni velök nem tudtunk, annyit mégis megértettek, hogy a priorral akarunk beszélni, ki ké-

relmünkre égő gyertyával s a többi szolgálószemélyzettel csakhamar megjelent s tudtunkra adta: hogy legnagyobb sajnálatára nem fogadhat el bennünket, miután senki sem tudatta őket jövetelünkről s így fogadtatásunkra semmiféle intézkedés nem történt; midőn néhány nappal ezelőtt bejelentve jöttünk s vendégszeretetőket élveztük, minden intézkedést megtettek, sőt ágyakat is hozattak az alkalommal számunkra, de most már azokat is visszaküldték. Talán kételkedést olvasva le arcunkról, bevezetett bennünket a főnök a zárdába, hol csakugyan meggyőződhattünk, hogy legfeljebb 6 vagy 8 ember kaphatott volna ágyat s néhány falat száraz kenyéret. Készséggel ajánlotta fel a szegény házfőnök — ki különben nagyobb zavarban volt, mint mi valamennyien — mindenét, de összes készletben levő élelmökkel még tíz ember sem csillapíthatta volna éhségét!

A meglepetés első sujtó pillanata után a zárdabani hosszas tanácskozás alkalmával, az utasok vad mérge és dühe már hangos zugolódásban tört ki, melyet csak a kétségbeesett szegény zárdafőnöknek sajnálkozása fékezett némiképp.

Nem maradt egyéb hátra, mint hogy valamennyien a ramlehi csárdába vonuljunk s ott teremessünk elő bármi módon valami ételmet.

A csárdának készletben levő kevés száraz kenyéret és szárított halát mohón falta fel egy-két ember, a többi pedig gazdagon táplálkozott méreggel. Itt már sans gène adott kiki szabad kifejezést nemcsak higgadt

szavakban indignatiojának, hanem sanguinikus magyar módon féktelen dühének a rendezőség gondatlansága fölött. A napról napra tapasztalt elégedetlenség, mely nemcsak a rendezőség gondatlansága, hanem számos egyéb körülményből is lassan-lassan fejlődött, itt vulkánként tört ki.

Az izgatottság zürzavarában visszamentem a zárdába és legalább számomra kértem egy darabka száraz kenyeret, s a zárdafőnök könyörülve rajtam, még megtoldotta kenyér adományát egy darab sajttal is, mely elég volt négyünk éhségének csillapítására.

Az izgatott közönség még nem fejezte be a vétkes mulasztások lajstromának elősorolását, midőn egyik utitársunk azt constatálta, hogy unokanővére, — ugyanaz, ki minden kirándulásunk alkalmával elkésett — visszahagyatott Jerusalemben s csakugyan úgy is volt!

Kocsi Jerusalemben, az általunk Jaffában kibérelteken kívül, nem létezik! Magányosan mint nőt vissza nem hagyhatjuk e távoli világrészben, de nekünk is még reggel okvetlenül el kell hajónkkal indulnunk, hogy még pénteken délben a selamliki ünnepélyre, a Sultánnak látványos ima-menetére Konstantinápolyba érhessünk. Szegény nőnek kétségbeejtő helyzetét ép oly melegen éreztük, mint saját helyzetünknek kinos voltát, mely miatt annyi időt s Konstantinápolyban a látványosság legfőbbikét el kell mulasztanunk. Hogy küldtek-e érte vissza Jerusalembé kocsit, vagy történt-e ügyében valami intézkedés, azt nem tudom. Reggeli két óra tájban azonban gyors lódobogás hallatszott s

csakhamar reá két tajtékozó arabs ló elveszett utitársnőnket s egy majdnem tökrészeg dragománt hozott közénk, ki kézzel-lábbal kapaszkodva alig tarthatta magát lován. Bámultam azon resignatiót és angol phlegmát, melylyel utitársnők annyi halálos félelem után, igazán életveszélyes kalandjait elmondotta. Jerusalemben visszahagyatva, kétségbeesésében a zarándokház főnökéhez fordult, ki hamar gondoskodott lovakról s egy dragománról, ki elkísérje őt Jaffába. számítva reá, hogy hajónk nélküle nem fog elindulni. Legfőbb félelmet azonban saját jósága okozott magának, mert dragománjának minden csárdában fizetett áldomást, míg végre azt vette észre, hogy tisztességesen berugott. Ily kíséret mellett még erőslelkű férfi is csakhamar elvesztené bátorságát, ő azonban megérkezése után forró hálát adott ugyan Istennek, hogy ily nagy veszélyből megmenekült; de azután örült annak, hogy a félelem s ily hosszú lovaglás iszonyu fáradsalmán kívül minden egyéb baj nélkül érdekes epizodot volt alkalma naplójába jegyezhetni.

Miután a kedélyek már kissé csillapodtak, kiki keresett magának nyugvó helyet részint ülve a kocsikon, részint kinyújtózva a puszta földön. Én egy ügyvéd s egy orvos utitársammal a házörző ebek módjára a puszta földön nyújtottam ki fáradt tagjaimat s azon édes tudat: hogy Jákob sorsát osztva a szent föld göröngye szolgál fejpárnám gyanánt s a mosolygó szép csillagos ég képezi takarómat — csakhamar mély álomba szenderített.

Rövid nyugvás után még jóval hajnal előtt ismét megindultunk és pedig most előzetes revisio után, példásan szép zárt rendben.

Jaffába érkezve ágyudörgéshez hasonló morajt hallottunk, mely a háborgó tengernek ijesztése volt. A tengerből kiálló szirtekhez óriási hegyek magasságában verődtek a habzó hullámok. Lehetetlenségnek tartottam a hajóra szállást, mert alig hihettem, hogy ily óriási hullámok mellett, bárkáinkkal átesuszthassunk a sziklák közötti keskeny szorosokon.

Nem értünk reá tanakodni a veszély fölött, mert a legelőször partra ért utasokat az arabsok már karjaikba ragadták. Megkezdődött ezzel a bárkába való szállításnak komikus scenája. A könnyebbeket ölben vitték a nehezebbeket pedig háton. Engem is egy erős marczona alak kapott karjaiba, de alig vitt néhány lépésnyire a vízbe, vissza hozott s integetéssel adta tudtomra, hogy a vállaira mászszam. Nehéznek találta sulyomat mert úgy dobott a bárkára, hogy csak úgy nyögtem bele s még hozzá oly szurkos olajos helyre jutottam gyengédtelen dobása következtében, hogy ruhám egészen összemaszatalódott.

Midőn bárkánk elindult, halálsápadt arczezal némán ült kiki helyén. Az előttünk haladt bárka elel tűnt szemeink elől az iszonyu hullámvölgyben, hová mi is követtük őket. Midőn így az ijesztő fekete sziklák közé hanyattunk, nem volt közülünk senki sem, ki a halál és örökkévalóság gondolatával a legkomolyabban nem foglalkozott volna.

A nőket és a gyengébb idegzetűeket nagy mérvű tengeri betegség fogta el s félig ájult állapotban tehetetlenül dőltek egymás karjaiba.

A sziklák közül szerencsésen kimenekültünk, de a szabad tengeren nagyobb lévén a hullámok játéka, látszólag nagyobbnak tünt fel előttünk az életveszély. A hullámok iszonyu magas csúcsairól pillanat alatt merültünk le a szédítő mélységbe. A nők sirásába az erősebb lelkűeknek akaratlanul kitört mély sóhaja vegyült.

E közös haláltusa közepette mintegy adott jelre kivették arabsaink evezőjüket a vízből s az egyik vadállathoz hasonló örjöngéssel, szikrázó szemekkel követelt gazdag baksist tőlünk. Tudva azt, hogy e vadállatok ép a legnagyobb életveszélyt használják fel lelketlen rablásra s minél nagyobb a félelemben nyújtott adomány, annál elégedetlenebbek s annál tovább folytatják a zsákmányolást — kétségbeejtő volt helyzetünk. Izgatottan ugrottam fel helyemről s görcsösen összeszorított ököllel fenyegettem e rablót: hogy consulatunk utján majd megadja árát e lelketlenségének, de féktelen dühös kiáltozásom s fenyegetőzésem nem ijesztette meg, mert vérfagyasztó hidegséggel mutatott a hullámok által közelünkbe hányatott másik bárkára, melyben szintén abban hagyták az evezést s az egyik bárkás turbánjába szedte az utasoktól a rablott baksisokat.

Bárkánk evezés hiányában ezáltalánul hányatott s a hullámok iszonyu örvényei minden pillanatban

elnyeléssel fenyegették. Utitársaim kérelmére magam szedtem sisakomba a reszkető kezekből nyújtott gazdag adományokat, de tudtára adtam a bárka kormányosnak, hogy csak akkor adom azt át neki, ha hajónk közelébe érünk. Kapzsi szeme úgy látszott megelégedett kalapom tartalmával, mert megkezdték ismét az evezést.

Hajónk közelébe érve már szabadabban lélegzetünk fel, de a tulajdonképeni veszélyről csak ott volt fogalmunk, midőn hajónk kolossális magaslatára megkezdtük a felmászást. A hajónk oldalán levő lépcsőzet, a hullámok iszonyu mélységében vajmi rövid volt s így csak azon pillanatban kaphatták el a hajó lépcsőzetén álló matrózok az egyes átszállókat, midőn a hullámok a lépcső magasságáig hányták bárkánkat s egyenként onnan kiugrottunk.

Hosszas veszteglésünk következtében a mi bárkánk érkezett utoljára hajónkhoz, úgy, hogy a többi utas már a hajó fedélzetéről nézte a felszállásnak e vérfagyasztó látványát.

Közel harminczan voltunk a bárkán s így nagyon soká tartott a felszállás. A hullámemelkedés pillanatában csak gyors és merész ugrással érhattük el a lépcsőt s ugyanazon pillanatban ismét mély hullámörvénybe merült a bárka. Az egyik utas ugrásával nem érve el a lépcsőt visszaesett a bárkába s tetemes sérülést szenvedett. Általános félelem fogott el mindenkit, midőn egy törődött öreg urra került a sor. Megragadta ő is a lépcsőzetről nyújtott kötelet, de a hul-

lámemelkedés válságos pillanatában nem volt elég fürge s így elkésett ugrása után nyomtalanul eltűnt a habokban. Iszonyu rémkiáltás hangzott a hajó fedélzetéről, de ugyanazon pillanatban már felhúzták a matrózok a köteleket, melyet szerencséjére e szegény öreg még göresösen tartott.

A jaffai kikötő bizonyára emlékezetes marad a keleti kirándulók előtt, de egyáltalán kevés utas lehet, ki többé kevésbé rémes emlék nélkül fordult volna meg e helyen. Számos emberélet esik itt évenként áldozatul s a jaffai Ferenczrendűek is említették, hogy testvéreik közül sokan lelték már itt halálukat. Ha az „ázsiai állapotok“ desperatus jelzője valamire méltán illik, úgy az bizonyára a jaffai kikötő s nem is tudom, vajjon e nyomorult népnek kereset forrása, vagy stratégiai szempontok akadályozzák-e a rendszeres kikötőnek létesítését?

Részünkről csak hálát adhattunk Istennek, hogy a határtalan félelmen kívül minden más baj nélkül érkezünk innét hajónkra. Kizsákmányolási panaszunkra hajós kapitányunk csak mosolyogva konstatálta: hogy ez mindég így volt s ezen segíteni a török kormány-nál nem is lehet. Mi különben még nagyon loyális bánásmódban részesültünk, mert mint utólagosan hallottuk, a többi bárkában nemcsak háromszor szedtek baksist, hanem a kisebb ezüst pénzeket indignálódva szórták sorra a tengerbe.

Nehéz nap és nagy megpróbáltatás várt a hajó fedélzetén is az utasokra. Mint őszszel a megdermedt

legyek, úgy hullottak egész napon át a tengeri betegek; s miután mindenki félt a hajó mélyében levő közös termektől, bármerre tekintett az ember a födélzeten, mindenütt csak erőlködő betegeket látott s keserves nyögéseket hallott.

A konyha könnyen behozhatta a más alkalommal való tulfogyasztást, mert csak kevés embernek volt bátorsága asztalhoz ülni.

Szeptember 27-én egész napon át nélkülöztük a szárazföldnek látképét s a megszokott egyformaságban élvezettel hallgattuk dr. Erődy Béla jeles orientálistánknek Konstantinápolyról tartott előadásait. Az éjnek késő óráiban csillámlott fel a láthatárban Rhodus szigetének világító tornya.

Szeptember 28-án már kora reggel Chos (jelenleg Stanchio) szigete tárult eléink, Hyppokrates orvos s Apelles festésznek születéshelye, melyet még az egykoron nevezetes Aesculap temploma is hirnevéssé tett. E kopár szigeten csak elszórtan láhattunk itt-ott fehérre meszelt házakat.

A teljesen lakatlan kalymnosi sziklaszigetet csakhamar a kiválóan phantasticus sziklapartokkal biró Leros szigete váltotta fel, mely után elértük a sz. János evangelista által oly hirnevéssé lett Patmos szigetet. Ide száműzetett a második keresztény üldözés alkalmával az agg evangelista s itt is írta az apocalypsist. A vulkanikus képződésű kopár szigetnek ölében la

Scala nevü csinos kis városka fehérlik, míg a háttérben magas hegyen fekszik Patmo városa s ódon-szerű hatalmas vára, melynek helyén egykoron szent Pál apostolnak gyújtó szavai viszhangzóttak. Ima és elmélkedésre int minden e komoly és méltóságteljes szigeten.

Patmos közelében értük Samos szigetét, melynek helytartója fejedelmi czimet visel, s habár Törökországnak souseraini adót fizet, sem Török-, sem Görögországhoz nem tartozik. A hajók rendesen a kisázsiai partok felé érintik e szigetet, s azon oldalán fekszik fővárosi is; mi azonban, nyugodt levén a tenger, rövidebb utat választottunk s közvetlenül a szigetnek nyugati partjai mellett haladtunk. Pythagorasnak e születéshelyén Anakreon és Herodot is tartózkodott, hirnevessé azonban Polykrates, zsarnok uralkodója (Kr. e. 522.) s Junónak ritka szép temploma tette. Később, mint Juvenalis említi, csak az elítélt rabokkal népesítették be e szigetet.

Páratlan szép képet nyújtott e sziget. A kopár s vadregényes sziklák tövében itt-ott olajfa-ültetvények között egy-egy házikó fehérlett; amott körülbelül a hegy magasságának közepén haragoszöld cyprus-erdő alatt lapostetejü házakból álló csinos kis falu mutatkozott; a falutól távolabb, a vegetatio nélküli komor sziklák között magános kis kápolna állott; a hegyláncnak egyes csúcsai pedig hófehér ködfelhőkbe nyultak. Az eddig érintett szigetek között bizonyára ennek képe nyújtotta a legkellemesebb benyomást.

Samosnak átellenében láttuk Nikaria szigetének csupasz szikláit.

A mint e szigetcsoportból kiértünk, a mindinkább kiterjedt fehér ködfelhők beborították az egész láthatárt s csakhamar hatalmas záporosőt szolgáltattak.

Ebéd után ismét kitisztult az idő s midőn a fedélzetre siettünk, egy igen szűk szoroson haladtunk át. Egyik oldalon picziny szikla tetején világító torony állott, melynek épületéből a toronyőr egész családjával kiállott üdvözlésünkre; a másik oldalon a kiválóan termékeny s szép Chios szigetét érintettük. Chios is azon hét város közé tartozik, melyek Homér bölcsőjével dicsekesznek. Három évvel ezelőtt iszonyu földrengés dühöngött itt, mely sok ezer embernek pusztította el életét. A sziget fővárosa közvetlenül a partok mellett, hosszú vonalban terjed el magas hegynek tövében.

Az átellenben levő szép ázsiai partok s Smyrna városának látképe a ködös láthatárban nagyon sokat vesztek.

Elhagyva Mitylene szigetét, nyugalomra mentünk s így legfeljebb csak álmunkban foglalkozhattunk az ősi Trojának földével, melyet most sajnosan éjjel kénytelenítettünk érinteni.

Szeptember 29-én arra ébredtünk fel, hogy hajónk megállott. Habár még csak hajnali 5 óra volt, mégis felkeltünk s nem tudva, hogy miért állott meg hajónk, kíváncsian siettünk a fedélzetre. A Dardanellák

torkolatánál voltunk, melyeknél csak hosszadalmas formalitás és jelentések után szabad a bemenet.

Ritka hely van, mely hadászati szempontból oly fontos volna, mint a Dardanellák. Nemcsak a jelenlegi Európa kíséri feszült figyelemmel e szorosnak védműveit, hanem már az ó-kornak nagy nemzetei is ide irányozták számitó tekinteteket. Nemcsak Xerxes, a perzsák hatalmas királyának világhódító serege számára itt veretett hidja tette nevezetessé e helyet, hanem a történelemnek számos eseményei is fűződtek nevéhez. Nem is lehet csodálkozni, hogy ijesztő ágyuk tátongnak nemcsak a torkolatnál, hanem az egész szoros mentén, mert hisz Törökországnak sorsa körülbelül a Bosporus s a Dardanelláknak erődtményeitől függ.

A európai oldalon, kopár hegynek lejtőjén Kilidul-Baher (a tenger kulcsa) városa terült el szemeink előtt, messze terjedő földsánczokkal erődtített ódonszerű várával. A város, majdnem kivétel nélkül európaias izlésben épült emeletes házaival, esinosan fekszik s szépségét a haragoszöld cyprus-erdő közötti temető csak emeli.

Az ázsiai sik téren Csanak-Kale (cserepvár) nevű tekintélyes város fekszik. A tengerparton Platán és Cyprus-fákkal beültetett lombos sétatér terül el. Az élénk kikötő városnak zöld fákkal szegélyezett vörös fedelű házai esinos látképet nyujtanak. Lakosai leginkább zsidókból állanak, kik a szomszéd szállókben termesztett borral és cserepedényekkel kereskednek. A csanak-kalei tükördarabokról s ezfra aranyzással diszi-

tett híres korsókról azt tartják, hogy ép oly előnyösek a víz hűtésére, mint a fajumi (Egyiptom) korsók, melyek a Nilus iszapjából készülnek. Csanak-Kale azonfelül osztrigáiról is nevezetes. Mindkét specialitást csolnokon hozták eladásra hajónkhoz, kapitányunk azonban megtiltotta nekik, hogy hajónkra feljöjjenek, mit leginkább az eredeti alaku korsók miatt sajnáltam, melyekből nagyon szerettem volna egy-két darabot szerezni. Emelkedett helyen fekvő, fontos szerepre hivatott erődítményéből az ágyuknak egész legioja csillogott felénk.

A mint hajónk másod kapitánya a megszerzett patikával visszaevezett hajónkhoz, felszedtük a horgonyt s tovább haladtunk a szorosban, melyen egyik erődítmény a másikat éri, úgy, hogy legalább laikus szem lehetetlenségnek tartja itt az erőszakos áthatolást.

A Dardanellák legszűkebb, most Nagara Burun nevezetű pontján állott egykoron, az európai részen Sestos s az ázsiai parton Abydos, az oly sokszorosan megénekelt Hero és Leander szerelmi kalandjaiknak hirneves helye.

A Dardanellák másik végén, a török birodalom egyik legélénkebb kereskedő városa, Gallipoli mellett haladtunk el. Modern erődítményein kívül még Justinian császár idejéből is számos romja maradt fenn, a történelem lapjai pedig az 1190-ben a kereszties hadakkal itt atkelt Barbarossának emlékét tartották fenn.

Déjeuné után, midőn már a Márvány-tengerben haladt hajónk, a fedélzetről hangzott nagy örömkial-

tás kelté fel figyelmünket, mely a delphineek díszelőadására vonatkozott. Körülbelül ötven delphin végezte a levegőben pajkos tánczát, fürgén ugrándozva ki a vizből s fejjel bukva abba ismét vissza.

Ma délután olvastam legelőször egy Jaffába utánunk küldött magyarországi lapot, mely ezelőtt két héttel jelent meg s az ujdonságok között a Nilus rendkívüli áradásának hírért is hozta, mely szerint: „Görge tartományok teljesen ár alatt vannak, úgy, hogy a lakosság a legnagyobb inségnek van kitéve. A Nilus gyors dagadása következtében Assuanban a katonai élelmező raktárak is víz alá jutottak. Disneh falu teljesen víz alatt áll; egy Luscor nevű másik falut pedig, mely földből volt építve, az ár teljesen elmosott a föld színéről.“ Mindezt érdekesnek találtuk ugyan, de nem volt ujdonság előttünk, mert részben saját szeminkkel láthattuk a szánandó állapotokat.

A Márvány-tengerben csak rövid ideig vesztettük el teljesen szemeink előtt a szárazföldnek látképét. 5 órakor már látcsövünk alá kaptuk San-Stefanot, a híres békekötésnek helyét, hol csak nemrég oly hatalmas hangon diktált az orosz a szegény töröknek. Hogy el ne mulaszszuk közelben láthatni e híres diplomatiái helyet, 6 óra helyett $\frac{1}{4}$ 6-kor ültünk a dínér-hez.

Kényelmesen megebédelve, midőn kiléptünk a fedélzetre, a meglepetések legszebbike várakozott reánk. Azt véltük ugyanis, hogy San-Stefanoban fogunk gyönyörködni s Konstantinápoly előtt bámultunk.

Első pillanatra elfelejtettem, vagy jobban mondva nem is gondoltam Konstantinápolyra, mintha csak vászonra festve láttam volna a tenger sima tükréből kiemelkedni e minden képzeletet felülmuló nagyszerű képet.

Alkonyat volt. A nap megtört s bágyadt sugarai átláthatlan távolságban vetettek naranessárga fényt a tenger sima tükrére, melyet csak imitt-amott egy-egy felszökelő delphin zavart meg, mintha irigyelni látszott volna bennünket e felülmulhatlan látkép miatt s részét akarta volna abból szintén kivenni.

A Márvány-tenger- és a Bosporusra kisarkaló serailésúcsra, Stambulnak legszebb pontjára érve, — baloldról a várost szélességében keresztülszelő s az európai édesvizekig nyúló „aranszarv“, jobb oldalról pedig a Bosporusnak felülmulhatlan szépségü partvidéke tárult fel előttünk. A két világrészre épült átláthatlan terjedelmü városból a magasba nyúló haragoszöld cyprusok vetekedni látszottak az árbocszerű karsu minaretekkel.

A galatha tornya előtt hajónk mintegy kimerülve felhagyott gőzerőlködésével. Egy kisebbszerü gőzös, valószínűleg a Lloyd-társaság gőzbárkája közeledett felénk s felfogva hajónk kötelét, a kijelölt boához vonszolt bennünket. Alighogy megállapodtunk, egy 8 török katona által evezett bárka közeledett felénk az árgus szemü öböl rendőrt hordozva hajónk körül.

E közben eltűntek a nap utolsó sugarai, melyek már csak a phantasticus minareteket világítják meg,

homályban hagyva az alantabbi kolossalis épület-tengert.

Midőn most Galatha, Stambül és Skutarinak világító tornyai kigyultak és a hármás tengeren lebegő ezernyi hajók árbocz-erdeje a lassanként meggyújtott lámpák által egy csillagtengerré változott, melynek rezgő fénye a sima tengeren oly bájosan visszatükröződik, miként a lassanként feltűnt csillagok az ég derült kék boltozatát egy gyöngyökkel behintett hálóvá varázsolták, mely alatt Ázsia heglánczának fekete csúcsai, a hóborította Olympus, a Márvány-tengernek bájos herczeg szigetei, a serail-esúcsnak komor fensikja s Stambulnak dombjai, szóval az egész természet úszni látszott; — midőn a temetők szomorú cyprusai mögül a halvány hold is kikelt s mysticus fénnyel világítja meg e bámulandó képnek egyes részleteit, — örömitassá lett szemem és lelkem is; s a karsu minaretek a magasba emelék képzeletemet.

Valóban, Isten és az emberek, a természet és művészet oly remek összhangban alkották e képet, hogy ennél elragadóbbat emberi szem a földön nem szemlélhet. Ha az embernek csak egy pillanatot volna szabad a földre vetni, ismét kellene azt szemlélnie.

Most már elfeledtem mindenkorra Stokholmnak gyönyörű látképét, melyről azt hittem, hogy felülmulhatlan.

Hat óra után érkezett hajóknak már nem szabad kikötniök s így nekünk is az estét és éjjelt a hajón kellett töltenünk. Boszankodtunk ugyan e fölött, mert

ugy látszott, hogy szállodai költség kimézés szempontjából volt már a dolog úgy elintézve, hogy a 6 órai záridő után érkezzünk, — de utólagosan meggondolva a dolgot, ez csak előnyünkre volt, mert nagyobb élvezetben nem részesülhettünk volna, mint minőt a város látképe e holdvilágos éjszakán nyújtott.

Szeptember 30-án már 4 órakor keltünk, hogy gyönyörködhessünk a nap keltén, valamint a város szépségén, melyet este csak a hold világításánál láttunk.

Pénteki nap, vagyis a mohamedánok vasárnapja lévén, a város ünnepies színezetet öltött s számos toronyról fehér holdas vörös zászló lengett.

Hegyes orru s csinos faragványokkal ellátott keskeny esolnakoknak (kaik) ezreit hosszú szakállal s többnyire hadzi (mekkai zarándok) jelvénynyel bíró tisztés törökök kormányozták a város különféle része felé, s közben-közben sűrűen megtellett helyi gőzösök surrantak a Bosporus, az aranyszarv vagy a Márványtengernek herczeg szigetei felé. E rendkívüli forgalom és élénkség, valamint a minden chablont nélkülöző s így minden zugában más-más anyagot mutató város elég változatosságot mutatott ugyan, de mégis meguntuk a reggeli 4 órától egész 8 óráig tartó várakozást.

Midőn végre a consulatus részéről üdvözlésünkre jött küldöttséget fogadtuk, a hajónk köré csoportosult számtalan kaikon a partra evezünk.

A partról in corpore gyalog mentünk a Szécsényi pascha által tervezett fogaskerekű vaspályához s azon fel a perai európai negyedbe.

A fő hadiszállás Tóthfalussy nevű magyar ember birtokát képező „Hotel de Pest“-ben volt, én azonban három társammal a „Hotel Royal“-ba jutottam, hol a Konstantinápolyban töltött öt napon át csupa feszes angoloknak társaságában voltam. Igaz ugyan, hogy csak a közös étkezésnél vagy az olvasóteremben találkoztunk e nevetségig feszes családokkal, kik még a baraczkot is villa- és kanállal ették, de az angol társaságból e rövid idő is elég volt arra, hogy megunja az ember.

A mai napnak legfőbb látványosságát a selamlik, vagyis a sultánnak ünnepélyes imájára történendő díszmenete képezte. A selamlik szó különben annyit jelent, mint „üdv dolga.“

A sultán nemcsak uralkodó, hanem a mohamedán vallásnak legfőbb papja vagyis kalifája, ki Mekka és Medina, valamint a többi mohamedán szent helyeknek birtokosa. Mint kalifának szigorú kötelessége pénteki napon ájtatosságát nyilvánosan végezni, mely alól csak súlyos betegség mentheti fel őt. A sultánok némelyike oly lelkiismeretesen vette e kötelmét, hogy még betegen is elviteté magát a dzsámiba.

A sultáni ima néha másfél óráig is eltart, mert a tulajdonképeni ima után a sultán még soká elmélkedik itt az állam legfőbb ügyei fölött s az itt felvillant gondolatok döntő hatással bírnak s rögtön végrehajthatnak.

A mecsetek között két rendbelit kell megkülönböztetni; van ugyanis: dzsami és mesdji. Dzsami csak összesen 16 van Konstantinápolyban, míg mesdji számtalan. Dzsamit, vagyis nagyobb imagyülhelyet csakis uralkodónak szabad építtetni s ezekre óriási alapítványt kell tennie, melyből nemcsak a mecset, hanem számos jótékonyági intézet és iskola tartatik fenn.

A selam-likot csakis dzsamiban szabad tartani s a sultán esetről-esetre jelöli ki a helyet, melyik dzsamiba fog imájára vonulni s rendszeren csak az utolsó pillanatban adja ki e rendeletet. Az orosz czárok nehezen állanak ki annyi félelmet, mint a sultánok, kik csak fanatikus ármánykodóktól vannak körülvéve. E félelem okozza azt, hogy a nagy tömeg félrevezetésére egész ellentétes mecset jelöltetik ki a selam-likra s míg a város összes lakossága a kijelölt helyen várakozik, addig a sultán egész más helyen végzi imáját.

A sultánok már rég kiköltöztek e fanatikus törökök városrészéből s a stambuli serail elhagyatottan áll. Abdul Aris a Bosporus melletti tündérszép dolmabakesei palotát lakta, de mert ott meggyilkoltatott, utódja Abdul Hamid nem lépte át annak küszöbét s ez is most lakatlanul áll. Jelenleg a szultán messze a városon kívül, szállodánktól körülbelül másfél órányira eső Yildis-kösk nevü teljesen elrejtett palotában lakik, s hogy ne kelljen a selam-lik alkalmával a városba vonulnia, palotája közvetlen szomszedságában építtetett egy dzsámit s rendszeren ebben végzi pénteki ájtatosságát.

A mohamedánoknál a nap nem órákra, hanem öt imaidőre van osztva, melyek a hajnal beköszöntése előtt kezdődnek, vagyis a korán előírása szerint azon pillanatban, midőn a szem a fekete szál fonalat a fehértől már meg tudja különböztetni. A selam-lik a harmadik imaidőben tartatik, mely körülbelül 12 és 1 óra közé esik.

Már 11 óra előtt megindultak kocsijaink zárt rendben a Yildis-kösk felé. Az egész város talpon volt s ugyanazon irányban toldult. A katonaság már összpontosítva állott a városnak minden negyedében. Minduntalanul magas állami tisztviselők, pasák és miniszterekkel találkoztunk, kik aranytól csillogó ruhában vad ménen száguldtak előre.

Ez óriási tömegben szerencsés az, ki csak valamit is láthat. Számunkra azonban consulatusunk utján már előzetesen gondoskodva volt pompás helyről s ez a mecsettel szemközt levő palota volt, honnét a legszebben szemlélhettük az egész díszfelvonulást.

Yildis-köskbe érve, in corpore mentünk a kijelölt palotába, hol azonban zárt kapukra találtunk s tudtunkra adák, hogy a japáni trónörökös is ugyanazon napon ért Konstantinápolyba s így magasabb rendelet folytán ő fogja e szép kilátási helyet elfoglalni. Nem maradt más hátra, mint a palotának magasan fekvő udvarában csoportosulni, a hol recompensatioul azzal vigasztalhattuk magunkat, hogy nemcsak sultánt, hanem mikádót is fogunk csodálhatni. — Csakhamar meg is érkezett a sultán fogatain a japáni magas ven-

dég kíséretével együtt s mellettünk vonult be az eredetileg számunkra reservált terembe.

Harsona zene mellett megkezdődött a városbéli lovas és gyalogos katonaságnak felvonulása. A száz ránczu rövid fehér szoknyás (fusztanella) albánok, syriaiak, egyiptomi szerecsenek, cserkeszek s tudja az ég, hányféle tarka katonaságnak századai rendkívül szép, festői látványt nyújtottak. Az arany paszománt-és rendjelektől csillogó magasrangu tiszték már egész legiót képeztek, kik argus szemekkel vizsgálódtak nemcsak a katonai kordonon kívüli tömeg között, hanem leginkább minket, a privilegisált helyen összecsoportosult magyarokat fixiroztak gyanakodó szemeikkel. A rendőri szemek valószínűleg veszedelmes nihilistákat véltek bennünk felfedezni, mert nem tudom miféle magas parancsra lovasok vágattak közénk s gyalázatos durva módon lovaikkal rugtattak széjjel bennünket. Szégyenletes módon szorítottunk így a sűrű katonai kordon mögé, a hol csak az láthatott lábujjhegyére ágaskodva valamit, ki az én nagyságommal versenyezhetett. A nagyszerűnek ígérkezett kiváltságok helyett ily durva bánásmódra legkevésbé sem számithattunk, s kevesen állhatták meg, hogy indignálódásuknak hangoosan ne adjanak kifejezést.

Midőn a szekerekről ázsiai földdel tele szórták az utat, melyen a Sultán elvonul, a mecsetnek minaretjéről a muezzim Mekka felé fordulva kezeit füléhez tartá s gyönyörű magas tremoló hangon kezdé meg énekét, melylyel az igazhivő mohamedánokat a nagy

Allah imáadására szólítá. Lármás zene, dobszó és trombiták jelezték a Sultánnak elindulását, de e vad lár-mából tisztán hallatszott ki a muezzimnek megható „Allah“ kiáltása.

Maga a menet is ritka szép látványt nyujtott. A festőiesen öltözött testőrök után a pasák és államférfiak vonultak, valamennyien szép és nemes lovakon s csak az utánok jött Sultán ült a vele szemközt levő nagyvezérrel kocsin. A Sultán vörös fez és fekete ruhába volt öltözve s koromfekete körszakálla érdekessé tette feltűnően sápadt, szenvedő arcvonásait.

A mint lassan közelünkbe ért, egetrázó kiáltásban tört ki nemesak a hadsereg, hanem vele együtt az óriási néptömeg, s a mint a sultán a mecsetbe lépett, elnémult a muezzimnak csengő hangja is.

A hosszú ima utáni visszavonulást megvárni már nem jutott senkinek közülünk eszébe, hanem sietett kiki kocsijához, hogy a tánczó derviseknek ima productiójához érhessen. Mig kocsijaink körül rendezkedtünk, sebesen vágatott lóháton közénk egy pasa, ki utólagosan értesült arról, hogy csupa félreértésből mily goromba bánásban részesültünk s kérve kért bennünket, hogy kövessük őt az eredetileg elfoglalt kiváltságos helyre, honnét a Sultán visszavonulását még láthatjuk. Kevesen hallgattak azonban kérelmére, melylyel jóvá akarta tenni valamelyik kollégájának tapintatlanságát, kinek nem volt tudomása arról, hogy mi magyarok vagyunk.

Én is annál inkább követtem a többség példáját, miután tisztán láttam volt az egész menetet s visszahajtottam a városba a tánczó dervisek mecsetébe.

A mohamedan vallásnak is vannak szerzetesei, kik részint alapítójuk szerint mystikus ceremonijuk szerint különféle elnevezéssel bírnak. Mindenesetre legeredetibb valamennyi között az üvöltő és a meoleoi tánczó derviseknek sektája. E szerzetesek nem folytatnak zárdai életet, hanem kiki megy saját mestersége vagy üzlete után s csak meghatározott napokon végzik közös isteni szolgálatukat. A házasság nincs nekik megtiltva, de ha örök szüzességi fogadalmat tesznek, úgy magasabb rangban részesülnek s megurrud-oknak neveztetnek.

A meoleoi derviseket szállodánkhoz közel, a galatai városrészben találtuk. Mecsétjük egyszerű kupola épületből állott, melynek közepén az alacsony rácsozattal elzárt, fényesre csiszolt tánczterem, vagyis szentély állott; körülötte a néző közönségnek karzata volt, felül pedig énekesek és zenészek foglaltak helyet.

A mint beléptünk, tömve volt ugyan a mecsét, de a mohamedánok előzékenyen adtak helyet, úgy, hogy közvetlenül a tánczterem rácsozata mellé állhattunk, hol a dervisek guggoló helyzetben már körben ültek. Egy-két gyermeket kivéve, a legtöbb java korbeli ember volt. Sápadt nemes arczuk méltóságteljes s szende vonásokat mutatott. Fejüket czukorsüveghez hasonló barna filcz süveg fődte s barna színű bő köpenyt viseltek.

A karzaton a brácsa hangját leginkább megköze-
litő vonós hangszeren először nagyon halk, de mind-
inkább erősödő hangon nagyon monoton mélabus
melodiát játszottak, később fuvola hangjához hasonló
két-három pásztorsíp vegyült a karba, míg végre a
fülsértő fortissimonál az éneklő férfikar is megkezdte
perzsa nyelvén őrzöngő ordítását. Reám ez őrzöngő
zene és énekkar oly behatást tett, mintha bolondok
házában volnék, de egész másként éreztek a dervisek.
Elmélkedésök között már a vonóhangszernek pianis-
simo nyekegésére is földreszegett szemeikből sűrű
könyök hullottak bánatos arcukra; a közvetlenül előt-
tem ülő dervis pedig hangos zokogásban tört ki s si-
ránkozó szép arcát köpenyébe burkolta.

Hosszu elmélkedés és csendes zokogás után végre
felkelt a fülkében ülő scheich s utána a dervisek is.
Kiki levetette barna köpenyét, mely alatt hosszú fehér
uszályos szoknyát és bőr övet viseltek. Sorra vonultak
a scheich elé és mély hajlongás után kezet csókol-
tak neki. Néhányszoros, hajlongással összekötött kör-
séta után a scheich ismét visszaült fülkéjébe, egyik
dervis a középre állt, a többi pedig kört képezett kö-
rülötte. Kiki fejét jobb vállára szoritotta, karjait ki-
tárta, úgy, hogy jobbjá felfelé, bal karja pedig viz-
szintesen nyulott s ily posztíóban, az énekkarnak
fortissimo ordítása s hatalmas dobverés között, meg-
kezdődött lábujjhegyen a forgolódás. E szédítő forgo-
lódás oly gyorsasággal történik, hogy az ezer ránczos
szoknya már nem uszályos, hanem vízszintes kerékké

változik. Forgásuk közben lassan-lassan előre haladnak, úgy, hogy megkerülik a közepén forgót s ezt oly bámulandó ügyességgel végzik, hogy egyik a másikának szoknyakarikáját sem érinti. Óvatosság szempontjából azonban egy felügyelő áll közöttük, ki halk hangon figyelmezteti őket, ha véletlenül össze érnének a pergő szoknyák.

Ez eszeveszett forgással, — melylyel különben ballet tánczosnőink hálás tapsokat aratnának — a csillagokat és azok naprendszerét symbolisálják, utánozva a saját tengely s a nap körüli forgást.

Adott jelre ismét körsétát s a scheich előtti hajlongást végeznek, mely után ismét megkezdődik a forgás, mely órákon át mindaddig tart, míg valamennyi ájultan rogy össze s mint marttyrt viszik el a tánczterrről.

Tovább egy óránál néztem e bámulandó örültséget, de még egyetlen egy sem ájult el az idő alatt. Beleszédülve már a pusztá nézésbe is, ott hagytuk őket s az aranyszarvnak végén levő európai édes vizekhez tettünk kirándulást.

A konstantinápolyi magyar egyletnek tagjai voltak vezetőink ittlétünk alatt, s így mi, szűkebb körű csoportunkkal Kovács nevezetű 48-as magyar emigrans vezérlete alatt a Stambul és Galata közötti nagy hidról átszálltunk egy helyi gőzösre, melyen végig jártunk az aranyszarvnak egész hosszán.

Pénteki nap levén, soká szemléltük még a hidról az ünnepiesen öltözött s nagy tömegben hullámzó

mohamedánokat. A nők- és férfiaknak egyaránt rikitó színű öltözete elég tarkává tette a képet. Nőkkel különben csak elvétve találkoztunk s akkor is óvatosan szegzék szemeiket a földre, hogy senkinek ártalmas tekintetével ne találkozzanak s úgy tüntek el a tömegben, hogy lehetőleg észre ne vétessenek. Általában vézna, picziny termetűek, gyenge testalkatúak s fehér ritka fátyoluk alatt csak halvány, szenvedő arcokat láthatni.

A helyi gőzösön a török nők elfüggönyözött külön helyen voltak, a hová időtöltésre kiválóan kedvenc nyalánkságukat, t. i. pisztacziát és sült tökmagot vittek be nekik.

Az egész aranyszarv mentén nincs egyetlen pont sem, mely bámulatra méltó ne volna. A török épületek nagyobb részét egyformák, legfeljebb a sárga, fehér vagy vörös szín különbözteti meg egyiket a másiktól. A kőfalak fölé egy, vagy kétemeletes faépület emelkedik, de nem egyenes vonalban, hanem úgy, hogy mindegyik emelet kissé ív alakban az utcára nyulik. A faalkotmánynak ablak alatti ivezeteit néha csinos faragványok borítják, az ablakokat pedig sűrű farácszat zárja el.

Hogy a mohamedánok nagyobb részét csak faházakat emelnek, azt a Korán tanácsára teszik, mely azt mondja nekik: „maradandó lakásod a földön nincsen, úgy építs tehát magadnak, hogy fiaidnak is legyen mit építeni“. A tűzveszély Konstantinápolyban ép e miatt óriási nagy s csak rövid idővel érkezésünk előtt

néhány száz épület hamvadt el Skutari városrészben. A tüzoltóság katonai szervezésével gróf Szécsényi Ödön — ki különben naponta megtisztelte látogatásával társaságunkat — felejtethetlen érdemeket szerzett magának Konstantinápolyban s elég alkalma is van kitűnően felszerelt s fegyelmezett katonaságát mint tábornok a tűzbe vezényelni.

Az aranyszarvnak tövében, Ejub városrészben szálltunk ki s gyalog mentünk el a mohamedánok legszentebb helye, az Ejub mecset mellett, hol Mohamednek hű fegyvertársa, Ejub nyugszik. A Sultánok trónra léptök után e mecsetben övezik körül magukat Omár kalifának, Mohamed második utódjának kardjával. Még most is halálbüntetés tiltja a nem mohamedánnak ide a belépést. Midőn a suezi csatorna megnyitása alkalmával királyunk Konstantinápolyban időzött, még ő sem tekinthette meg e szent helyet.

Csak az ablakon át szándékoztunk e cyprus fák közötti mecsetbe betekinteni, de vezetőnk rémségesen ijesztett vissza e kíváncsiságtól. A jámbor mohamedán különös boldogságnak tartja, ha teteme az Izlamnak e szent talajában nyugodhatik, azért az egész környéket óriási temető borítja. Ősi keleti szokás szerint a pyramis alakban magasba nyuló, örökzöld cyprus fa a siroknak általános disze. Minden gyermeknek születése napján platánt ültetnek a ház körül s minden uj sirdomb fölé cyprus fát plántálnak. A márványnak olesósága megengedi azt, hogy még a legszegényebbek sirja fölött is egyszerű márványlap vagy sarkophag

álljon, melynek a fej fölötti oszlopán a férfiaknál turbánt, a nőknél lotus levelet vagy egyszerű gombot találunk.

Felmentünk e meredek hegyen fekvő cyprus erdős temetőnek legmagasabb csucsára, a hol hosszú siestát tartva, az egész városra felejthetlen szép kilátást élveztünk. Mint minden lépten-nyomon, úgy itt is találtunk egy kávéházi csárdát, a hol tapsoló hívásunkra fekete kávé és nargile pipát rendeltünk. Itt dohányoztam legelőször igazán török módon. Nargileba csakis perzsiai dohányt használnak és pedig nem hajszálfinomra vágottat, hanem durva nagy koczkákban, melyet a nikotin eltávolítása miatt vízbe áztatnak. Az egész nedves dohányra tevetrágyából égetett szén tesznek. Soká tart ugyan, míg a dohány jól meggyulad, de füstje enyhe édes és igen illatos.

Utunkban sok szép vidéket találtunk, hisz szépségekben kimeríthetlen a nagy természet; de e komoly gondolatokra gerjesztő cyprus erdő, — a mély völgynek csörgő forrása, a méltóságteljes városnak komor fekete falai, a tengernek sima tükre, s a háttérben kéklő brussai hegységnek magas ormai — oly kellemes érzést keltettek bennem, hogy bár először voltam e varázshatásu helyen, mégis valódi bánattal váltam meg attól.

Október 1-én az éj néma esendében nagy lárma riasztott fel álmomból. Tűzveszélyt sejtve, hamar felugrottam nyughelyemről, de nyitott ablakomon át tisz-

tán kivehettem a minaretek tetejéről harsona módon kiáltó muezzimeknek csengő szózatát, mely Isten nevével kelté fel az embereket s imára szólítá a hiveket. A hajnal első szürkületénél e száz meg száz torokból a nagy Isten imáadására szólító mélabus tremolázó hangok valóban megható érzést keltettek. Nappal az óriási lárma és zaj közepette nem tűnt fel az annyira mint most az éjnek esendében.

Hogy megkönnyebbítsük sok helyen a bemene-
telt, rendes három másik társammal együtt már kora
reggel consulatusunktól egy kavaszt kértünk s azzal
indultunk meg a város megtekintésére.

Fogalmat akarván szerezni a sultáni fényüzésről,
kirándultunk helyi gőzösön a Skutari fölött levő Bey-
lez-Bey palotába. A sultánnak e tündér palotája tisz-
tán csillámló fehér márványból épült, de oly szép
arányban s oly gazdag diszitással, hogy az az építé-
szetnek bámulandó remekét képezi. Alapfalai mélyen
benyulnak a tengerbe s háttérét magas hegyoldalba
ültetett műkert alkotja, melyben gazdag aranyozással
diszitett márvány köskök (kiosk) fénylenek.

A palotának belsejében a festés, faldiszítés, bu-
torzat, szóval az egész berendezés a legkisebb rész-
letig, csupa keleti eredetiségből áll. Nem említem az
alabastrom falakat, a tarka mozaikoknak csodáit, a
termek közepén levő óriási márvány bassaineiket, az
összehalmozott műkincseket, a butoroknak igazán keleti
fényüzését, a függönyökben rejlő kincseket, a szőnye-
gek puhaságát, az előcsarnokok és folyosóknak felülről

nyert mystikus színes világitását, a szobákból a Bosporusra nyíló tündéri szép kilátást — szóval nem merek részletleírásba bocsátkozni, mert a keleti „ezer egy éj“-nek e csodás fényüzését látni kell, de hüen ecsetelni képtelenség.

És e tündérpalota ugyanazon sorsra került, mint a többi sultáni paloták. A félénk Sultán az elrejtett Yildis-köskbe zárkózik s a mesés szépségű palotának, a szolgál- és őrszemélyzeten kívül nincs lakója. A kertben is csak az utolsó tigrisnek orditása visszhangzik; számos társai már mind kivesztek.

Visszatérve a helyi gőzösön Stambulba, a világhírű Aja-Sophia templomot néztük meg. A világ e legművészibb templomába — daczára annak, hogy az Islamnak fő Dsamiját képezi — magasra felcsigázott belépti díj mellett mégis bejuthat a nem mohamedán is. A nagy Konstantin, császár által épített templom külsejének egykor oly magasztos összbenyomását a számos török toldalék nagyon elrontotta. Tágas előcsarnokából 16 bronzajtó vezet a templom belsejébe, mely görög kereszt alakjában épült. Falait világhírű arany mozaik borítja, melynek alakjait a törökök izléstelen arabeskekkel, Korán-mondatokkal s a négy kalifának nevével mázolták be, daczára annak azonban kilátásának sok helyen az angyalok szárnyai, az őskeresztényi Krisztus monogrammok s a kereszték. Tetőzetét kilencz kupola képezi, melyek közül a középső, óriási terjedelme- s merész alkata folytán még a laikus szemlélőt is bámulatba ejti. A világ legszebb oszlopai itt van-

nak összehalmozva. Számuk a százat jóval felülhaladja s a világ minden tájékáról hordattak össze, s nagy részben a baalbeki naptemplomból, az egyiptomi Isis szentélyekből, az ephesusi Diana-, az athéni Zeus- s a delosi Apollo-templomaiból származnak.

Soká bámultam ez épület-csodát, mely magasztos, de egyszersmind komorító benyomást gyakorolt reám, mert eredeti díszétől most teljesen kifosztottan, egy préda alá került óriási siremlékhez hasonlít, hol minden a nagy Istenségre, az ember semmiségére s a sir börtalmára emlékeztet.

Az Aja-Sophia templomával szemközt levő, pagodaszerű, gyönyörű szertartásos kut mellett vezetőnk figyelmeztetésére eredeti jelenetnek voltunk tanui, mely meggyőzhetett eléggé bennünket a török babonáról.

Egy elfátyolozott s ruházata után következtetve az előkelőbb osztályhoz tartozó török nő egy 2—3 éves bogár szemű és sápadt arczu szép gyermeket tartott ölében. Előtte egy igen tisztos külsejű, hadzsi-jelvényt viselő zöld turbános török élesre fent hosszú késsel hadonázott, hogy a gonosz szellemtől megszállott gyermeket meggyógyítsa. Ugyanis azon véleményben vannak, hogy minden betegséget az emberi testbe szállott gonosz szellem idézi elő, s ha e gonosz szellemet a szent életű moslim késével összeapritja, úgy meggyógyul a beteg is. Eleinte csak a kés lapjával tapogatja, hogy hol fészkel a gonosz szellem, de ha megtalálta, úgy nemcsak a betegséget előidéző szellemet szurkálja

össze-vissza, hanem a betegnek testét is eléggé összevérzi vagdalásaival.

Nehogy sok időt veszítsünk, nem tértünk haza szállodánkba a közös ebédhez, hanem itt a Sophia-templom közelében tértünk be egy, a Szepességből ide telepedett hazánfiának csárdájába. Csak szegényes ebédet kaphattunk ugyan, de mégis tisztességesebbet a törököknek minden lépten-nyomon található undorító Laczi-konyháinál.

Ebéd után megtekintettük még a hat minaretes Ahmedieh-mecsetet, a Jeni-Dzsamit, s a Mohácsnál szerepelt s Szigetvárnál elesett nagy Szulejman által magyar kincsekből építtetett Suleyman-dzsamit.

Az Ahmedieh-mecsetnek udvarában néhány guruschon vásárolt kölessel megetettük a törökök által kiválóan kegyelt s közközltségen tartott ezernyi ezer szelid galambokat; a Jeni-Dzsaminál pedig a török zugfiskálisoknak csoportjára akadtunk, kik ép úgy ögyelegnek a sarkokon, mint nálunk a favágók, s a esizmatisztogatók ládikájához hasonló szekrénykében papírt és íróeszközt tartanak s a perlekedő feleknek kérvényeit s okmányait térdükön fogalmazzák.

A megtekintett mecsetek leírásával nem untatom az olvasót, mert hisz többé-kevésbbé az Aja-Sophia mintájára épültek s kevés kivétellel ugyanazon képet mutatják. Általában a mecsetek nagy udvarai köré zárdák, iskolák (médress), szegény-konyhák (imaret) és türbék, vagyis az alapítóknak siremlékei vannak építve.

Gyönyörű példányú platanok vagy cyprusfák árnyalják az udvarokat, hol a remekművü mosdókutak vize kellemes üdeséget terjeszt. Márvány csipkészetű minaretek emelkednek a mecsetek sarkairól a magasba, melyekről a muezzinok érezes rezgő éneke hívja a harangoknál érthetőbb nyelven a hiveket Allah dicsőítésére. Maga a mecset m'ndig kupolával fődött, egyszerűségében magasztos oszlopcsarnok. Szebbnél-szebb mosaik, a falakon látható korán-versek és arabeskek, értékes szőnyegek s az oszlopokat összekötő abroncsokon függőlámpák és strucztojások képezik azoknak majd mindenütt feltalálható díszét.

Megvallom, hogy reám magasztosságuk mellett mégis csak rideg benyomást gyakoroltak. Nem az istenség lakóhelyének épültek e szentélyek, hanem az Istent imádó emberek gyűlhelyéül.

A mecsetek után bazárookban leggazdagabb Konstantinápoly. A tágas boltivezetek vagy felülről világitott kupolák alatt elhelyezett konstantinápolyi bazárok jóval felülmulják a kairóiakat. Itt is minden iparág vagy fontosabb cikk külön-külön utcában vagy bazárban készül s ugyanott található. A kereskedő czellája vagy bódéja ajtajában ül s bodor füstöt eregetve csendesen elmélkedik vagy báméskodik kávéja mellett. Midőn amléktárgyaimat vettem, nem nagy fürgeséggel emelkedett fel helyéről a kereskedő, hanem mint török háziur, higgadtan nyugágyára ültetett, szivarkával kínált meg s nem azt kérdezte legelőször, hogy mit szándékozom vásárolni; hanem hogy scherbet-, limonade-

vagy kávéval szolgálhat-e? Szomjas lévén, limonadét kértem s midőn meghozták, semmi áron sem engedte meg, hogy én fizessem azt ki. Az árak elég mérsékelt kiszabásánál is a törököt sokkal becsületesebbnek találtam a görög vagy örmény kereskedőnél.

Az Ahmedieh-mecset előtt az Atmeidan-tere áll. E helyen állott a rómaiak idejében a márványlépcsők-, oszlopok- és galeriákban gazdag s ősi egyiptomi emlékekkel diszitett nagy Hypodrom, most már mindeből csak egy hierogliphekkal borított szép egyiptomi gránát obelisk, s egy kígyóból font szintén egyiptomi bronz oszlop maradt fenn.

Közelében találtuk az ezeregy oszlopos (Bin bir direk) Philoxenes cisternát, mely egy földalatti mély barlang labyrinth. Sok oszlop dőlt ki már abból, de mégis terjedelménél fogva imposans alakkal bir. Jelenleg selyemfonók dolgoznak e sötét s nagyon hűvös helyen.

Megtekintettük még a Seraskierai hadügyministeriumi palotát, melynek óriási udvarában katonai zene mellett gyakorlatokat tartottak. A bazárok szomszédságában megtelepedtünk egy piszkos utczai kávéházban, hol nagile füstje mellett kissé pihentünk s szomjunkat oltottuk.

A stambuli városrészt kizárólag törökök lakják s ép azért Konstantinápolynak legbüzösebb s legrondább része. A szemetet, piszkot és moslékot kivétel nélkül csak az utczára öntik, a hol utczasöprők helyett ezer meg ezer gazdátlan kutya falja fel a rothadásba átmenő maradékokat. A török ép ezért nagy kegyelet-

tel van a kutyák iránt, melyek nappal nyugodtan alusznak százával a járdákon s meg nem rugna világért sem egyet, hanem gondosan kerüli azokat, habár minden lépten-nyomon talál egyet. Majdnem kivétel nélkül egy ugyanazon fajhoz tartoznak, — hegyes orruak, vörös szőrűek s a rókához hasonlítanak. Talán minden második undorító módon össze-vissza van marva; ott kölykezik s ott döglük is az utcán. Azon egy rendet pontosan megtartják a törökök, hogy a szemetet és maradékot csak este hányják az utcára s ekkor kezdődik meg a sok százezer kutyának marakodása és ugatása, mely fülsértő lárma idegessé teszi az embert.

A városnak szűk utcái ezerfelé kanyarodnak, úgy, hogy magánosan botorkáló vidékinek ariadnei fonál kellene, hogy onnét kitaláljon. Szüntelenül csak bazar, temető és mecsettel találkozunk, mintha a török csak azért élne, hogy vásároljon, eladjon, Istenére gondoljon s meghaljon. Egyes sirokat a házak mellett is találunk, közös temetőket pedig a város minden pontján, a hol az egyes sirok cyprusfája szép erdővé növi ki magát. Galambok fészkelnek ez örökzöld cyprusokon s osztozkodnak a halott nyugalmában.

Hazatérve szállodánkba, az orosz zsoldban levő, magyarfaló „Stambul“ lapot vettem csupa kíváncsiságból kezembe, miután megérkezésünk napján egyik cikkében gyalázatos sértő módon tette nevetségessé a megérkezett „puszták fiait.“ Szerkesztőjét ugyanaz nap törökök botozták meg az utcán s talán ennek kifolyása volt, hogy mai számában már egész más hangon kö-

zölt rólunk következő tudósítást: „Nous avons dit, que cent-treize touristes hongrois sont arrivés hier matin en notre ville par le bateau Achille du Lloyd autrichien affrété pour eux. Ces messieurs ont assisté hier à la cérémonie du Sélamlik. Sur le passage de S. M. le Sultán, ils ont crié tout d'une voix: „vive le glorieux Sultan!“ A cette manifestation enthousiaste, le souverain a bien voulu charger S. E. le maréchal Fuad pascha, son aide de camp général, de transmettre ses salutations impériales aux touristes hongrois.“ Én csak a megrugdaltatás után hangosan kitört magyaros zúgolódást, de nem éljeneket hallottam. Tény azonban az, hogy az egyik paschának ismételt kérelmére egy nagyon picziny csoport csakugyan visszament a kivált-ságos helyre, hol a sultánnak visszavonulása alkalmával az éljenzés s a sultánnak megtisztelő nagy kitüntetése csakugyan megtörtént.

E pillanattól fogva mi voltunk a város ünnepeltjei. A sultán kegye azonban tüntetőleg még tovább is ment, mert már a meghívókon dolgoztak, mely szerint október 3-án egész napon át a sultán vendégei leszünk.

Október 2-án nagyon korán keltem, hogy a keleti kényelemhez első sorban tartozó hirneves török fürdővel is megismerkedjem. Könnyen meg lehet ismerni e fürdőket a számtalan üvegharangokkal ellátott kupolákról, melyeken át a fürdő felülről nyeri világosságát.

Sokat hallottam dicsérni a török fürdőket, sokat is vártam azoktól, de ép azért nagyon csalatkoztam. Az emeleti tágas vetkőző szobából a földszinti gőzfürdőbe vezettek, mely három különböző hőfoku gőzteremből állott. Igaz ugyan, hogy padlózat s a falak is csupa fehér márványból voltak, de mindamellet undorító piszkot láttam, a merre csak tekintettem. Koresolyához hasonló magas fapapucsokat kötöttek a lábaimra, úgy, hogy csak a vezetőre támaszkodva mehettem a sima márványon. A gőztermek csak a pusztá falakból állanak s berendezésnek nyoma sincs. A gőzfürdőnél oly annyira szükséges zuhanyok és bassainek nem léteznek. Zuhany helyett érczkagylókba ereszt az ember a csapokból vizet s azzal önti magát nyakon. Bassainbe török viláért sem menne, miután az vallásilag tisztátalan víz, s csak folyó vizet használ fürdés- és mosakodásnál, mert a korán határozottan mondja: „azon víz, mely testedet érintette, arcodat ne érintse.“ Egy fiatal gyerek kezdett tapogatni, mely azonban vajmi nevetséges massage volt. Más fürdővendég kivülem nem volt; magam is csak nagyon rövid ideig élveztem azt, mert az élvezet csak undor- és boszuságból állott.

Visszavezettettem magamat öltöző szobámba, a hol nyugágyra fektettek s a hány szolgálja csak volt a fürdőnek, az mind takarót és szőnyeget hozott, hogy a baksis-izzadás jól kitörjön rajtam. Már, midőn a fürdőhelyiségbe beléptem, minden báméskodó baksist rebegett, de vakmerő tolakodásuk most méltán félelembe ejtett. Egész magányosan voltam itt, nemcsak

társaságunkból, de még más fürdővendég sem volt jelen, s e sok siheder már annyira ment, hogy kitapogatták ruhámból tárczámot s felém nyujtva azt, ijesztéssel akartak baksis adásra kényszeríteni, de ekkor már elvesztettem türelmemet, felugrottam s elég nagy lárma között sorra rugdaltam ki e vakmerő tolakodókat.

Eléggé kiizzasztott a félelem és gymnastika s siettem is öltözködésemmel, hogy mielőbb kijuthassak a szabadba. A kimenetnél a mi fürdő-árainknak körülbelül ötszörösét rabolták rajtam az obligát baksison kívül.

Most legalább van fogalmam az annyit emlegetett török fürdőkről. A berlini híres rómer-badot a budapesti újabb fürdőkhoz képest nagyon silánynak találtam, de a törököket — habár nincs ott oly kis város, melyben nyilvános gőzfürdő ne volna — a mi fővárosi gőzfürdőink méltán ragadhatnák bámulatra.

Vasárnap levén, a „Hotel de Pest“ melletti templomban hallgattam az isteni szolgálatot, hol leginkább az tűnt fel nekem, hogy az ájtatosságukat végzők között néhányan feltett fezzel voltak a templomban, de hogy katolikusok lehettek, abból gyanítottam, mert Urfelmutatáskor levették fővegöket.

Később a márvány-tenger mentén vonuló vasuton rándultunk ki Jedi-Kulé-ba, vagyis a nyugati városfalaknál levő hét toronyhoz. A város egész nyugati oldalán végig vonuló óriási falak, valamint a hét toronynak erődítménye bysanczi építmény s már a török hódítás előtt a városnak szárazföldi részéről legbiztosabb erődítményét képezte. A török hódítás után a

rémtörténeteknek szakadatlan lánczolata füződik e rémes külsejü fekete falakhoz. Csak két toronynak börtönczelláit néztük meg, valamint a vérkutat, melybe a kivégzettek fejei dobattak, de elég volt ez is e vérfagyasztó szomorú emlékekből.

Sok szegény magyar sorvadt el e földalatti sötét czelláknak pestises levegőjében, de még többnek vére tapad e falakon. Az erődítménynek egyik udvarában, félig összeroskadt állapotban még most is fennáll azon meceset, melyben a fogoly magyarokat az izlam vallás felvételére kényszerítették.

Konstantin császárnak diadalive s a 12. század óta befalazott arany kapu mellett tértünk ki a szabadba, hol a repkényekkel benőtt cyklops építményhez hasonló óriási falaknak festői külsejében gyönyörködtünk.

A tengerparton elterülő szép növényzetü kertek egyikében, pirosló gránát almafáknak tövében gyönyörű kilátást élveztünk a festői herczeg szigetekre, míg szomjunkat kosabbal csillapítottuk, mely alatt a befőzött gránát almának, rózsának, őszi baracknak s sok más gyümölcsnek vízzel higitott kellemes levét értik.

Délután az üvöltő dervisek borzalmas productióit bámultuk. Isteni szolgálatuk a tánczó dervisek ceremonijához hasonlóan kezdődött, de forgolódás helyett csak hajlongnak, mely csakhamar görcsösen őrült sebességre fokozódik s Allah kiáltásuk oly orditássá fajul, mely a fül dobhártyáját veszélyezteti; a különösen izgatottak pedig valóságos ugatást visznek végbe. Rövid szünet után a borzalmas furulya hangok és dobszó

mellett, nyögésük ismét orditássá s bókolásuk csak az őrzöngő által produkálható hajlongássá változik, melynél fejük villámgyorsasággal veri majdnem a térdet, szemök szikrázik, mint az örülté, hosszú hajuk pedig úgy lebeg, mint a megvadult ló sörénye. Egyesek buzgóságukban, mintha csak az ördög szállta volna meg őket, habzó ajkakkal rohantak fejjel a falnak, míg ájultan össze nem roskadtak. E borzalmas látvány akkor érte el tetőpontját, midőn szegény beteg gyermekeket hoztak gyógyítás végett ez örültek közé s a legszentebb közülök lábbal taposta e vézna teremteket, kik oly sikoltást vittek végbe, mintha nyársra huzták volna szegényeket.

Nem nézhettem tovább e vérlázító jelenetet s siettem a szabadba, hogy elfelejtsem ez isteni szolgálatot, melynél borzalmasabbat egy őrzöngő bolond nem tudna kitalálni.

Innét a serail-csúcson levő musaeumot tekintetem meg, mert már ilyen is létezik Konstantinápolyban. A töröknek eddig csak annyiban volt érzéke a régiség iránt, hogy az azok elosztogatásával gazdag ajándékok forrásai nyíltak meg számára, de Mohamednek szakállát, fogát, köpenyét és zászlaját kivéve, mindent áruba bocsátottak. Most már e tekintetben is nagy haladást lehet tapasztalni. Emeltek már musaeumot, de nevetséges gyűjteményük csak szánakozást kelthet. Egyedüli értékes tárgyaik Schliemannak trójai ásatásaiból erednek, melyekhez lefoglalás útján könnyű szerrel juthattak.

Szórakozásra a városon kívül igen messze fekvő homok dombokra épült kiránduló hely kínálkozott legalkalmasabbnak, hol a város intelligens elemének óriási tömegét találtuk együtt számos zenekarnak hangjai mellett.

Este már kiki megkapta meghívóját a Sultán által a városi színházban adandó holnapi disz-banquetre s örvendetes tudomásul vettük, hogy a Sultán a holnapi napon palotáit, kinestárait, szóval mindazon helyeket feltárja előttünk, a hová turista soha be nem juthat, s mindezen helyekre csoportonkint a Sultánnak négy szárnysegéde kísér bennünket.

Október 3-án a „Hotel de Pest“-nek utcáján a közlekedés egészen megakadt. A Sultán által rendelkezésünkre adott diszfogatok hosszú sorban álltak fel, melyek körül az összecsoportosult kíváncsi néptömeg csak nehezen hullámozott.

Hosszadalmas rendezkedés után megindult végre csoportunk, melyet egy excellentiás méltóságban levő sultáni szárnysegéd, szép nemes ménen lovagolva, vezényelt. Kocsijaink a dolmabagdsei palotának diszkapuja előtt állottak meg, melyen át csak a nagykövetek vonulhatnak be ünnepélyes fogadtatásuk alkalmával.

A szemkápráztató hosszú fehér márvány-lépcsők tündéri, felül világított előcsarnokba vezettek, honnét kristály oszlopokkal rácsozott lépcsők vezettek a magasba. A Sultánnak lakó részét, fogadó termeit, képtárát, tróntermét, fürdőit, szóval ez óriási tündérpalo-

tának összes részeit megtekintettük, de mindezen európai modern izlésben s keleti nagy uralkodónak kincseire valló fényezésben készült berendezési részleteket leírni képtelen vagyok.

A palotának tenger felüli kapujánál már a hadi tengerészet által kirendelt kisebb gőzös várt reánk, mely átvitt bennünket a Bosporus tulsó felén levő sultáni palotába s onnét az erős falak és ágyukkal körülvett Serailba.

A magas portának e szépen parkirozott nagy területe egész városnegyedek képez, melyben a fantasztikus alaku paloták, köskök, mecsetek s számos egyéb épületek titokzatos benyomást gyakorolnak az emberre.

Végig néztük itt is, mint az előbbeni két palotában a Sultánok lakosztályait, termeit, fürdőit; a porlepte s nem igen használt könyvtárt, melyből kormányunk a híres korvinákat nemrég visszakapta; a hercegek kalitkát, melyben azelőtt a trónörökös mindaddig fogva tartatott, míg trónra léphetett.

A nagy hárem előtt feketébe öltözött torzalaku elsatnyult eunuchok foglaltak állást, mi azonban a kíváncsi háremhölgyeket nem akadályozta abban, hogy a kissé félrelebbentett függönyök mögül ki ne káldjanak.

A birodalmi kincstár előtt a fekete diszruhába öltözött öröknek hosszú sora várakozott már reánk. Az egyik magas rangu tisztviselő a nagy vasajtónak pécseiteit vágta le, a másik azonnal megsemmisítette azokat, míg a kincstárnok sorra zárta fel a nehéz vas-

ajtóknak lakatjait. Mielőtt beléphettünk volna, az örök foglaltak állást a kincstermekben, úgy, hogy majd minden lépés távolságban állt egy felügyelő az üveg szekrények előtt.

Kevés ember bámulhatott ennyi kincset egy helyen összehalmozva. Eltekintve a történelmi nevezetességű kincsektől, a legszebb példányu gyémánt, smaragd, opál, rubin, saphir, topáz, chrysoberyll s tudja az ég, hányféle drágaköveknek iszonyu halmaza s a tiszta aranyból készült nehéz trónok, jogarak, házi berendezések, eszközök, szövetek és ruházatok milliárdokat képviselnek. E szemkápráztató kincsekből egy nehéz arany perzsa trónszékre ismertem reá, melyet a bécsi világtárlaton láttam kiállítva.

A bagdadi kösk melletti Bellevuének termeiben pihenőt tartottunk, soká gyönyörködve a világnak bizonyára legszebb kilátásában, mely a tengerből kiemelkedő Leander-tornyot, Skutarinak festői fekvését, a kadi-kői temetőnek sötét erdejét, az aranyszarvnak nyüzsgő forgalmát, a bosporusi palotákat, a márványtengernek hercege szigeteit s az ázsiai heglánczatnak komor külsejű hegyormait varázsolta merengő szemeink elé.

Valódi sultán-szivarkákkal kínáltattunk meg s ez illatos füstnek élvezete közben a szolgasereg rendkívül eredeti ceremoniával hordott fel üditő rózsavirág szörpöt s gyémántokkal kirakott szinarany csészékben fekete kávé.

Midőn már megtekintettünk minden kincset és látványosságot, felültünk a magas porta előtt sorban

állott sultáni fogatokra s visszahajtottunk szállodánkhoz. Délutáni 3 óra volt, midőn megérkeztünk s dejeunérhez ültünk. A kora reggeltől egész mostanig bámult mesés pompa, fényüzés és kincsek annyira elkápráztattak, hogy szinte jól esett a kis pihenő.

Csakhamar érkezett a 6 órai ünnepélyes felvonulásnak ideje. A színház körülötti nagy park tömve volt kíváncsi néptől, kik lelkesült ovatiókkal fogadtak bennünket. A mint a bankethez fényesen átalakított színházba léptünk, a török katonai zenekar a Sultán himnusát s utána a Rákóczit s az osztrák himnust játszotta, mit állva hallgattunk végig. A remek déli növényekkel diszitett páholyok tömve voltak Konstantinápoly színe-javával, de leginkább nőkből állott a néző közönség, kik a magyarok lakmározásának néma felvonásaiban gyönyörködtek.

Neheztelő hatással volt azonban reánk, midőn a velünk utazott magyar hölgyeket is csak a páholyban kellett megpillantanunk. A mi fogalmaink szerint nagy megsértése volt ez a nők iránti tiszteletnek, de miután török miniszterek, pasák, magasrangu tiszték s a Sultán szárnysegédei is részt vettek a dinér-ben, a török etikettenek kívánalma volt ezen, európai fogalmak szerinti udvariatlanság, mert a szigoru török, nőkkel egy asztalnál nem étkezik. Azonban a dús lakmározásnak tétlen végig nézése fejében remek virágcsokrokkal ajándékozták meg hölgyeinket.

A gouverneur török nyelven olvasott toasztjában a Sultánnak specialis üdvözlétét adta tudtunkra s a

török-magyar barátságot hangsúlyozta, Szécsényi pasa pedig magyar nyelven tolmácsolta e toasztot.

Rendkívül hosszúra nyúlott a menu, melynek számtalan bor-specialitása s pezsgője már fenyegetővé vált s így örömmel követtük az ablak alatt hatalmasan dörgő mozsaraknak hívó szózatát, hogy a tiszteletünkre rendezett kivilágítást és tűzijátékot megtekintsük.

A magyar nemzeti színekben égő szépen sikerült tűzijáték az ovationak tetőpontját érte el, melyet tengernyi nép között sokáig élveztünk.

A Sultánnak egyik szárnysegéde egy Nikities nevű konstantinápolyi urat mutatott be nekem, ki sóvárogva keresett a magyarok közül valakit, ki Szegzárd vidékéről való. Lelkesült öröme leirhatlan volt, midőn megtudta tőlem, hogy szegzárdi rokonait közelebbről ismerem.

Éjfél után a Rákóczy-indulónak hangjai s frenetikus „csok-jassa“ és „éljen“-ek között távoztunk a legkellemesebb emlékekkel vissza szállodánkba.

Október 4-én a galatai ős toronyba másztunk fel, hogy ittlétünk befejezéseül még egyszer élvezzük az egész város fölötti remek kilátást.

Nem messze ide, félreeső piszkos negyedben felkerestük a régi benzés, jelenleg azonban lazaristák tulajdonában levő templomot, hogy megkoszoruzzuk Rákóczynak siremlékét. Itt a következő feliratot másoltam le magamnak: „Hic requiescit Franciscus II. Rákoczy Dei gratia electus Transsylvaniae Princeps.

Partium Regni Hungariae Dominus et Siculorum comes. Aetatis suae XII. a matre avulsus, miro divinae providentiae ordine per carceres, per exilia et per varia vitae discrimina ductus; hic requiescenti matri per mortem redditus. Quietem quam vivus ignoravit, in Domino reperit. Anno salutis MDCCXXXV. octava aprilis, aetatis suae LIX.“

Mellette anyjának fehér márvány táblája a következőket tartalmazza: „Hic requiescit ab heroicis laboribus virilis animi mulier, sexus sui ac saeculi gloria, celsissima Domina Helena Zerinia Zerimiae atque Frankepaniae gentis decus ultimum, Thökölyi principis uxor, olim Rákoczyi, utroque digna conjuge, magnis apud Chroatas Transsylv. Hung. Siculos incluta titulis, factis ingentibus toto in orbe clarior, varios aequa mente fortunae casus experta, par prosperis, major adversis, cumulatis Christiana pietate bellicis laudibus, fortem Domino reddidit animam, mortem eluctata in suo florum campo, ad Nicomediensem Bithyniae sinum, anno salutis MDCCIII. aetatis LX. Die XVIII. februarii.“

A délelőtti időt még a városban töltöttük, de ebédre már az „Achilles“ fedélzetén gyültünk össze, s lassu sétahajózást tettünk a Bosporuson végig a Fekete-tengerig és vissza.

A Fekete- és Márvány-tenger közötti vízi út, három mértföld hosszú s óriási kigyószörnyhöz hasonlóan hétszeres kanyarulatot tesz meg. Egész menetében remek kertek, üde erdők, esinos falvak, nyári paloták, köskök, ódon várak és fekete romfalak környezik mind-

két partján. Nem hiszem, hogy a természet és emberek ez elragadó tájnál szebb képet volnának képesek alkotni. Csak az ég és a tengernek egyaránt átlátszó sima tüköre képes e képet teljesen visszasugározni, de irónak tolla vagy festőnek ecsetje arra képtelen.

Kifelé az európai partok közelében járt hajónk s a dolmabagdschei és csirigan sultáni paloták után Ortakői, nagyobb részét csak zsidók és örményektől lakott falvat érintettük.

Odább igen szépen fekszik Babek községe, melynek átellenében a török világnak legkedvesebb kiránduló helye, a „mennyei vizek“ s a Sultánnak egy remek márvány köskje láthatók.

Most ismét egy mélyen a Bosporusba nyuló földnyelvet érintettünk, melynek magas hegyormán a Bisanecz bevétele előtt épült hatalmas várnak romjai a tájnak festői külsőt adnak, úgy, hogy talán ez a legszebb pontja a Bosporusnak.

A Bujuk-derei tágas öbölnél az osztrák-magyar nagykövetségi palota előtt hajónk tisztelgésre vonta fel zászlóit s Calice báró családja a balkonról viszonzta kendők lebegtetésével üdvöletünket.

Visszafelé az ázsiai partok közelében járt hajónk, a melyeket talán remekebbnek találtam az európai oldalnál. Az ázsiai partok jóval kevesebbet köszönnek az emberi kéz alkotásának; befejezett remekművé alkotta azt maga a természet.

Ez ázsiai partokon majdnem kizárólag törökök ütöttek tanyát a legszebb, vadregényes részletekben, s

nines itt hegyesúcs, mosolygó öböl vagy bármily szép pont, hová egy-egy pasa vagy vizir ne fészkelte volna be magát.

Törökországnak különben ura és népe, nagyja és apraja egyaránt a természetnek bámulója. Tanyáját ott üti fel, hol szeme a természet remekművén gyönyörködhetik s ha helyzete vagy szegénysége azt nem engedik, elég neki, ha nyomorult viskója körül egy fával, birka- vagy galambokkal rendelkezik. Árnyas fa tövében, forrás mellett, a tenger hullámain, a völgyek zöld pázsitján, szóval az örök s nagy természetnek bámulatában órákon és napokon át unatkozni . . . ez a muszlim élet. Nem törődik sokat a társadalommal, elég neki a természet. Innét van, hogy e nép oly rest, szórtalan és ábrándozó. Ábrándozás, elmélkedés és ima, ez képezi életét. Mindent a természetből vesz és mindent Istenre vezet vissza. Isten van mindig elméjében s Istent hordja ajkain. Az isteni akaratnak örök imádsága képezi e népnek egyedüli erényét s e fatalizmusnak következménye, hogy világot hódít és birodalmakat veszít egy-ugyanazon nyugodt higgadtsággal.

Elértük ismét Konstantinápolyt s hajónk csendesen siklott tovább a Leander torony mellett, mely mint egy fehér alabastrom oszlop emelkedik ki a kéklő habok mélyéből.

Elbucsutunk ekkor Konstantinápolytól, melyet ugy tekintettünk, mint a kellemes színelőadás utolsó felvonásának remek diszitményét.

Az ázsiai hegyoldalban épült Skutarinak milliányi ablaktábláin az alkonyodó nap vörös színben sugárzott

vissza, mi a komoly cyprusok haragos zöld erdeje között úgy vette ki magát, mintha az üde pázsiton a harmateseppek gyémántjai csillognának. A platán, füge s jazmin borította dombok; a tengerben fürdő szép kioskok és a tarka színű házak amphiteatruma mindinkább elveszett az estszürkületben s csak a magas fehér minaretek féllholdjai és a márvány mecseteknek érez kupolái égtek a lenyugvó napnak sugaraiban. Végre egészen eltűnt a város s a tengernek rezgő hullámain, leszállt felhőként csak a herczeg szigetek csoportja uszott, s a messze távolban a bithyniai olymp hegyek esuesai látszottak.

Midőn este ismét emeleti hinta-ágyamba másztam fel, Konstantinápolynek látképe, a természet csodaszépsége, az emberek és szokásaik változatossága, a váratlan pompa, fény és élvezet már csak úgy tűnt fel, mintha egy szép álomnak pusztá emlékezete volna.

Október 5-én arra ébredtünk, hogy hajónk a Dardanellákban megállott; be kellett ugyanis várnia a reggeli 6 órai időt, mely előtt semmiféle hajó e helyet nem passirozhatja.

Tudva azt, hogy Csanak-Kalé előtt állunk, siettem a fedélzetre, mert szerettem volna mégis a híres korsókból egy-két darabot venni, de sajnálatomra egy bárka sem közeledett hajónkhoz.

A Dardanellákból kiérve, örültem, hogy most nappal megyünk el Troja siksága mellett. Mint régész feszült figyelemmel kísértem mindig Schliemannak

trójai ásatásait; leleteinek majd minden darabját ismerem, elképzelhető tehát, hogy mily örömmel vártam e helyet. Mennyire irigyeltem mindig azon régészeket, kik szerencsések lehettek e világhírű ásatásoknál személyesen jelen lehetni s ime most én is legalább közelébe érek!

Hajós kapitányunkhoz szegődtem s lázas nyugtalansággal vártam, míg látkörünkbe esik a félistenek gyanánt tisztelt hősök földje.

Midőn ezt is elértük, látesövem keretébe fogtam a kapitányunk által kijelelt pontot s mindinkább oda közeledve e mystikus föld, e sokat megénekelte hegyek s e gyepborította sirhalmok úgy tűntek fel előttem, mintha egy rég elmúlt világnak árnyképei emelkednének ki a földből.

Valóban csodálatosan érzém magamat. Ugy tetszett, mintha a képzelet országában járnék, mintha nemcsak Ázsiában, hanem azon túlvilágban volnék, hol Homér hősei most is élnek. Ida méltóságos hegysorait látva, sóvár pillantással kerestem a pontocskát, hol egykor a büszke Ilium állott.

A Top Tachi (régii Rhoeteumi) fokon, közvetlenül a part mellett, egy magasan kidomborodó tumulust láttam, melyet Ajax sirhalmának tartanak. Nem messze odább, a Meander folyó, a homéri „Simois“ ömlik a tengerbe. Kissé délre a Jéni Scher-i (az ősi sigeumi) fokon forgó szélmalomok közelében Patroclus és Achilles sirhalmai tűntek fel.

Ha a Pharaok siremlékei, a pyramisok óriási sir-hegyei bámulatra ragadtak, úgy nem kevésbé hatottak

reám ez egyszerű gyepborította sírhalmok, melyeknek emléke iránt a hajdankor hősei és nagy emberei is különös kegyelettel viseltettek, melyeket meglátogatni s megkoszoruzni egy Xerxes és Nagy Sándor sem mulasztották el.

Igy mulnak el országok, népek, nemzetek és hősök! . . . Mi tartós az életben? mi nem üres és mulékony? . . .

Hajónk csendesen haladt tovább, de én nem vehettem le tekintetemet Ida hegysége és Trója sikságáról, ama nagy csaták színhelyéről, melyet a hősköltészet két lángelméje, Homér és Virgil halhatatlanná tett. Sőt midőn már tája látkörünkön kívül esett, még mindig ott merengett képzeletem vágyva, mint egy eltűnt szép álmkép után.

Az egeai tengeren úgy érzi az ember magát, mintha a classicismus s a mythologia világában volna. Ott van Alexandria, Troaszszal szemközt a pyramisként kiemelkedő Tenedosz szigete, melyen Phöbus Apollo uralkodott, s Laocoonnak szobrászatilag, úgy mint költészetileg megörökített esete történt. Később ismét Lesbos szigetét értük, melyet az Olympusból kirugott s ide esett Vulkán tett emlékezetessé.

Hajónk most a kopár, sziklás s részben lakatlan görög szigetek és partok felé közeledett, melyeket most csak elmúlt idők emléke népesít be oly sűrűn.

A hegyek és völgyeknek e szürkés csoportja, melyet a szem majdnem átpillanthat, mely a térképen is csak egy jelentéktelen kis folttal van jelezve —

valaha sokkal nagyobb lármát csapott, sokkal több dicsőséget és fényt árasztott egymaga, mint az ő világnak legterjedelmesebb birodalmai. E kis területről került ki majdnem egyidejűleg Miltiades, Leonidás, Trasybulus, Epaminondas, Demosthenes, Alcibiades, Pericles, Plato, Aristides, Socrates és Phidias. E kis területnek maroknyi népe győzte le Xerxesnek világ-hódító hadát s alapított Bysanczban, Afrika- és Ázsiában telepeket, melyekben a művészetek majdnem felülmulhatlan tőkélyre emelkedtek! . . . E kis területnyi föld az, a honnét a bölcsészet és költészet az egész világra kihatva szárnyra kelt, s a hová, mint a gyermek bölcsőjéhez, még mindig visszatér. És ime, e földnek partjaihoz vezet engem minden hullámcsapás, s partra szállva, e népnek porait taposom! . . .

Ifju korunkban történelmi s classikai tanulmányaink alkalmával képzeleti világban éltünk s melegen lelkesültünk a rég elenyészett nemzetek, hősök s költők történetén, bámulandó tettein s elragadó költészetén. Most e földön lépten-nyomon feléled e képzeleti világ s mintegy életet nyer a komor romokban.

Október 6-án már kora reggel horgonyt vetett hajónk a pireusi öbölben.

A mostani, rendszeresen épült s szépen befásított városkának modern jellege nagy ellentétet képez azon nagy ideákkal, melyek e klasszikus földhöz fűződnek. Nem is a jelen, hanem a régmúltnak emléke az, a mi az utazót Pireusban érdekli.

Pireusnak hirneve különben csak Themistokles jeles vezérnek idejéből veszi kezdetét, ki itt fejlesztette ki az athénei tengerészetet. Ugyanő emeltette azon óriási falakat, melyek nemcsak az egész pireusi félszigetet veszik körül, hanem egész Athéneig terjednek s e falomok részben még most is fennállanak.

A városon kívüli, nyugatra fekvő hegyen állott a híres „Heraclion“ szentély, melyről egykoron (480-ban Kr. előtt) Xerxes, a persáknak rettenthetlen ura, ezüst trónuson ülve szemlélte az oly emlékezetes salaminiai ütközetet, s hol kétségbe esve láthatta, mint tettek tönkre az egyesült görög flották óriási hajóraját.

A kikötő város csak nyolcz kilométernyire van Athénétől, hová kiszállásunk után azonnal vonaton mentünk. Két modern emlék mellett robogott tovább vonatunk; az egyik az 1827-ben elhalt görög szabadság hőseé Karaiskaki Györgyé, — a másik márvány obelisk az 1854-ben itt elhalt angol-francia katonák emlékére állíttatott. Eltörpülnek azonban ezen újabbkori vitézséget hirdető emlékek, ha tudjuk, hogy a félsziget másik szikladombján a dicsőségnek örökké fénylő sugaraival körülvelt Themistoclesnek porai nyugosznak a nélkül, hogy emlék jelezné sirját.

Most a themistoclesi falak romjai tűnnek fel s néhány pillanatra Athénének acropolisa is látható. Tágas, szép völgyben a Cephis tavát, szőlőket s olajfaültetvényeket érintve, csakhamar elértük Athénét.

A kis modern város nem igen felel meg első pillanatra fővárosi forgalmunknak, kivált oly fővárosé-

nak, melynek szép neve hallatára minden művelt ember — hacsak csekély ismeretével bir is a classicismusnak — elragadtatással lelkesül. E lelkesült várakozással szemben első pillanatra nincs kielégítve tekintetünk, de a komor külsejü romok egész magasztosságában varázsolják eléink a classicitásnak és művészetnek ősfészkrét s elfeledjük csakhamar a modern fővárost. A már távolról is oly imposansnak látszó Theseus temploma, az ódon Acropolis, a Parthenon remek homlokzata, a Lycabéthusi hasogatott szikla s a háttérben a Hymettus, Pentelikus és Parnassus mind oly látványok, melyek mintegy varázsütésre évezredek előtti korba juttatják képzeletünket s mintegy körülvéve érezzük magunkat ez ősi classicismus soha el nem homályosodó dicsfényétől.

Megérkezésünk után még az indóháznál fogadtam fel egy ciceronét s megindultam innét mindjárt a közelben levő emlékek megtekintésére.

Utunkban legelőször a mélyebben fekvő Theseusi templomot érintettük. Kimon hozta vissza a marathoni ütközet után Theseusnak, Athéne alapítójának porait, a hazai földre. Kr. sz. előtt 470. körül fejeztetett be hamvai fölött e penteliki márványból épült oszlopcsarnokos szentély. Maga az épület — lehullott diszitéseit kivéve — még most is, tehát közel harmadfél ezer éves multja után teljesen épen áll. Az idő nem feketítette el, hanem megsárgította, mintegy megaranyozta falait és peristylumának remek doriai oszlopaait. Csofálatos is Attikának éghajlata, mely eredeti épségében

őrzi meg az emlékeket. Itt nem a kor árt ezeknek, hanem csak az emberek dühe és a gyakori földrengés. Az emberek pusztítása ellen pedig többnyire a kereszténység óvta meg ezeket, a mennyiben keresztény templomokká alakította át azokat. Így Justinian császár már a 6-ik században a theseusi szentélyt is szent György tiszteletére keresztény templommá alakíttatta át. Jelenleg belseje museum gyanánt szolgál, melyben szobrászati emlékek őriztetnek. E ritka emlékek holt szépségéről most csak a művész vagy régész törli le a port s lebbenti fel szemfödőjét.

A Theseus templomától a mértföldekre ellátzó acropolisi hegycsúcsra másztunk fel, melyre, mint a legszebb természetes talpkőre, századok oltárait emelték, s melyben az ősi Athénének istenségei művészi szentélyekben székeltek. Ma ez ősi szentélyeknek komor és szomorú tömkelege sötét látványt nyújt s nyomasztólag hat a kedélyre. Semmi zöld, semmi élet nincs itt; e kimerült természetbe csak Isten volna képes életet lehelni.

A Propyläák, fehér márványból készült tágas oszlopcsarnokok, melyeken át az ut a Parthenonhoz, vagyis szűz Minervának templomához vezet.

Maga a Parthenon Phidiasnak műve s a Theseusi templom stylusához hasonló, csakhogy sokkal nagyobb arányokban épült s e magas hegyek tetején hasonlithatlanul magasztosabb benyomást gyakorol. Az idő-sárgította doriai oszlopok itt-ott fehéren ragyázott foltokat mutatnak, melyek az iconoclasták romboló szerszámaitól vagy a

törökök barbár módon devastáló ágyugolyóitól erednek. A századoknak egyhangu ítélete alapján az emberi kéz legszebb remekének tartott szentély, mostani állapotában nem elégitett ki teljesen; nem felelt meg azon nagyszerű képnek, melyet lelkesült utazók, költők és festők nyomán magamnak alkottam. Egykori esillámló fénye most már nem hat ki világító-torony gyanánt a messze tengerre s legfeljebb Görögország napjának petrifikáló sugarai aranyozzák meg a fenmaradt oszlopokat.

Itt találjuk még a Nike Apteros, vagyis szárny-szegett győzelmi istennőnek templomát s balra az attikai hős királytól nevezett Erechteumot. Ez utóbbin a karyatidák csarnoka még most is épségben maradt fenn s az oszlopok helyett alkalmazott allegorikus szüzeknek szobrai most is méltó bámulatra ragadják a szemlélőt. A mint az acropolison még sok emlék megfejtésre vár, úgy az Erechteum is sok tekintetben a talányok legszebbike.

Az acropolis közelében, egymáson nyugvó óriási kősziklaktól környezett szabad tér, az ugynevezett Pnyx látható, mely az ősi athénei népnek Rákos-mezeje volt. Körülbelül ötven lépéssel magasabban egy óriási, szószék gyanánt használt sziklatömb áll. A sziklába vajt s még most is megmaradt lépcsőzet vezeté oda a világ leghiresebb szónokait. E magaslatról tisztán átláthatta a szónok az egybegyült népet, átláthatta a várost s az alatta elterülő tengert is. Innét szónokolt Demosthenes, innét csillapítá vagy korbácsolá fel a népnek kedélyhullámain, melyek sokszor zajosabbak voltak az oda hallható egei-tenger morajánál.

Egy másik sziklatetőn az areopag nagy terével találkozunk, melyet különösen Socratesnek halálra ítéltetése és szent Pál apostolnak prédikálása tett emlékezetessé. *Athéne* már a régiektől az istenek városának neveztetett, mert egy isten sem maradt itt oltár vagy szentély nélkül, sőt aggályuk annyira ment, hogy a netalán kifelejtett „ismeretlen istennek“ is emeltek oltárt. Mily jól volt tehát alkalmazva szent Pál apostolnak prédikálása, midőn egykoron ugyanezen areopágról hangoztatott szavaiban az acropolisi istenekre utalt, azt hirdetve, hogy az igaz Isten nem hasonlít egyikhez sem azon művészi szobrok közül, s hogy ő ép azon Istennek ismeretére tanítja őket, kinek már amugy is emeltek „az ismeretlen Isten“ czimen oltárt.

Itt hirdettetett tehát e lángnyelvű apostol által az athéneieknek legelőször azon vallás, melynek tana visszaadta az emberiségnek eredeti nemességét s később átalakítá az egész világot. Csakhamar romba dönté ugyanezen egy Istenségnek eszméje azon márvány palotákat, melyekben a pogány világnak fenhéjazó szelleme az egy igaz Istennek csak árnyképeit imádá.

Az acropolison levő érdekes museum s az ugyanott folytatott ásatásoknak tüzetes megtekintése után, még a város és környékére nyílt remek kilátásban gyönyörködtünk, s míg a városba kocsikért küldtünk, addig az acropolisi hegyoldalon levő Odeont és Dionysos színházat vettük szemügyre.

A főleg zeneelőadásokra szánt ez Odeont Tiberius Claudius Herodes athénei polgár építtette Kr. után

140-ben Regilla nevű felesége tiszteletére. Az odeonok annyiban különböznek a theatrumoktól, hogy kisebbek voltak s tető alatt állottak, míg az utóbbinak nézőtere a szabad ég alatt volt.

Nemcsak kora, hanem terjedelménél fogva is sokkal nevezetesebb az ugyanezen hegyoldalon levő, Dionysos isten tiszteletére emelt színház, mely Kr. előtt körülbelül 340-ben Lykurgus alatt left befejezve s régi történetírók följegyzése szerint 30000 embert volt képes befogadni. Görögországban Attika volt a dráma költészet bölcsője s az első színház Athénében épült. Sophocles, Euripides és Aristophanes színművei itt aratták az első sikereket.

Mig az amphitheatralis módon emelkedő kőüléseknek legtávolabbi helyeiről hallgattuk a középben levő chorusról görögül declamáló ciceronénkat, — pompásnak találtuk ugyan az akusztikát, de siettünk mégis az e közben megérkezett kocsikban helyet foglalni, hogy a rövidre kimért időnkből mitsem mulasztunk, s a város távoli végén levő emeletes Hadrian-kapuhoz hajtattunk.

Közvetlenül e csinos diadalív mellett az olymposi Zeusnak még romjaiban bámulatot keltő temploma áll. Történelmi feljegyzések szerint már Kr. előtt 530-ban kezdte meg Pisistratus ez óriási templomnak építését, de a szabad Görögország nem érte meg annak befejezését, mely Hadrian császárnak volt érdeme. Ez épületnek óriási terjedelméről s nagyságáról fogalmunk lehet, ha azt tudjuk, hogy a cella körüli Peristylumot

120 korinthusi díszes oszlop alkotta. Ez óriási oszlopokból most már csak tizenöt áll fenn, melyek magassága 18 métert s átmérője 2 métert tesz.

Innen az Ilissus-patakon át a Stadiumhoz jutotunk. E 600 láb hosszú küzdternek körülbelül 40000 látogató számára körben állott márvány padjait a földomlás már egészen betemette s most csak a Lykurgus által épített körfalak vannak meg.

A városban az ó és új katedrális, a byzantini izlésben épült kapnikarea és Hagios Theodoros, valamint areopagitai sz. Dénes egészen új templomát s a Magyarországon lakott báró Sina által építtetett páratlan szép tudományos akademiát tekintettük meg, mely után én még a trójai ásatásairól oly hírneves Schliemann. régészt kerestem fel lakásán. Itt a trójai leleteknek ritka gazdag gyűjteményén kívül az egyszerű, de ép oly csinos márvány palotának lakosztályaiban is ritka műélvezetet találtam. A legszebb antik motívumok már az udvarnak vaskapuján veszik kezdetüket s nincs az egész házban talán egy talpalatnyi tér, melyen azok hiányoznának. A folyosók mosaikjain, a szobák parquettjain, a falak festményein csak trójai, tyriusi, mykenei és itakai leletek motívumait láthatni s a plafondokon ritka szépen combinált allegoricus képek ugyanezen ásatásokat és leleteit ábrázolják. A palotának lapos tetőzetére lépve Görögország hősei- és félisteneinek, életnagyságnál jóval magasabb szobrai között, elbájoló szép kilátás tárult szemem elé; de a szabad természet is úgy tűnt fel, mint egy óriási mu-

seum, a hol Görögország őskorának emlékein akadt meg szemem, bármerre irányoztam is tekintetemet. Régészeti szempontból szebb helyet és egyszerűséggel párosult jobb izlést képzelni is alig lehet e palotánál.

Ebédre a Hotel d'Angleterreben gyűltünk össze, s délután a szállodánk közvetlen közelében levő királyi kertben tettünk rövid sétát, hol a pálmák, cyprusok, narancs és kaktusok között egész a tengerig ritka szép kilátást élveztünk. A királyi palota, kaszárnyához hasonló nagy tömör épület, melyen semmi szépség nincs.

Az aeolus utczában majdnem teljes épségben van még a Kr. sz. előtt 35-ben épült szelek-tornya, mely Athénének órája és széljelzője volt. Tetején egy forgó Triton jelezte jobbjában tartott szigonyával a szél irányát. A toronynak nyolcz oldalán még most is megvannak a szárnyas szélisteneknek nagy domborműves alakjai. Valamivel alantabb napórák voltak, belsejében pedig egy vízi óra, mely az acropolisi Klepsydrának vizvezetékéből nyerte vizét. Jelenleg belsejében egy kis régiség-gyűjtemény van, mely azonban nagyobb részt csak gypszöntvényekből áll.

Nem messze ide a Stoa Hadrianit találtuk. Hadriánnak e nagyszerű csarnokából, melynek területe egykoron két templomot s egy Bibliothekát foglalt magában, most csak néhány doriai oszlop maradt fenn s a szürke márványfalak romjai hitvány vásári fabódékat tartanak.

Legtöbb élvezetet Athénének két tejedelmes nagy museuma szolgáltatótt.

Megtekintettük még a városnak egyik végén eszközölt ásatási munkálatokat, hol az ősi Athénének néhány épületét s egy terjedelmes nagy temetőt fődöztek fel. E különösen nagy műbecsesel bíró, siremlékekben oly gazdag ásatási munkálatoknál csekély borra való mellett, érdekes keramikai apróságokat szerezhettünk.

Miként ősszel a kertekben ugyanazon lombok és virágok földre hullott rothadt levelein járunk, melyek a tavasszal még oly üde szinpompában gyönyörködtették szemeinket; ép úgy itt is a classicismus e talaján lépten-nyomon hősök és nagyok porait tapossuk s tárgyaikat találjuk. Bármely néphez tartozzék is az utas, itt bizonyára úgy érzi magát, mint a gyermek, ki elődei sirján áll; mert Sokratest, Platot, Leonidast, Epaminondast, Demosthenest kortársai csak rövid ideig szemlélték, de mi évezredek óta viseltetünk kegyelettel irántuk s az idő csak növeli azon talapzatot, melyen emlékök áll.

Nagy varázserővel bír ugyan a képzelet, de még annak segélyével sem vagyunk képesek a jelenlegi görög fővárosból a régi Athénének fényes képét összeállítani. A kövezet nélküli szegényes és poros utcák csak a nagy hangzásu szép neveket tartották meg. Nemesak Athéne, hanem az egész mai Görögország nem egyéb egy nagyhirü nemzet szemfödélénél.

Visszatérve a Pireusba, hajónk egy zászló gálát öltött s kifogyhatlanul ágyuzó hadihajó mellett vonult el és a Kykladok számtalan szigetei között haladt. Itt ismét, bár sok szigetnek lakója sincs, a legszebb tör-

téneti hangzásu híres nevekkal találkoztunk s csodálunk kell, hogy ennyi monda, történet, költészet ily szűk téren megférhetett. Ha a ligetek zöldje s az erdők eleven koszorúi nem is szépitik ezeket, szépek azok már az emlékezet állandóbb várásánál fogva. Nagy események jelentéktelen tájt is érdekessé tesznek s mindig szebbnek tetszik az, hol a természeti szépséggel a történelmi emlék is egyesül.

Október 7-én hajónk megkétszerezte gyorsaságát s már a reggeli órákban Európa legdélibb csúcsához közeledtünk.

A Matapan-fok — eltekintve a climától — valódi skandináviai zord vidék. Évek hosszú során át e vad sziklák között egy remete tartózkodott, ki minden arra közelgő hajót egy sziklatetőről üdvözölt. Társaságunk néhány tagja ismerte is őt, a mennyiben a magyar mérnököknek néhány évvel ezelőtt, a corinthusi szoros munkálataihoz tett kirándulásuk alkalmával erre hajózva látták. Kerestük e szegény remetét a még fennálló házikója körül, de hiába! nem jelent meg; valószínűleg nincs már az élők sorában s kikötött már ő is a zajos élettengernek túlvilági sokkal csendesebb partjain! . . .

E borult ég alatt, hol a szüntelenül zajos tengernek fehérén tajtékzó vad hullámai soha sem szünnnek meg a tükörsima sziklapartokat nyaldosni, sas bizonyára nem mert volna fészkelni, mert nincs egy főtörzs, nincs egy bokor, mely mögött a tomboló ele-

mek ellen védekezhetnék. Ime! a mire még madár sem vállalkozott volna, arra e szegény remete tökélt el magát, midőn élte hátralévő napjaira itt ütötte fel tanyáját, a hol csak a vész és tenger morajával társal-
kodhatott, a hol csak az életveszélyben forgó hajósok-
nak segélykiáltását hallhatta, a hol csak tört árbo czok
és foszlányokra szaggatott vitorlák képezték egyedüli
kilátását s a hol csak vést hozó felhőkkel borított
éghez emelhetette fel sóhajait és imáit! . . .

Morea zord partjai még sok élvezetet nyújtottak,
de elérve Zante szigetét, már ismert uton haladtunk.

Trieszthez közeledve nagyon érezhetővé vált az
októberi hideg levegő, melyhez még a szakadatlan eső
is járult.

Daczára annak, hogy az egész nagy uton nem-
csak a tengeri betegséget kerültem ki szerencsésen, de
az egész idő alatt még a legesekélyebb baj sem ért;
most e gyors klimatikus változás annyira hatott reám,
hogy lázba estem.

Triesztben erőltettem ugyan a fenmaradást, de
a miramarei palota- és kertben csak fogvaczogva tán-
torogtam. Budapestten kénytelen voltam egy napot ágy-
ban tölteni.

Mily leirhatlan élvezet volt, midőn másnap, októ-
ber 13-án, a hideg- és láztól dideregve, esendes falusi
tanyámra érve, nyikorgó ajtóm rozsdás kilincsébe ka-
paszkodhattam s kandallómnak lobogó tüze mellett
ismét afrikai klimát élveztem!

Szerzőtől megjelent munkák:

„**Leletek a lengyeli őskori telepről,**“ Irta Wosinsky Mór. Kiadta a magyar tudományos akadémia archaeologiai bizottsága. Öt térképpel és 231 ábrával. Budapest 1885. (Második kötete a M. T. Akadémia által már elfogadtatott s legközelebb fog megjelenni.)

„**Das prähistorische Schanzwerk von Lengyel, seine Erbauer und Bewohner**“ von Mauritius Wosinsky R. C. Pfarrer. Mit 5 Karten und 176 Abbildungen. Budapest 1888. Bei Friedrich Kilian k. ung. Universitäts-Buchhandlung. (Második kötete munkában van s legközelebb kerül sajtó alá.)

„**Etruskische Bronze-Gefässe in Kurd**“ von Mauritius Wosinsky. Mit 17 Abbildungen. Budapest 1886.

„**Az országos archaeologiai Congressuson tartott felolvasás**“ Wosinsky Mórtól. Budapest 1885.

„**Lourdes csoda-eseményei**“ Lasserre Henriktől. Francziából fordították: Wosinsky Mór és Romaisz Ferencz. Budapest 1884.

„**Keleti utam emlékei.**“ Irta Wosinsky Mór apari plébános. Szegzárd 1888.

Sajtó alatt van s szerzőnél megrendelhető: „**Karcolatok dán és svédországi utamból.**“ Irta Wosinsky Mór.

DEBRECENI EGYETEMI KÖNYVTÁR

Lelt.

11.112-1956